

ULOGA PASA U SOCIO-EMOCIONALNOM RAZVOJU DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI: IZ RODITELJSKE PERSPEKTIVE

Odžak, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:377950>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

ANA ODŽAK

**ULOGA PASA U SOCIO-EMOCIONALNOM
RAZVOJU DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI:
IZ RODITELJSKE PERSPEKTIVE**

DIPLOMSKI RAD

Split, 2020.

Odsjek za pedagogiju

Diplomski studij pedagogije i anglistike (prevoditeljski smjer)

Predmet: Psihologija motivacije i socijalizacije u razredu

DIPLOMSKI RAD

**ULOGA PASA U SOCIO-EMOCIONALNOM
RAZVOJU DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI:
IZ RODITELJSKE PERSPEKTIVE**

Studentica:

Ana Odžak

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Darko Hren

Split, rujan, 2020.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, Ana Odžak, kao pristupnica za stjecanje zvanja magistricе anglistike (prevoditeljski smjer) i pedagogije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 24. rujna 2020.

Potpis

Izjava o pohrani diplomskog rada u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Ana Odžak

Naslov rada: Uloga pasa u socio-emocionalnom razvoju djece osnovnoškolske dobi: Iz roditeljske perspektive

Znanstveno područje: društveno – humanističko

Znanstveno polje: pedagogija

Vrsta rada: diplomski rad

Mentor/ica rada:

izv. prof. dr. sc. Darko Hren

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

izv. prof. dr. sc. Ina Reić-Ercegovac

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

Izv. prof. dr. sc. Darko Hren

izv. prof. dr. sc. Ina Reić-Ercegovac

doc. Dr. sc. Morana Koludrović

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog diplomskog rada i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti I visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- ☒ a) rad u otvorenom pristupu
- b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
- c) Široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 24. rujna, 2020.

Potpis studentice:

Zahvaljujem svima koji su doprinijeli izradi ovog diplomskog rada, posebno svojem mentoru izv. prof. dr.sc. Darku Hrenu na neizmjernom strpljenju i pomoći.

Veliko hvala mojoj obitelji, Alojzu i prijateljima na razumijevanju i podršci.

Zahvaljujem i svojim prijateljima i kolegama koji su uvijek bili uz mene i učinili vrijeme studiranja ljepšim i bezbrižnijim, te također hvala svim dobrim roditeljima koji su mi pomogli u istraživanju.

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati iskustva roditelja o ulozi pasa u socio-emocionalnom razvoju djece osnovnoškolske dobi. Pod socio-emocionalni razvoj spadaju sve karakteristike djeteta od njegove ličnosti i karaktera pa do društvenih sposobnosti (samopouzdanje, odgovornost, samopoimanje, društvena mreža i empatija su same neke od tih karakteristika). Uvjet za sudjelovanje u istraživanju bilo je posjedovanje psa kao kućnog ljubimca u razdoblju dok je dijete pohađalo osnovnu školu. U prvom dijelu rada prikazan je teorijski pregled razvoja veze između čovjeka i kućnog ljubimca te utjecaj te povezanosti na socio-emocionalni razvoj. Ujedno je prikazan i pregled metodologije kvalitativnog istraživanja. U drugom dijelu rada prikazana je analiza rezultata istraživanja u kojem se pomoću polu-strukturiranih intervjua nastojalo detaljnije saznati o odnosu djece s psima te o tome što roditelji misle koja je uloga tog odnosa u socio-emocionalnom razvoju njihove djece. Provedeno je dvanaest polu-strukturiranih intervjua te su dobiveni podaci analizirani metodom tematske analize. Analizom je utvrđeno kako su djeca razvila poseban odnos s psima čija je uloga vidljiva u svim aspektima socio-emocionalnog razvoja, a ponajviše u razvoju brige o drugima i empatije. Osim toga pokazalo se kako djeca doživljavaju psa kao veliku socijalnu podršku u raznim situacijama, a posebno u teškim i stresnim trenucima. Pas se pokazao važnim dijelom socijalne mreže djece osnovnoškolske dobi.

Ključne riječi: djeca, psi, socio-emocionalni razvoj, empatija, socijalna podrška, socijalna mreža, briga o drugima, kvalitativno istraživanje

ABSTRACT

The aim of this study was to examine parents' experiences of the role of dogs in the socio-emotional development of primary and secondary school children. Socio-emotional development includes all the characteristics of a child from his personality and character to social abilities (self-confidence, responsibility, self-perception, social network and empathy are just some of these characteristics). The condition for participation in the research was the possession of a dog as a pet during the period when the child was attending primary or secondary school. The first part of the paper presents a theoretical overview of the development of the relationship between humans and pets and the impact of this relationship on socio-emotional development. At the same time, an overview of the methodology of qualitative research is presented. The second part of the paper presents an analysis of research results in which semi-structured interviews sought to learn more about the relationship of children with dogs and what parents think is the role of this relationship in the socio-emotional development of their children. Twelve semi-structured interviews were conducted, and the obtained data were analyzed by the method of thematic analysis. The analysis found that children developed a special relationship with dogs whose role is visible in all aspects of socio-emotional development, and most of all in the development of caring for others and empathy. Also, children have been shown to experience the dog as a great social support in a variety of situations, especially in difficult and stressful times. The dog has proven to be an important part of the social network of primary and secondary school children.

Keywords: children, dogs, socio-emotional development, empathy, social support, social network, care for others, qualitative research

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Povijest nastanka veze između čovjeka i životinje	1
1.2. Tradicija držanja kućnih ljubimaca u današnjem društvu	3
1.3. Kućni ljubimci kao dio obitelji i najbolji prijatelji.....	5
1.4. Interes djece za životinjama i uvažavanje životinja.....	7
1.5. Utjecaj pasa na socio-emocionalni razvoj djece.....	9
1.5.1. Teorijske postavke.....	9
1.5.2. Privrženost i briga o drugima kao temelji razvoja empatije, samostalnosti,	11
1.5.3. Razvoj empatije	16
1.5.4. Socijalna podrška.....	19
1.5.5. Širenje socijalne mreže.....	24
1.6. Utjecaj kućnih ljubimaca na ostale aspekte razvoja djece	25
1.6.1. Buđenje interesa za učenjem	25
1.6.2. Jezični napredak	26
1.6.3. Veća fizička aktivnost i otpornost na bolesti.....	27
1.7. Životinje u nastavi.....	27
1.8. Problemi s kućnim ljubimcima	28
1.9. Kvalitativno istraživanje.....	30
1.9.1. Osnovne karakteristike kvalitativnog istraživanja	30
1.9.2. Istraživačka pitanja	32
1.9.3. Metoda prikupljanja podataka	32
1.9.3.1. Polu-strukturirani intervju.....	33
1.9.3.2. Vodič kroz intervju.....	34
1.9.3.3. Snimanje i prijepis intervjua	37
1.9.3.4. Informirani pristanak.....	38
1.9.3.5. Načela dobrog provođenja intervjua	39
1.9.4. Metoda analize podataka	40
1.9.4.1. Tematska analiza	41
1.9.4.2. Faze tematske analize	42
1.9.4.3. Analiza podataka	45
1.9.4.4. Prednosti i nedostaci tematske analize	45
1.9.5. Uzorak.....	46
1.9.5.1. Prigodni uzorak.....	47
1.9.5.2. Uzorak snježne grude (eng. <i>snowball sampling</i>).....	47

1.9.5.3. Zasićenje u kvalitativnim istraživanjima	47
1.9.6. Etički izazovi u kvalitativnim istraživanjima	49
1.9.6.1. Refleksivnost	50
1.9.7. Vjerodostojnost kvalitativnih istraživanja	51
1.9.7.1. Kriteriji vjerodostojnosti	53
1.9.8. Pozitivne i negativne strane kvalitativnih istraživanja	54
2. CILJ ISTRAŽIVANJA	56
3. METODA	57
3.1. Sudionici istraživanja	57
3.2. Instrument i postupak	58
3.3. Refleksivnost	59
4. REZULTATI I RASPRAVA	60
5. ZAKLJUČAK	87
6. LITERATURA	89
7. PRILOZI	94

1. UVOD

1.1. Povijest nastanka veze između čovjeka i životinje

Životinje čine ključni dio ljudskog života već tisućama godina. Kada razmišljamo o prvobitnim ljudskim zajednicama i njihovim interakcijama sa životinjama, u tom slučaju imamo običaj gledati na životinje većinom kao na izvor hrane, ili pak možda kao prijevozna sredstva ili radnu snagu u poljoprivredi. Osim zadaća koje su životinje obavljale za ljude u to vrijeme, postoje dokazi koji potvrđuju kako su one smatrane i prijateljima ljudi. U Sjevernom Izraelu pronađena je 12 000 godina stara paleolitička grobnica u kojoj su se nalazili ostatci čovjeka i psa pokopanih zajedno. Ruka mrtvog čovjeka je namještena tako da izgleda kao da ju on odmara na ramenu životinje, a sve to kako bi naglasili vezu koja je postojala između ta dva živa bića tijekom života (Robinson, 1995).

Mnogi povjesničari bavili su se proučavanjem ljudskog stava prema životinjama te kako se on mijenjao tijekom stoljeća. Premda se nama držanje životinja kao kućnih ljubimaca čini modernim fenomenom, to je ipak aktivnost koja ima dugu povijest među vladajućim klasama. Drevni egipatski murali prikazuju faraone sa svojim kućnim ljubimcima. Mnoge generacije kineskih vladara su držale pse kao kućne ljubimce. Medicinske sestre su dojile štenad, a kada bi odrasli imali bi svoje vlastite slugе. Grčki i rimski vladari su također poznati po držanju kućnih ljubimaca (Robinson, 1995).

U srednjovjekovnoj Europi držanje kućnih ljubimaca je zabilježeno među aristokracijom i članovima Crkve, no katolička Crkva se protivila tom običaju govoreći kako bi se hrana koja se daje tim životinjama trebala dati siromašnima, premda je prava istina bila da se bliska povezanost sa životinjama pripisivala poganima pa je zbog toga katolička Crkva bila protiv toga. Predrasude o kućnim ljubimcima dosegle su svoj vrhunac za vrijeme inkvizicije kada su dokazi protiv nevjernika uključivali povezanost sa životinjama. Također je povezanost sa životinjama bila korištena kao dokaz u otkrivanju vještica za vrijeme progona. Mnogi od ljudi optuženih da se bave magijom su bile starije i socijalno izolirane žene koje su držale životinje zbog društva (Robinson, 1995).

Najvjerojatniji razlog zbog ovako negativnog stava prema držanju kućnih ljubimaca ili povezanosti sa životinjama je taj što se to smatralo nemoralno, te protiv prirodnog životnog tijeka. Držanje kućnih ljubimaca od strane privilegirane elite je bilo opravdano njihovim

bogatstvom i pozicijom u društvu, što je značilo da oni koji si mogu priuštiti držanje životinja koje nisu pružale radnu snagu mogu i izbjeći kritičizam ljudi i društva. No, čak i među tim najbogatijim slojem ljudi nije bilo zanimanja za općenitom dobrobiti životinja, a to je zbog toga što se tek do nedavno vjerovalo kako životinje nemaju osjećaje te kako je njihova svrha služiti ljudima (Robinson, 1995).

Držanje kućnih ljubimaca nije postalo prihvaćeno među širom europskom populacijom sve do kraja 17. stoljeća, a držanje kućnih ljubimaca unutar srednje klase nije postalo uobičajeno sve do kraja 18. stoljeća. Nagađa se kako je držanje kućnih ljubimaca postalo fenomenom kakav je danas tek u 19. stoljeću za vrijeme viktorijanskog doba, potaknuto promjenom percepcije čovjekove pozicije u svijetu. Sve većom istraženošću prirodnog svijeta te sve većim razumijevanjem prirode, držanje kućnih ljubimaca postalo je zapravo poveznicom između ljudi i prirode te kao takvo nije više predstavljalo prijetnju (Robinson, 1995).

No, još uvijek se držanje kućnih ljubimaca smatralo neprikladnim za nižu klasu jer se vjerovalo da oni time zapostavljaju druge društvene obaveze. Stoga su kućni ljubimci definirani kao nepotreban luksuz za nižu klasu kojoj nedostaje moralnih sredstava kako bi ih kontrolirala te materijalnih sredstava kako bi ih uzdržavala (Robinson, 1995).

Danas držanje kućnih ljubimaca nije više drevni fenomen, niti je više toliko ograničeno na zapadnjačka društva – ono se proširilo diljem svijeta te postalo dijelom svih kultura (Robinson, 1995). Držanje kućnih ljubimaca zbog osobne psihičke ili socio-emocionalne dobiti postalo je važnim čimbenikom suvremenog posjedovanja kućnih ljubimaca (Sanders, 1990).

U nedavnoj literaturi, životinje se koriste za medicinske i psihološke dobiti. Pokazalo se da veza između čovjeka i kućnog ljubimca snižava krvni tlak, povećava vjerojatnost preživljavanja godinu dana nakon akutne bolesti infarkta miokarda, smanjuje pojavu manjih zdravstvenih problema, povećava stupanj aktivnosti, korelira s nižom razinom triglicerida u plazmi, potiče gubitak tjelesne težine, smanjuje osjećaj usamljenosti, smanjuje depresiju, pruža emocionalnu podršku, ima pozitivan utjecaj na samonaklonost, poboljšava empatične osjećaje, poboljšava prosocijalno ponašanje, olakšava osjećaj stresa tijekom stresnih razdoblja te poboljšava osjećaj samostalnosti (pogledati Evans-Smith (2014) za izvornu literaturu o svim prethodno spomenutim dobrobitima pojedinačno).

Kao što pokazuje literatura, interakcija između ljudi i životinja ima različite učinke na ljude i njihovo zdravlje. Iako je poznato da interakcija ljudi i životinja ima pozitivne učinke, njihov mehanizam je još uvijek uglavnom nepoznat. Ovi su se rezultati pokazali i kod djece i kod

odraslih, kao i kod različitih etničkih pripadnosti te pacijenata s različitim bolesničkim dijagnozama, i nalazi su pronađeni kod vlasnika kućnih ljubimaca i ljudi koji imaju interakciju sa životinjama, a kod kojih dugoročna veza nije uspostavljena. Razne životinje korištene su u istraživanju učinaka interakcije između ljudi i životinja. Psi su najviše korišteni (Johnson, Odendaal i Meadows, 2002, prema Evans-Smith, 2014).

1.2. Tradicija držanja kućnih ljubimaca u današnjem društvu

Zbog tog sve snažnijeg zapadnjačkog utjecaja koji se širi diljem svijeta već je u 2011.-2012. godini prema Nacionalnom istraživanju vlasnika kućnih ljubimaca Američkog udruženja za kućne ljubimce (APPA) izašao statistički podatak da *62% kućanstava Sjedinjenih Država posjeduje kućnog ljubimca, što je 72,9 milijuna domova. Od 72,9 milijuna domova koji posjeduju kućne ljubimce, 46,3 milijuna kućnih ljubimaca bili su psi* (Evans-Smith, 2014, str. 44). Nedavno istraživanje Američkog veterinarskog medicinskog udruženja izvijestilo je da je 70% svih kućanstava s djecom mlađom od šest godina i 78% svih kućanstava s djecom starijom od šest godina imalo kućne ljubimce (AVMA, 1997, prema Melson, 2003). Slični postoci zabilježeni su u zemljama zapadne Europe (Melson, 2003). Broj kućnih ljubimaca u Italiji procjenjuje se na oko 60 milijuna, dok ima oko 8,1 milijuna djece mlađe od 14 godina (Russo, Vergnano, Bergero i Prola, 2017). 46% britanskih kućanstava (Purewal i sur., 2017) te više od 60% kućanstava u Australiji posjeduje barem jednog kućnog ljubimca (Wood, 2015).

U današnje vrijeme se sve više brige vodi o kućnim ljubimcima, što nije bio slučaj u prošlosti. Čini se da je vlasnicima zdravlje kućnih ljubimaca prilično važno: 96,4% kućnih ljubimaca vodi se barem jednom godišnje u veterinara, a 84,1% obitelji liječi svoje ljubimce od parazita. Psima se kupuje posebna hrana, odjeća, igračke pa čak i pomagala poput invalidskih kolica. Kućni ljubimci idu na razne terapije te je njihovo liječenje gotovo dostiglo razinu ljudskog liječenja (Russo i sur., 2017).

U nedavnom istraživanju kojeg su proveli Downes i sur. (2011, prema Khalid i Naqvi, 2016), u Irskoj je procijenjeno 2,142,121 ljudskih domaćinstava, od kojih je 640,620 njih posjedovalo psa za kućnog ljubimca i 215,542 njih mačku. Posjedovanje kućnog ljubimca bilo je povezano s različitim demografskim čimbenicima uključujući: prisutnost školske djece u kući, povećan broj osoba u kućanstvu, osamljena kuća, ruralno područje, srednji društveni sloj, nezaposlene osobe, trajno bolesni ljudi / invalidi, redoviti studenti, prisustvo odrasle ženske osobe u kući. Starije osobe od 60 godina ili umirovljenici pokazali su manje šanse za posjedovanjem psa. To

je možda zbog smanjene pokretljivosti ili nespremnosti na zamjenu preminulog ljubimca zbog percepcije dugovječnosti (novi bi kućni ljubimac mogao nadživjeti stariju osobu). Slični demografski čimbenici za posjedovanje psa pokazali su se i u istraživanju Westgarth i sur. (2013) u izdvojenom dijelu Liverpoola, u UK-u, te u istraživanju Westgarth i sur. (2007) u ruralnoj sredini pored Cheshirea u UK-u. U tom su istraživanju navedeni i razlozi za nevlasništvo koji su bili slični nalazima iz prethodnih istraživanja (Leslie, Meek, Kawash i McKeown, 1994, prema Westgarth, 2007), a uključivali su: „nedovoljno vremena“, „zdravstveni razlozi“ ili „ne volim pse“, no najčešće navedeni razlog u ovom istraživanju za razliku od prethodnih bio je "radim ili sam vani po cijeli dan" (Westgarth, 2007).

U velikim urbanim područjima Dublina i Belfasta, zabilježen je porast u udjelu kućanstava koja posjeduju kućne ljubimce u odnosu na užu gradsku jezgru. Ovaj nalaz pripisan je činjenici da prigradska kućanstva općenito imaju veći pristup vrtovima i otvorenim površinama poput parkova u odnosu na užu gradsku jezgru stanova (Downes i sur, 2006, prema Khalid i Naqvi, 2016).

Osim demografskih čimbenika na posjedovanje kućnog ljubimca utječu i drugi čimbenici. Nedavno britansko istraživanje pružilo je podatke o nizu čimbenika povezanih s vlasništvom kućnog ljubimca tijekom djetinjstva do starosti od 10 godina. Ti čimbenici su uključivali socioekonomske varijable, vlasništvo drugih vrsta kućnih ljubimaca i roditeljsku povijest vlasništva kućnih ljubimaca (Westgarth, 2013).

U istraživanju provedenom u Turskoj pokazalo se kako je ljubav prema životinjama najbitniji razlog posjedovanja kućnog ljubimca, na drugom mjestu je želja djece za kućnim ljubimcem, a još jedan od često spominjanih razloga posjedovanja kućnog ljubimca je taj što je obitelj dobila životinju na poklon od nekoga (Ambaroglu, 2007, prema Güçlü, 2016).

Roditelji igraju važnu ulogu pri odabiru kućnog ljubimca s obzirom da su njihovi stavovi ono što odlučuje prvo hoće li uopće biti kućnog ljubimca u kućanstvu ili ne, a onda koja će to vrsta životinje biti. Istraživanja su pokazala kako će pojedinci koji su u djetinjstvu imali kućnog ljubimca više vjerojatno imati barem jednoga i kada odrastu (Endenburg, 1991; Poresky i Hendrix, 1988; Serpell, 1981, prema Endenburg i Baarda, 1995). Oni koji su za vrijeme djetinjstva bili u dodiru s kućnim ljubimcima imaju pozitivniji stav prema njima te bolje razumiju njihove neverbalne signale. Posjedovanje kućnih ljubimaca je znatno učestalije kod obitelji s djecom školske dobi i adolescentima nego kod obitelji bez djece (Endenburg, 1991; Messent i Horsfield, 1985, prema Endenburg i Baarda, 1995). Kućni ljubimci se popularno

smatraju pružateljima posebne dobiti i užitka djeci što objašnjava zašto su obitelji s djecom najčešći vlasnici kućnih ljubimaca (Rehm, 1993, prema McNicholas i Collis, 2001).

1.3. Kućni ljubimci kao dio obitelji i najbolji prijatelji

Ljudi danas vjeruju kako su kućni ljubimci važni. Najčešći način na koji ljudi vide životinju je kao člana obitelji ili bliskog prijatelja. Negdje između 70% (Beck i Katcher, 1983, prema Sanders, 1990) i 99% (Voith, 1983, prema Sanders, 1990) vlasnika kućnih ljubimaca definira svoje životinje kao članove obitelji, te od 30% (Nieburg i Fischer, 1982, prema Sanders, 1990) do 83% (Bryant, 1982, prema Sanders, 1990) njih kućne ljubimce smatraju "posebnim" ili "bliskim" prijateljem (Sanders, 1990).

Velike ankete s više od 1.000 vlasnika kućnih ljubimaca provedene od strane Associated Press-a 2009. i 2010. godine izvijestile su kako 50% vlasnika smatra svog ljubimca "dijelom obitelji poput bilo koje druge osobe u kućanstvu", 30% vlasnika prijavljuje da njihov ljubimac spava s njima u krevetu, 35% vlasnika uključilo je svog ljubimca u obiteljski portret, te 25% vlasnika kućnih ljubimaca koji su oženjeni ili žive u vanbračnoj zajednici izvještava da je njihov ljubimac „bolji slušatelj od supružnika“ (McConnell, Brown, Shoda, Stayton i Martin, 2011).

Cohen (2002, prema Evans-Smith, 2014, str. 45) navodi da su mnogim ljudima kućni ljubimci *čvrsto unutar obiteljskog kruga*. Cohen je izvijestio da dok vlasnici svojim ljubimcima dodjeljuju ljudske attribute, oni ipak shvaćaju da kućni ljubimci zapravo nisu ljudi. Ako ljudi shvaćaju da životinje zapravo nisu ljudi, zašto onda toliko njih smatraju svog ljubimca članom svoje obitelji? Na ovo također može odgovoriti Cohenovo istraživanje. Sudionici Cohenovog istraživanja (2002, prema Evans-Smith, 2014) izvijestili su da kućni ljubimci neće ozlijediti ili napustiti osobu kao što to čine ljudi. Neki su sudionici čak rekli da im liječnik kaže da su alergični na svog ljubimca i na svog ljudskog partnera, da bi pokušali pronaći način za nastavak života sa svojim ljubimcem, a što se partnera tiče oni bi se iselili ili bi se partner morao iseliti (Evans-Smith, 2014).

Otprilike od polovice (Katcher i sur, 1983, prema Sanders, 1990) do tri četvrtine (Cain, 1985, prema Sanders, 1990) vlasnika kućnih ljubimaca definiraju svoje kućne ljubimce kao „osobe“ ili im pridaju sve karakteristike osobe. U ovoj ulozi osobe sa životinjom se razgovara. Beck i Katcher (1983, prema Sanders, 1990) otkrili su da 80% veterinarskih klijenata koje su proučavali razgovaraju sa svojim ljubimcima na isti način na koji razgovaraju i s ljudima, i povjeravaju im se. Ovo komunikacijska aktivnost obično se definira kao autentična razgovorna

razmjena pri kojoj čovjek skrbnik vjeruje da životinja razumije što joj se govori i prikladno odgovara (Cain, 1985, prema Sanders, 1990).

Ova veza između ljudi i životinja danas posebno je vidljiva na primjeru pasa. Godinama već se psi smatraju „čovjekovim najboljim prijateljima“ zbog njihove vjernosti i odanosti. Premda je raspon životinja koje ljudi biraju za kućne ljubimce toliko širok da gotovo ne postoji vrsta životinje koja u jednom trenutku nije bila nečiji kućni ljubimac, ipak su psi najčešći odabir za kućnog ljubimca danas. Možda je to zbog povijesne veze jer se pas smatra prvom životinjom koja se približila čovjeku, možda zbog njihove široke dostupnosti, a možda zbog toga što ljudi s psima imaju najviše dodirnih točaka, jer ljudi ispunjavaju potrebe pasa isto kao što i psi ispunjavaju različite potrebe ljudi (Kennedy, 2005). Istraživanje iz područja etologije, promatračko istraživanje životinje u prirodnim uvjetima, utvrdilo je da su psi jedinstveni u svojoj sposobnosti tumačenja i prikladnog reagiranja na različita stanja ljudi izražena pogledom, gestama i položajem tijela (Grandgeorge i Hausberger 2011; Sable 2013; Virany i sur. 2004, prema Jalongo, 2018). Za ilustraciju pseće superiornosti u tom pogledu, psi razumiju pokazujući, iako čimpanze to ne čine (Kundey i sur. 2010, prema Jalongo, 2018).

U ovom radu se također stavlja naglasak na pse upravo iz tog razloga što su najčešći kućni ljubimci, što su najviše povezani s ljudima te zbog toga što je najviše istraživanja provedeno s njima. U svim istraživanjima navedenima unutar rada u kojima se spominju kućni ljubimci, psi su bili prisutni, a u velikoj većini njih su bili i jedine životinje.

Posebnu ljubav i interes prema psima gaje djeca. Kidd i Kidd (1985, prema Williams, Muldoon i Lawrence, 2010) otkrili su da se 99,3% djece od 3 do 13 godina izjasnilo da želi kućnog ljubimca, a 57% ih je preferiralo psa u odnosu na druge vrste (Williams, Muldoon i Lawrence, 2010).

Ta ljubav i zainteresiranost imaju pozitivan utjecaj na brojne aspekte razvoja djece što je još uvijek uvelike nedovoljno istražena tema. Ovim radom želim ukazati na mnoge dobrobiti utjecaja pasa kao kućnih ljubimaca na razvoj djece, posebno na socio-emocionalni razvoj o čemu će više riječi biti u nastavku. Naglasak je na djeci osnovnoškolske dobi iz razloga što se 3 godine smatraju najranijom dobi za dovođenje kućnog ljubimca u djetetov život (Bradford Swift, 1996), a djeca sa 6 godina već mogu voditi određenu brigu o kućnom ljubimcu, shvatiti njegove potrebe te je to razdoblje kada kućni ljubimci najviše mogu pomoći djetetu u svim aspektima razvoja – kognitivnom, emocionalnom i socijalnom (Arhant, Beetz i Troxler, 2017).

Upravo je zbog toga potrebno usmjeriti pažnju na odnos djece između 6 i 15 godina s kućnim ljubimcima kako bismo uočili brojne pozitivne posljedice.

1.4. Interes djece za životinjama i uvažavanje životinja

Postoje neki dokazi da su prisustva kućnih ljubimaca percepcijski zanimljiva maloj djeci, održavaju im pažnju i motiviraju znatiželju. Aline Kidd i Robert Kidd (1987, prema Melson, 2003), koji su opsežno proučavali djecu i njihove kućne ljubimce, uspoređivali su kako su se dojenčad i mališani, u dobi od šest do trideset mjeseci, ponašali prema svojim kućnim ljubimcima psima i mačkama u usporedbi s psom i mačkom igračkama na baterije koje su izgledale kao „prave“. Bebe su se smješkale, držale, slijedile životinju i ispuštale zvukove živim životinjama, posebno psima, više nego igračkama (Melson, 2003).

Isto tako su Nielsen i Delude (1989, prema Melson, 2003) promatrali djecu od 2 do 6 godina u vrtiću kada su im dovedene žive životinje. Djeca se inače igraju s plišanim životinjama, no kada su žive životinje došle djeca su plišane počela ignorirati, 80% djece nije niti pogledalo u njih. Djeci su posebno bili zanimljivi pas i ptica. 74% djece dotaknulo je psa koji je bio u sjedećoj poziciji, a 21% njih ga je poljubilo (Melson, 2003).

U manjem mjestu u Americi lokalne novine su organizirale natjecanje za djecu iz lokalnih škola koja su trebala predati svoje omiljene priče o kućnim ljubimcima. Novine su zaprimile 75 priča od kojih je 38 priča bilo o psima, 23 o mačkama te 14 o drugim kućnim ljubimcima poput gvinejskih svinja, guštera i konja. Mnoge od priča ilustriraju koliko je bliska i složena veza između djece i njihovih kućnih ljubimaca. Na primjer jedan dječak pričao je o svom obiteljskom psu kojega je opisao kao „prvo dijete“ u obitelji. Interakcija između djece i životinja nije niti rijetka niti čudna. Djeca provode popriličnu količinu vremena sa životinjama te su vrlo zainteresirana za njih. Na primjer, „pas“ i „mačka“ su dvije najtraženije riječi u *World Book* enciklopediji. Djeca rado čitaju o onome što im je zanimljivo, a kućni ljubimci su na vrhu njihove liste (Rud Jr., 2000).

Kućni ljubimci su često tema razgovora u obitelji, o njima se dosta priča. Osim što su djeci zanimljivi, oni su im i vrlo bitni. Djeca često spominju ljubimce te pričaju u njihovo ime što pokazuje intimnost i povezanost između njih (Tovares, 2010).

Istraživanje Hawkins, Williams i Scottish Society For The Prevention Of Cruelty To Animals Scottish Spca (2017) pokazalo je kako su kućni ljubimci važni u dječjem životu. 80% sudionika

je izvijestio da vole kućne ljubimce, 83% onih s kućnim ljubimcima izvijestilo je da ih njihovi ljubimci čine sretnima, 76% njih je izjavilo da im je kućni ljubimac najbolji prijatelj, 62% njih je izjavilo da bi bili usamljeni bez svog ljubimca, a 52% ih je izjavilo da smatra da njihov ljubimac zna kada su uznemireni i da ih pokušava utješiti.

Istraživanja o socijalnom životu djece pokazala su kako djeca strastveno pričaju o važnosti životinja. Životinje nisu bile u centru pozornosti ovih istraživanja već upravo ono što djeca imaju za reći o tome tko je njima bitan. Spominjala su razna mjesta gdje su različite životinje boravile unutar njihovih društvenih života i obitelji. Pričala su tako o raznim živim bićima poput sadašnjih i prijašnjih kućnih ljubimaca, o kućnim ljubimcima svojih prijatelja, rođaka i susjeda, o lokalnim životinjama, o životinjama koje su susreli za vrijeme praznika ili na putovanjima. Djeca su čak pričala i o tuđim životinjama koje nikada nisu sreli, ali o kojima su čuli kroz anegdote ili su ih vidjeli na fotografijama. Činilo se kako je djeci poznavanje nečijih kućnih ljubimaca bio najvažniji aspekt poznavanja nekoga. Kada bi ih se pitalo da pričaju o povezanosti s nekim ljudima djeca bi obično pričala o životinjama kojih vežu uz te ljude. Intervjui su se odvijali u domovima djece gdje su ona svoje kućne ljubimce predstavila istraživačima, a ponekad su te iste životinje ostale sjediti njima u krilu za vrijeme cijelog intervjua. Ukratko, intervjui su bili prožeti životinjama i pričama o njima. Od 49 intervjua, 44 djece (njih 90%) tečno je i zaintrigirano pričalo o životinjama koje poznaju ili su upoznali, a 60% njih je uključilo životinje u svoje društvene krugove, dok je na primjer kod istog istraživanja s odraslim osobama samo 24% sudionika spomenulo životinje tijekom intervjua, a 4% njih ih je uključilo u svoje društvene krugove. Također, životinje su zauzele bitno mjesto i u fotografijama koje su djeca slikala ili u crtežima koja su nacrtala. I ovdje se pokazalo kako djeca smatraju kućne ljubimce dijelom obitelji ili prijateljima, te kako su im oni u potpunosti ravnopravni (Tipper, 2011).

Skupina djece između 7 i 8 godina je navela u prosjeku dva kućna ljubimca kada su u sklopu istraživanja zatraženi da navedu 10 važnih osoba u njihovom životu kojima bi se u određenim trenucima obratili. Psi i mačke su konstantno bili navedeni prije nekih članova obitelji (psi su bili peta po redu osoba od važnosti nakon majke, oca, najboljeg prijatelja i starijeg brata). Tu je vidljivo kako su njima odnosi s kućnim ljubimcima jednako važni i pouzdani kao i oni s prijateljima i obitelji (Bryant, 1990; Furman, 1989, prema Rothgerber i Mican, 2014).

1.5. Utjecaj pasa na socio-emocionalni razvoj djece

1.5.1. Teorijske postavke

Postoje dvije teorijske postavke koje uvelike objašnjavaju zainteresiranost djece za kućnim ljubimcima te njihovu privrženost istima. Unutar teorije „privrženosti“ i teorije „biofilije“ vidljivi su mnogi pozitivni učinci kućnih ljubimaca na socio-emocionalni razvoj djece. Pod socio-emocionalni razvoj spadaju sve karakteristike djeteta od njegove ličnosti i karaktera pa do društvenih sposobnosti (samopouzdanje, odgovornost, samopoimanje, društvena mreža i empatija su same neke od tih karakteristika).

Šezdesetih godina prošlog stoljeća engleski psiholog John Bowlby postavio je jednu od najpopularnijih teorija suvremene razvojne psihologije - teoriju privrženosti (Ainsworth i Bowlby, 1991, prema Hawkins i sur., 2017). Prema toj teoriji djeca su biološki unaprijed programirana da stvaraju emocionalnu privrženost prema roditeljima ili drugim skrbnicima koji se brinu o njima kako bi im se omogućio opstanak. Privrženost se odnosi na urođenu sposobnost stvaranja veza naklonosti i ljubavi prema drugima i igra značajnu ulogu u djetinjstvu i kasnije u životu (Bowlby, 1969, prema Hawkins i sur., 2017). Dojenčad traže blizinu, fizički kontakt i emocionalnu povezanost s glavnim skrbnicima za psihološku, emocionalnu i fizičku podršku i zaštitu (Fairbairn, 1954; Sable, 2013, prema Hawkins i sur., 2017). Dječja rana privrženost omogućuje im odnošenje prema svojim glavnim skrbnicima kao prema zaštitničkoj i sigurnoj bazi od koje dobivaju osjećaj ugođe i prehranu, te od koje kreću u istraživanje svojeg okruženja (Ainsworth, 1964, prema Hawkins i sur., 2017). Ta rana iskustva brižnih ljudskih odnosa stvaraju unutarnje radne modele emocionalne privrženosti koji vode kasnije ljudske odnose. Sigurna privrženost prema skrbnicima, okarakterizirana sinkronim odnosom između djeteta i skrbnika, ima zaštitni učinak protiv psihopatologije, a povezana je s empatijom i razvojem prosocijalnog ponašanja (Thompson i Gullone, 2008, prema Hawkins i sur., 2017). Međutim, nesigurna privrženost prema skrbnicima može imati dugoročne negativne posljedice na mentalno zdravlje djeteta, opću dobrobit i ponašanje, i rizični je faktor za poremećaje tjeskobe (Schimmenti i Bifulco, 2015, prema Hawkins i sur., 2017), delinkvenciju (Hoeve i Stams, 201., prema Hawkins i sur., 2017) i okrutnost prema životinjama (Hawkins i Williams, 2016, prema Hawkins i sur., 2017). Iako je istraživanje ljudske privrženosti bilo pod velikim utjecajem etoloških istraživanja i istraživanja sa životinjama, fokus je bio na dječjoj emocionalnoj privrženosti prema skrbnicima i posljedičnom utjecaju koji ima na kasnije ljudske odnose i ponašanja. Daleko manje istraživanja uzimalo je u obzir privrženost djece kućnim ljubimcima

i važnost te privrženosti za razvoj djece i njihovo ponašanje prema životinjama (Hawkins i sur., 2017).

Sve je više dokaza da su životinje sposobne pružiti značajke odnosa sigurne privrženosti za djecu i da djeca mogu stvoriti emocionalnu privrženost prema kućnim ljubimcima koja je dosljedna u nekim aspektima ljudskoj teoriji privrženosti. Kućni ljubimci mogu djeci ponuditi aspekte osjećaja privrženosti kao što su naklonost, posebno prijateljstvo i mogu ispuniti preduvjete za odnos vezanosti u smislu traženja / održavanja blizine, sigurnog utočišta, sigurne baze i tuge zbog razdvajanja, koje su uočene u vezama čovjeka s čovjekom (Beck i Madresh, 2008, prema Hawkins i sur., 2017).

Kućni ljubimci zadovoljavaju potrebu za ugodom i uvjerenjem, pomoći i zaštitom (Zilcha-Mano, Mikulincer i Shaver, 2012, prema Hawkins i sur., 2017). Privrženost kućnom ljubimcu može funkcionirati kao sigurna baza pružajući sigurnost i stabilnost od koje djeca mogu istraživati svoje okruženje. Nesigurni unutarnji radni modeli ljudske privrženosti (zbog teških ranih iskustava) mogu kasnije biti rizični faktor za ljudske odnose. Međutim, kućni ljubimci mogu ponuditi put prema ponovnom uspostavljanju sigurne privrženosti prema drugima, kao što je utvrđeno kod djece u udomiteljstvu (Carr i Rockett, 2008, prema Hawkins i sur., 2017). Kućni ljubimci mogu olakšati razvoj odnosa ljudske privrženosti (Messent, 1983; Parish-Plass, 2008, prema Hawkins i sur., 2017) i mogu djelovati kao druga figura privrženosti u slučaju odsutnosti ili poremećaja ljudskih odnosa privrženosti, poput razvoda roditelja (Sable, 1995; Strand, 2004, prema Hawkins i sur., 2017).

Dosadašnji dokazi sugeriraju da privrženost kućnim ljubimcima dijeli neke značajke s privrženošću ljudima te djeca osjećaju snažnu emocionalnu povezanost sa svojim ljubimcima. Postoji također sve više dokaza da vlasništvo i privrženost kućnim ljubimcima imaju niz pozitivnih psiholoških, emocionalnih i fizioloških zdravstvenih ishoda za djecu i odrasle (Hawkins i sur., 2017).

Isto tako, veliki je naglasak stavljen na teoriju o „biofiliji“ koju je postavio Edward Wilson, a koja pretpostavlja da su ljudi tijekom evolucije razvili urođenu orijentaciju prema prirodnom svijetu (Beck i Katcher, 1996; Shepard, 1996; Melson, 2001, prema Tipper, 2011). Ovaj je „univerzalni ljudski instinkt“ posebno jak u djece (vjerojatno zato što se vidi da na njih više utječu instinktivni nagoni nego na potpuno „socijalizirane“ odrasle osobe). Gail Melson (2001, prema Tipper, 2011, str. 146) definira „biofiliju“ kao *prirodnu privlačnost koju djeca imaju prema životinjama. . . predispozicija za usklađivanje sa životinjama i drugim živim bićima koja*

su dio ljudske evolucijske baštine. . . djeca se rađaju tražeći vezu s drugim živim bićima. . .svako ljudsko dijete započinje život smješteno u onome što odrasli nazivaju „životinjskim svijetom“.

Sami autor teorije navodi kako je ljudska povezanost s drugim vrstama i značaj koji im pridajemo još i danas pod utjecajem iracionalnih psiholoških mehanizama, koji su u prošlosti bili adaptacijski uvjetovani. Wilson nadalje ističe da ljudsko posjedovanje visoko razvijenog mozga i svijesti pretpostavlja dodir s prirodom jer se oni jedino u tom dodiru optimalno razvijaju (Marcus, 2004). Prema Markusu (2004), Wilson ističe da je „biofilija“ urođena emocionalna sklonost čovjeka prema drugim vrstama, koja ne može nestati u kratko vrijeme civilizacije.

Kada djecu u osnovnoj školi pitaju da kažu nešto o odnosima i mjestima koja su njima bitna u njihovom svakodnevnom životu, oni često privlače pažnju na životinje. Stoga je čudno što se pri socijalnim istraživanjima djetinjstva u kojima istraživači pokušavaju uvidjeti na koji način djeca gledaju na svijet oko sebe malo pažnje pridaje baš životinjama i teoriji „biofilije“ (Tipper, 2011). Virginia Morrow (1998, prema Tipper, 2011, str. 145) ističe kako je činjenica da su kućni ljubimci djeci važni često spomenuta kroz istraživanja i literaturu, no rijetko je istražena u dubinu vjerojatno zbog toga što *istraživači gledaju na to kao nešto trivijalno i izvorno dječje*, no to nije kraj problemu nego je pitanje *što će se dogoditi počnu li odrasli tako gledati i na druge želje i mišljenja djece* (Tipper, 2011).

1.5.2. Privrženost i briga o drugima kao temelji razvoja empatije, samostalnosti, odgovornosti i samopouzdanja

Prije svega mora biti razjašnjena razlika između posjedovanja kućnog ljubimca i povezanosti (privrženosti) s istim. Melson (1989, prema Chan Hiu Ying, 2010) navodi četiri dimenzije povezanosti čovjeka s kućnim ljubimcem koje uključuju vrijeme provedeno s ljubimcem i aktivnosti usmjerene prema njemu, zanimanje za kućnog ljubimca i pažnju usmjerenu na njega, znanje o ljubimcu i potrebnoj brizi te pravodobnu reakciju na ljubimca i njegove potrebe (Sable, 1995, prema Chan Hiu Ying, 2010). Nadalje, privrženost kućnim ljubimcima može se objasniti pomoću teorije privrženosti, što bi značilo da je privrženost kućnom ljubimcu trajna emocionalna veza između vlasnika kućnih ljubimaca i njihovih ljubimaca, a koju karakterizira tendencija stjecanja ili održavanja sigurnosti. Privrženost kućnim ljubimcima bitan je dio shvaćanja veze između ljudi i njihovih kućnih ljubimaca. Veliki broj istraživanja provedenih širom svijeta tijekom proteklog desetljeća pokazali su kako posjedovanje kućnih ljubimaca i privrženost istima imaju pozitivne učinke i ishode za vlasnike (Chan Hiu Ying, 2010).

Vidović i sur. (1999, prema Chan Hiu Ying, 2010) uspoređivali su razinu privrženosti kućnim ljubimcima vlasnika pasa, vlasnika mačaka i vlasnika ostalih vrsta kućnih ljubimaca u istraživanju među 826 djece. Otkrili su da su vlasnici pasa i vlasnici mačaka više privrženi svojim kućnim ljubimcima nego vlasnici drugih vrsta životinja. Isto je istraživanje pokazalo i da su psi i mačke općenito najčešći kućni ljubimci (Chan Hiu Ying, 2010). Otkriće da se veća privrženost pokazala za pse i mačke dosljedno je s prethodnim istraživanjima na odraslima i djeci, a može se objasniti širim rasponom ponašanja koja se mogu odigrati između djece i njihovih kućnih ljubimaca pasa ili mačaka u usporedbi s drugim životinjama. Psi i mačke također mogu više prihvaćati naše osjećaje i izražavati svoje osjećaje i ponašanja jasnije od ostalih kućnih ljubimaca, ostvarujući tako bližu povezanost ili odnos (Hawkins i sur., 2017). Kod privrženosti djece kućnim ljubimcima se nije pokazala značajna razlika među spolovima (Poretsky i Daniels, 1998; Stallones, Marxs, Garrity i Johnson, 1988; Stevens, 1990, prema Chan Hiu Ying, 2010).

Melson, Peet i Sparks (1992, prema Khalid i Naqvi, 2016) pronašli su petogodišnjake i šestogodišnjake koji su bili više privrženi svojim kućnim ljubimcima, i izrazili veću empatiju prema vršnjacima, dok je Bryant (1985, prema Khalid i Naqvi, 2016) otkrio kako su djeca od 7 do 10 godina oni koji su prijavili više „intimnih razgovora“ s kućnim ljubimcima, te su također pokazali viši razvoj empatije. Melson, Peet i Sparks (1991, prema Khalid i Naqvi, 2016) također su utvrdili da je vezanost za kućne ljubimce najjača među devetogodišnjacima i desetogodišnjacima, no tu još nema potpunog slaganja u literaturi (Khalid i Naqvi, 2016).

Budući da kućni ljubimci ovise o ljudskoj brizi za preživljavanje i optimalan razvoj, kućni ljubimci pružaju djeci priliku da uz njih uče kako, vježbaju i postanu motivirani brinuti se o drugima (Melson, 2003). Važno je za spomenuti da od treće godine i dječaci i djevojčice brigu o drugima doživljavaju kao rodno vezanu, ili riječima jednog predškolca, „maminu stvar“ (Melson, 2001; Melson, Fogel i Toda, 1986, prema Melson, 2003). Međutim, djeca brigu o kućnim ljubimcima, poput pasa i mačaka, smatraju spolno neutralnom (Melson i Fogel, 1989, prema Melson, 2003). U skladu s tim shvaćanjima, dječaci se manje bave, djevojčice više, brigom o bebama i djeci s godinama; za razliku od toga, i dječaci i djevojčice slično održavaju dosljednu, visoku razinu skrbi za kućne ljubimce kako se razvijaju (Melson, 2003).

Bitan aspekt odrastanja djece je stjecanje samopouzdanja i sigurnosti u sebe (Chan Hiu Ying, 2010). Mnogi znanstvenici vide samopouzdanje kao faktor koji definira ljude i socijalno i iznutra. Budući da samopouzdanje može biti pozitivno ili negativno, ovisno o osobnoj percepciji osobe, ono može imati pozitivan ili negativan utjecaj na život i socijalne interakcije

osobe. Iako samopouzdanje može definirati ljude, stručnjaci se bore pri pronalaženju definicije samopouzdanja (Evans-Smith, 2014). Samopouzdanje je sveukupan način procjene samog sebe (Santrock, 2008, prema Chan Hiu Ying, 2010). Za Rosenberga (1996, prema Chan Hiu Ying, 2010) samopouzdanje predstavlja afektivnu varijablu subjektivnog života pojedinca uključujući njegove misli, osjećaje i ponašanja. Pojedinaac koji ima visoko samopouzdanje teži osobnom rastu, poštovanju i uvažavanju drugih, a ne osjećaju superiornosti, dok se osoba koja ima nisko samopouzdanje obično osjeća sramežljivo, upadljivo, nesposobna je izraziti se samouvjereno, strah ju je da će pogriješiti, nastoji izbjegavati ljude te je više depresivna i nesretna (Owens i sur., 2001, prema Chan Hiu Ying, 2010).

Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling i Potter (2002, prema Chan Hiu Ying, 2010) pokazali su u istraživanju provedenom s 326 641 sudionikom da je samopouzdanje na najvišoj razini u djetinjstvu, te zatim naglo pada od 9. do 12. godine pa sve do adolescentskih godina od 13. do 17. Obitelj igra bitnu ulogu u dječjem razvoju (Wickliffe, 2000, prema Chan Hiu Ying, 2010). Veza roditelja s djecom jedan je od ključnih faktora pri izgradnji samopouzdanja te istraživanja pokazuju kako bolji odnos između roditelja i djece pospješuje djetetovo samopouzdanje (Foehrkolb, 2005, prema Chan Hiu Ying, 2010). No, nije samo obitelj ključan faktor pri izgradnji samopouzdanja nego su to i vršnjaci. Azmitia (2002, prema Chan Hiu Ying, 2010) navodi kako su djetetovi prijatelji i njihova vršnjačka skupina mnogo značajniji pred-adolescentu nego što su bili značajni u ranom i srednjem djetinjstvu. Djeca s nižim samopouzdanjem tražit će utjehu u grupi, kao dio kolektivnog samopouzdanja (Nunley, 2001, prema Chan Hiu Ying, 2010). Što je kolektivno samopouzdanje veće, veće je i osobno samopouzdanje pojedinca (Chan Hiu Ying, 2010).

Autor smatra kako posjedovanje kućnog ljubimca može nadomjestiti nedostatke prethodno spomenutih dvaju faktora, te povezanost s kućnim ljubimcem može biti dodatan način kako poboljšati samopouzdanje djece s obzirom da Arehart-Treichel (1982, prema Chan Hiu Ying, 2010) spominje kućne ljubimce kao tihe savjetnike, najbolje prijatelje te bića od iznimne važnosti za djecu. Vidovic i sur. (1999, prema Chan Hiu Ying, 2010) tvrde kako pred-adolescenti i rani adolescenti koji posjeduju kućnog ljubimca imaju jače samopouzdanje od one djece koja ne posjeduju kućnog ljubimca. Davis i Juhasz (1985, prema Chan Hiu Ying, 2010) i Houtte i Jarvis (1995, prema Chan Hiu Ying, 2010) dodaju kako se pokazalo da su pred-adolescenti i rani adolescenti vlasnici kućnih ljubimaca razvili viši stupanj samopoimanja, samopoštovanja i autonomije (Chan Hiu Ying, 2010). Sigurnost u sebe i vještine samostalnog

donošenja odluka pokazale su se većima u djece koja posjeduju kućne ljubimce u usporedbi s djecom koja nemaju kućne ljubimce (Purewal i sur., 2017).

Ako u kući boravi ljubimac, roditelji i djeca često dijele brigu za njega, a to znači da mališani u ranoj dobi uče kako brinuti i njegovati živo biće koje je ovisno o njima. Kad se radi o maloj djeci, uključenost, pozitivni poticaji i prihvaćanje predstavljaju važne momente za izgrađivanje samopouzdanja. Kad ispunjava zadatke primjerene svojoj dobi, to jest kada se zajedno s roditeljima brine o ljubimcu, dijete stječe osjećaj kompetentnosti. No cijeli taj proces ovisi o tome znaju li roditelji koji su zadaci primjereni njihovom djetetu, a koji nisu (Azenić, 2016).

Iako bi dijete trebalo biti uključeno u poticajnu brigu o kućnom ljubimcu, nikada ne bi trebalo biti samo odgovorno za pružanje te brige. Roditelji moraju paziti na to da je dodijeljeni posao nešto što dijete može obaviti. Također, ovaj se djetetov zadatak nikada ne smije koristiti kao način kažnjavanja (Bradford Swift, 1996).

Trogodišnje dijete ne može voditi psa u šetnju, ali može brinuti da pas uvijek ima dovoljno vode. Ako su roditelji svjesni ove činjenice, djeca primaju pozitivne poticaje od roditelja kad se pobrinu za životinju na odgovoran način. Kako dijete raste, proširuju se i zadaci, pa dijete postupno može sasvim preuzeti brigu o ljubimcu. Predškolska djeca obožavaju oponašati roditelje, dijete školske dobi može obaviti samostalno pojedine zadatke, dok tinejdžer može u potpunosti preuzeti na sebe svu odgovornost za ljubimca (Azenić, 2016).

Rost i Hartmann (1987, prema Rothgerber i Mican, 2014) otkrili su kako 75% djece između 8 i 10 godina samostalno ili uz nečiju pomoći brine o kućnom ljubimcu, te je 92% njih smatralo to bitnim ili čak jako bitnim aspektom odnosa sa životinjom. Sukladno ovim pronalascima, dvanaestogodišnjaci su proveli više vremena brinući se o kućnim ljubimcima nego brinući se o mlađoj braći i sestrama (Melson i Fogel, 1996, prema Rothgerber i Mican, 2014).

Također, Melson i Fogel (1996, prema Rothgerber i Mican, 2014) su otkrili da djeca koja posjeduju kućne ljubimce bez mlađe braće i sestara provode više vremena u njezi kućnih ljubimaca i igri s njima nego njihovi prijatelji s mlađom braćom ili sestrama.

Šetnja psa predstavlja jedan bitni dio brige o njemu. Serpell (1991, prema Evans-Smith, 2014) je primijetio povećanu učestalost i trajanje rekreacijskih šetnji djece s psima, te produženi boravak vani na zraku pa čak i kad djeca imaju druge obaveze (Evans-Smith, 2014).

U istraživanju Čelika (2016, prema Güçlü, 2016) zaključeno je da posjedovanje kućnog ljubimca ima pozitivan učinak na razvijanje osjećaja odgovornosti kod djece te kod učenja

kontroliranja vlastitih osjećaja. Prema njegovim riječima, glavni pozitivni učinci koji se vide na djeci odgajanoj uz životinje su ti što djeca uče voljeti, poštivati, uče se predanosti i preuzimanju odgovornosti (Güçlü, 2016).

Razina osjećaja odgovornosti kod djece koja odrastaju s kućnim ljubimcima je naprednija. Ova djeca su korak ispred u pitanjima obaveza i pouzdanosti zbog činjenice da ih njihovi kućni ljubimci trebaju. Osjećaj samopouzdanja i sigurnosti u sebe je vidljiv kod te djece (Güçlü, 2016).

Prije nekoliko godina *Wall Street Journal* izvijestio je o istraživanju koje je otkrilo da su mnogi izvršni direktori s „Fortune 500“ (lista od 500 najvećih korporacija u SAD-u po ostvarenim dobitima u posljednjoj godini) imali slična iskustva iz djetinjstva sa životinjama. 94% njih imalo je kućne ljubimce tijekom odrastanja, a 75% je još uvijek imalo kućnog ljubimca, iako je nacionalni prosjek iznosio samo 53%. Mnogi izvršni direktori rekli su da su ih njihovi ljubimci naučili odgovornosti, empatiji i dijeljenju, kao i pružanju dragocjenog društva (Bradford Swift, 1996).

U retrospektivnom istraživanju britanskih sveučilišnih studenata, veća uključenost u brigu o kućnim ljubimcima tijekom djetinjstva bila je povezana s humanijim odnosom prema kućnim ljubimcima i životinjama općenito, te su pokazali i veću zabrinutost za dobrobit životinja (Paul i Serpell, 1993, prema Melson, 2003).

Bryant (1990, prema Melson, 2003) vidi brigu kao pozitivnu posljedicu posjedovanja psa u djetinjstvu jer se na taj način dijete uči brinuti o nekome, uči se prepoznati, shvatiti i dijeliti osjećaje s drugima što su glavni aspekti brižnosti koji će dovesti do razvoja empatije (Melson, 2003). Životinje su ponekad prvi svjedoci dječjeg razvoja empatije (Zahn-Waxler i sur., 1985, prema Rothgerber i Mican, 2014). Cuomo i Gruen (1998, prema Rothgerber i Mican, 2014) i Gruen (2004, prema Rothgerber i Mican, 2014) podižu ova otkrića za stupanj više te tvrde kako na taj način djeca neće razviti empatiju samo prema toj određenoj životinji nego prema svim životinjama. Naravno, taj prijenos pozitivnih emocija neće se baš uvijek dogoditi jer ne vole svi ljudi sve životinje, ili su možda doživjeli negativno iskustvo s nekom životinjom, što također može narušiti odnos (Poresky i sur., 1988, prema Rothgerber i Mican, 2014). Isto tako posjedovanje više vrsta različitih životinja (npr. psa i mačke) proširit će empatiju djeteta na više različitih vrsta, a što te vrste imaju više različitih karakteristika (npr. pas i gušter) to će biti snažniji proces generalizacije, premda je empatiju lakše pokazati prema životinjama s kojima dijete može uspostaviti interakciju (Rothgerber i Mican, 2014).

Myers (1998, prema Khalid i Naqvi, 2016) naglašava da djeca od malih nogu životinje smatraju drugim subjektima, a ne predmetima i odnose se prema njima kao živim bićima koji imaju osjećaje, namjernost i autonomiju (Khalid i Naqvi, 2016). Djeca često koriste izraz „netko“, a ne „nešto“, pa čak i ona najmlađa, kada pričaju o životinjama jer su za njih oni živa bića ravnopravna njima (Tipper, 2011). Interakcija sa stvarnim kućnim ljubimcima može ponuditi djeci mogućnosti napredovanja od egocentričnog razmišljanja i promatranja stvari iz perspektive vrlo različite od njihove vlastite. Također, briga o kućnim ljubimcima pospješuje djetetov moralni razvoj, jer djeca počinju rasuđivati o pitanjima pravde, dobrote, poštenosti i onoga na što se gleda kao moralno „ispravno“ s obzirom na životinje i dobrobit životinja (Kahn, 1999, prema Hawkins i sur., 2017). Kroz kontakt sa životinjama, dijete također može vježbati i naučiti važne socijalne i emocionalne vještine poput zauzimanja uloga, jezičnih vještina i kako percipirati znakove interakcijom s obzirom da se životinje ne koriste ljudskim jezikom za komunikaciju (Levinson, 1978; Myers, 1998, prema Khalid i Naqvi, 2016).

1.5.3. Razvoj empatije

Hoffman (1984, prema Khalid i Naqvi, 2016, str. 8) je definirao empatiju kao *kognitivnu svijest tuđih unutarnjih stanja (misli, osjećaja, percepcije, namjera) i kao indirektni afektivni odgovor drugoj osobi*. Ova definicija empatiju objašnjava kao višedimenzionalni konstrukt, te ju također označava kao kognitivni fenomen, ali ujedno ističe i afektivne implikacije empatije (Khalid i Naqvi, 2016). Feshbach i Roe (1968, prema Khalid i Naqvi, 2016) tvrde da je fenomen empatije dobio vrlo malo pažnje u vezi s dječjim razvojem, unatoč njegovoj vjerojatnoj važnosti za stjecanje pozitivnih društvenih vrijednosti, moralnog razvoja i društvenog razumijevanja (Khalid i Naqvi, 2016).

Posljednjih godina, Zahn-Waxler i Radke-Yarrow (1990, prema Khalid i Naqvi, 2016) predložili su da djetetovo obiteljsko okruženje uokviruje njegovo prvo iskustvo s vlastitom i tuđom nevoljom istovremeno mu pružajući smjernice kako se nositi s tim emocijama. Nadalje, roditelji koji naglašavaju njegu i brigu uključivanjem svoje starije djece u vođenje brige o mlađima, vjerojatnije će imati djecu koja pokazuju viši stupanj empatije i brige za druge, kao i više motivacije i vještine u pružanju njege (Whiting i Edwards, 1988, prema Khalid i Naqvi, 2016). Uz to, Spivak i Howes (2011, prema Khalid i Naqvi, 2016) pronašli su kako djecu koja su socijalno kompetentna s vršnjacima (npr. predškolci vješti u igrama pretvaranja) se spontano uključuju u više radnji koje uključuju dijeljenje, ljubaznost, suradnju i empatiju prema vršnjacima za razliku od njihovih manje socijalno vještih školskih prijatelja (Khalid i Naqvi, 2016).

Empatija se smatra osobito važnim elementom u razvoju djeteta za koji se vjeruje da utječe na prosocijalni dječji razvoj i altruistično ponašanje. Davis (1994, prema Khalid i Naqvi, 2016) je otkrio da nedostatak empatije često rezultira agresivnim i asocijalnim ponašanjem. Stoga je poticanje dječjeg razvoja empatije važno pitanje u odgoju i obrazovanju djece.

Prema standardnoj definiciji empatije, empatija prema životinjama sastoji se od kognitivnih i afektivnih komponenti koje se odnose na prepoznavanje i razumijevanje osjećaja životinja, suosjećanje s njima, tj. odgovaranje na njihove potrebe na pravilan način. S obzirom da empatija nije isključivo vezana za jednu emociju, ona se više podrazumijeva zabrinutošću za osjećaje drugog živog bića (Zahn-Waxler, Hollenbeck i Radke-Yarrow, 1985, prema Trigg, Thompson, Smith i Bennet, 2016).

Sve veći broj autora predlaže da je optimalna metoda za promicanje razvoja empatije poticanje izravnog kontakta sa životinjama (Ascione, 1992, prema Khalid i Naqvi, 2016). Fawcett i Gullone (2001, prema Khalid i Naqvi, 2016) ističu da za razliku od onih odnosa s drugim ljudima, dječji odnosi sa životinjama pružaju priliku za emocionalno ulaganje i izražavanje bez negativne ocjene, te koje nije podložno odbijanju. Nema sumnje da kućni ljubimci traže i prihvaćaju emocionalnu pažnju nužnu za razvoj empatije kod djece (Khalid i Naqvi, 2016).

Williams i sur. (2010) proveli su istraživanje s djecom od 9 do 13 godina koja su pohađala osnovnu školu u UK-u. 79% te djece imalo je kućnog ljubimca doma. Nije pronađena razlika u dječjim stavovima prema životinjama s obzirom na dob i spol djece. Pronađena je jaka korelacija između stavova prema kućnim ljubimcima i privrženosti istima. Djeca koja imaju pozitivniji stav prema životinjama vjerojatnije će imati kućnog ljubimca te isto tako posjedovanje kućnog ljubimca može dovesti do pozitivnijih stavova prema životinjama. Veća privrženost životinji te bolji stavovi prema njoj utjecali su i na razvoj višeg stupnja empatije kod djece. Sva djeca u istraživanju pokazala su visoku privrženost kućnim ljubimcima što ukazuje na važnu ulogu koju kućni ljubimci igraju u dječjem socijalnom i emocionalnom razvoju. Djeca koja su više povezana sa svojim kućnim ljubimcima pokazala su dozu sigurnosti u vezi tog odnosa, te kod njih nije bilo riječi o nesuradnji. Ova djeca postigla su najniže rezultate na ljestvicama „hiperosjetljivosti“ koje su popunjavale njihove majke. Djeca koja odrastaju u domu bez kućnog ljubimca ili u lošijem obiteljskom okruženju pokazala su lošije razvojne rezultate, dok su djeca s kućnim ljubimcima koja odrastaju u boljem obiteljskom okruženju pokazala najviša razvojna postignuća u skladu sa svojom dobi.

Kućni ljubimci su stoga vjerojatno potporanj razvoju empatije tijekom djetinjstva, i to ne samo prema životinjama nego i u odnosu na druge ljude (Melson, 2001, prema Williams i sur., 2010). Ukoliko u kućanstvu ima kućni ljubimac, roditelji i djeca često dijele brigu o njemu i razgovaraju o tome što je dobro za njega, što ne samo da poboljšava obiteljski odnos, nego i dijete postaje svjesno svoje kompetentnosti za brigu o kućnom ljubimcu i na taj način stječe snažan osjećaj identiteta "vlasnika kućnog ljubimca". Upravo to će poboljšati i samopouzdanje djeteta. U istraživanju Bierera (2000, prema Chan Hiu Ying, 2010) provedenom u prigradskoj četvrti Albuquerquea s učenicima petog razreda u dobi od 10 do 12 godina pokazalo se da su i dječaci i djevojčice pred-adolescenti s psima stekli statistički značajno veće samopouzdanje i empatiju od onih bez pasa (Chan Hiu Ying, 2010). Autori savjetuju kako bi odgojno-obrazovna nastojanja da se poboljšaju stavovi prema životinjama mogli uroditi plodom kod pred-adolescenata s obzirom da djeca te dobi lako prihvataju pozitivne poruke o brizi o životinjama i samoj dobrobiti životinja (Williams i sur., 2010).

Zanimljivo je da su Daly i Morton (2003, prema Khalid i Naqvi, 2016) otkrili da su djeca koja su posjedovala i mačke i pse bila empatičnija od onih koja su posjedovala samo pse. Proveli su daljnje istraživanje (Daly i Morton, 2006, prema Khalid i Naqvi, 2016) i otkrili su nalaze koji neizravno podupiru ideju odnosa između višestrukog vlasništva kućnih ljubimaca i empatije. Pojedinci koji su imali i mačku i psa bili su empatičniji od onih koji su imali samo mačku, a oni koji su imali samo psa su bili empatičniji od onih koji nisu imali ni mačku ni psa. Melson (2003, prema Khalid i Naqvi, 2016) je iznio ideju da je empatija preteča njege i da više kućnih ljubimaca u kućanstvu pruža povećanu priliku za interakciju, njegu i naklonost (Khalid i Naqvi, 2016).

Neovisni t-test uzoraka otkrio je značajnu razliku u rezultatima empatije između dječaka i djevojčica, sa višim postignućima kod djevojčica. Ti su rezultati u skladu s mnogim drugim istraživanjima koja također podržavaju ovu hipotezu (Feshbach i Roe, 1968; Mehrabian i Epstein, 1972; Barnett i sur., 1980; Eisenberg i Lennon, 1983; Daly i Morton, 2006, prema Khalid i Naqvi, 2016).

Unatoč oskudici empirijskih istraživanja provedenih unutar tog područja, Thompson (2003, prema Khalid i Naqvi, 2016) tvrdi da postojeća literatura u velikoj mjeri podupire ideju da će razvijanjem snažne veze sa životinjom djeca vjerojatnije pokazati povećanu razinu empatije usmjerene prema životinjama. Štoviše, predloženo je da će se empatija usmjerena prema životinjama generalizirati na empatiju usmjerenu prema ljudima (Khalid i Naqvi, 2016).

1.5.4. Socijalna podrška

Socijalna podrška presudna je za psihološku i fizičku dobrobit, odražavajući središnju pripadnost našem životu. Ljudske interakcije ljudima često pružaju značajnu socijalnu podršku, no mogu li i kućni ljubimci ispuniti nečije socijalne potrebe (McConnell i sur., 2011)?

Sve veći je broj dokaza koji pokazuju da interakcija sa životinjama ima važan utjecaj na razvoj djeteta, posebno na području socijalnog razvoja i komunikacije. Istraživanja su pokazala kako životinje poboljšavaju socijalnu interakciju bez obzira radilo se o psima, mačkama, pticama ili paucima. Također se pokazalo kako sama prisutnost životinje mijenja djetetov stav prema sebi te poboljšava njegovu sposobnost da se poveže te da razumije druge (Rud Jr., 2000).

Jedan od razloga zašto bi djeca mogla imati koristi od posjedovanja kućnih ljubimaca jest taj što bi njihovi ljubimci mogli predstavljati važan izvor socijalne podrške inače, a posebno kada ju ne dobivaju od odraslih i prijatelja jer nisu tu, ili su u nekim slučajevima baš oni izvor socijalne boli djeteta. Doista, brojna istraživanja pokazuju da posjedovanje bolje socijalne podrške poboljšava psihološko i fiziološko zdravlje (Harter, 2003; House, Landis i Umberson, 1988; McConnell, Strain, Brown i Rydell, 2009; Uchino, Cacioppo i Kiecolt-Glaser, 1996, prema McConnell, 2011).

Još jedno istraživanje koje je dovršeno s djecom kao ispitanicima promatralo je učinak pravog psa, psa igračke i nepoznatog čovjeka na razinu stresa djeteta dok je dovršavalo težak zadatak (Beetz i sur., 2011, prema Evans-Smith, 2014). Djeca korištena u istraživanju izabrana su jer su imala nesigurnu ili dezorganiziranu privrženost prema ljudima što je toj djeci otežavalo vjerovanje čovjeku. Tijekom istraživanja dijete je nasumično dodijeljeno u jednu od tri skupine: kod pravog nepoznatog psa, kod psa igračke ili kod nepoznate, ali prijateljski nastrojene odrasle osobe. Beetz i sur. (2011, prema Evans-Smith, 2014) otkrili su da su djeca koja su smještena u prvu skupinu sa pravim psom imala znatno niže razine kortizola u slini, tj. smanjen im je stres. Iste rezultate su u svom istraživanju dobili Kertes i sur. (2017) u kojem su djeca od 7 do 12 godina bila nasumično razmještena u jednu od tri skupine: kod kućnog ljubimca, kod roditelja ili u skupinu gdje nije bilo osobe podrške. Djeca u sobi bez podrške pokazala su najvišu količinu stresa, dok je kod djece u sobi s kućnim ljubimcem i roditeljima stres bio smanjen, a u sobi s kućnim ljubimcem se pokazala i najniža razina kortizola (Kertes i sur., 2017).

Nagasawa, Kikusui, Onaka i Ohta (2009, prema Evans-Smith, 2014) otkrili su da se razina oksitocina povećala u ljudi samo vidjevši kako ih pas gleda. Odendaal i Meintjes (2003, prema Evans-Smith, 2014) utvrdili su da je razina oksitocina porasla u ljudi nakon interakcije sa psima.

Ovaj porast dogodio se u ljudi koji su komunicirali sa svojim vlastitim psima, no isto tako i s nepoznatim psima. Na primjer, prisustvo nepoznatog kućnog ljubimca tijekom pisanja ispita pokazalo je smanjenje nemira i uzbuđenosti kod djece (Hansen, Messinger, Baun, i Megel, 1999, prema Evans-Smith, 2014). Jednostavna prisutnost psa tijekom ispita bila je dovoljna da pomogne djeci opustiti se (Evans-Smith, 2014).

Nadalje, Friedmann i sur. (1983, prema Evans-Smith, 2014) dovršili su projekt s djecom u dobi 9 do 16 godina, gdje su sudionici bili smješteni u sobi s nepoznatim psom, no nije im bilo dopušteno maziti psa. Istraživači su otkrili da, iako djeca nisu fizički dodirivala psa i prethodno ga nisu poznavala, ipak su iskusila smanjenje krvnog tlaka i otkucaja srca u prisutnosti psa (Evans-Smith, 2014). Djeca u istraživanju Friedmanna i sur. (1983, prema 19) možda nisu imala potrebu dodirivati psa kako bi postigla kardiovaskularne blagodati zbog osjećaja koje su djeca gajila prema psima. Možda su se osjećali sigurno i zaštićeno sa psom u sobi (Melson, 2002, prema Evans-Smith, 2014). Ti osjećaji sigurnosti i zaštite su možda djelovali poput društvenog sustava na način da djeca nisu doživjela događaj kao stresan zbog percipirane socijalne podrške psa (Evans-Smith, 2014).

Jasno je da psihološki bliski drugi poboljšavaju nečiju sreću i dobrobit, dok osjećaj socijalne isključenosti ili odvojenosti od drugih ima štetne posljedice (Aron, Aron i Smollan, 1992; Chernyak i Zayas, 2010; Cohen i Hoberman, 1983; DeWall, Baumeister i Vohs, 2008; Williams, 2007, prema McConnell, 2011). Pripadnost se smatra središnjom potrebom ljudi, a socijalno isključene osobe postaju posebno osjetljive na znakove i mogućnosti ponovne uspostave društvene povezanosti i podrške. Ako su kućni ljubimci „psihološki bliski“ sa svojim vlasnikom, mogu mu pružiti jednaku dobrobit kao i svaka druga osoba. Doista postoje dokazi da kad se djeca osjećaju usamljeno, svoje ljubimce gledaju kao veću društvenu podršku (McConnell, 2011). Također istraživanjem McConnell i sur. (2011.) pokazalo se kako razmišljanje o vlastitom kućnom ljubimcu uklanja negativnost na jednak način kao i razmišljanje o najboljem prijatelju.

Jedno od istraživanja McConnell i sur. (2011) pokazalo je da kada su djeca iskusila veću društvenu podršku od svog psa, bili su manje depresivni, manje usamljeni, imali su više samopoštovanje, bili su sretniji i skloniji doživljavanju manje percipiranog stresa. Važno je napomenuti da ovi odnosi postoje dok osoba uspješno kontrolira ispunjenje društvenih potreba od strane drugih ljudi, otkrivajući da nečiji pas daje jedinstveni doprinos iznad i izvan učinaka ljudskih izvora. Vlasnici kućnih ljubimaca bili su jednako bliski s ključnim ljudskim figurama (tj. najboljim prijateljima, roditeljima, braćom i sestrama) kao i osobe koje ne posjeduju kućnog

ljubimca. Dakle, nije bilo dokaza da su odnosi s kućnim ljubimcima „naštetili“ ljudskim odnosima.

Vlasnici se osjećaju ugodnije kada je pas prisutan uz njih te se čini kako on umanjuje bilo kakav rizik koji bi se mogao pojaviti. Uz to vlasnici uvelike uživaju u fizičkoj prisutnosti svojih pasa. Izgleda da kućni ljubimci uistinu mogu odigrati specifičnu ulogu pružajući poprilično kontroliran osjećaj sigurnosti vlasniku, te dajući mu pozitivne rezultate (Chan Hiu Ying, 2010).

Životinje mogu pokazivati emocionalnu i opipljivu ili fizičku podršku. Primjer opipljivog pokazivanja podrške bilo bi lizanje djece da pokažu pseće odobrenje, sjedenje uz djecu ili igranje s djecom. Emocionalna podrška mogla bi biti demonstrirana mirnim sjedenjem i "slušanjem" djece kad razgovaraju (Evans- Smith, 2014).

Montagu (1978, prema Güçlü, 2015) je otkrio da dodirivanje životinje pobuđuje dobre osjećaje kod ljudi tjelesno i duhovno. Nažalost, nema mnogo istraživanja o prednostima dodirivanja. U istraživanju provedenom s 10 sudionika, osiguralo se da sudionici hrane životinje i miluju ih pet minuta dnevno i na kraju istraživanja pokazalo se da se anksioznost i napetost bolesnika smanjuju, pada im krvni tlak (Bronson, 1987, prema Güçlü, 2015).

U istraživanju koje je proveo Becker (2000, prema Güçlü, 2015) otkriveno je da je razgovor sa životinjom učinkovitiji od razgovora s čovjekom; razgovor sa životinjom uzrokuje manje negativnosti kod osobe. Becker (2000, prema Güçlü, 2015) je također pratio krvni tlak srednjoškolaca koji vole pse te je shvatio da je njihov krvni tlak najniži kada hrane životinje, malo je viši kada razgovaraju sa životinjama, a najviši je kada razgovaraju s istraživačem (Güçlü, 2015).

Stotine istraživanja identificiraju nedostatak ljudske socijalne podrške kao važan rizični faktor za fizičke i psihološke probleme, posebno za ranjive skupine djece i odraslih (Cohen i McKay, 1984, prema Melson, 2003). Postoje dokazi da mnoga djeca povezana s kućnim ljubimcima dobivaju emocionalnu podršku od svojih ljubimaca. U uzorku sedmogodišnjaka i osmogodišnjaka u Kaliforniji, Bryant (1985, prema Melson, 2003) je otkrio da su vlasnici kućnih ljubimaca prije razgovarali sa svojim ljubimcima o tužnim, ljutitim, sretnim i tajnim iskustvima nego sa svojom braćom i sestrama. U intervjuima s uzorkom djece iz Michigana između 10 i 14 godina, 75% njih je reklo da su se, kad su uznemireni, obratili svojim kućnim ljubimcima (Covert i sur., 1985, prema Melson, 2003). U istraživanju na 68 petogodišnjaka u Indiani, koji će tek krenuti u državno školovanje, 42% njih je spontano spomenulo kućnog ljubimca kad ih se pitalo: „Kome se obraćate kad se osjećate tužno, bijesno, sretno ili želite

podijeliti tajnu?” (Melson i Schwarz, 1994, prema Melson, 2003). Kao pokazatelj da korištenje kućnih ljubimaca kao socijalne podrške može imati prilagodljivu vrijednost, roditelji tih petogodišnjaka koji su se obratili svojim ljubimcima za podršku ocijenili su ih manje anksioznima i povučenima u usporedbi s djecom iste dobi koja nisu koristila kućne ljubimce za podršku, a imala su ih dostupne doma (Melson, 2003).

Istraživači su izvijestili da su se djeca tijekom sretnih trenutaka obraćala svojim ljubimcima, ali također u vrijeme emocionalnih poteškoća jer su zamijetila podršku koju je kućni ljubimac pružao. Djeca uvelike cijene tu podršku (Bryant, 1985; Melson i sur., 1997; Triebenbacher, 1998, prema Evans-Smith, 2014). Što se tiče individualne razlike među psima pokazalo se kako manje plašljivi, aktivniji te prema djeci manje agresivni psi bolje ispunjavaju socijalne potrebe svojih vlasnika (McConnell i sur., 2011).

Druženje sa psom potiče ugodne osjećaje, smanjuje stres i povećava osjećaj sigurnosti te generalno ima smirujući i opuštajući učinak. Već i sama prisutnost psa umanjuje bihevioralne, emocionalne i verbalne simptome anksioznosti pri blago stresnim situacijama poput posjete liječniku. Osim pri trenutnoj i kratkotrajnoj regulaciji stresa, psi kod djece mogu potaknuti i dugoročne pozitivne promjene. Tome svjedoči nalaz istraživanja Arambašić i sur. (1999, prema Lakatoš i Vejmelka, 2018) koje je pokazalo da djeca koja imaju psa i/ili mačku značajno češće koriste određene strategije suočavanja sa stresom, više izražavaju emocije, traže socijalnu podršku i učinkovitije rješavaju probleme od djece koja imaju drugu vrstu životinje kao kućnog ljubimca te djece koja nemaju kućnog ljubimca (Lakatoš i Vejmelka, 2018).

Uparujući navedeno s nalazima o sposobnosti pasa da pružaju socijalnu podršku i sposobnosti djece da pronađu utjehu i sigurnost u psima tijekom turbulentnih životnih razdoblja, nije iznenađujuće da se psi nerijetko koriste u radu s djecom i mladima koji su proživjeli traumatska iskustva (Lakatoš i Vejmelka, 2018.).

Djeca koja su pretila nisu suočena samo s tjelesnim zdravstvenim problemima, već i s problemima psihičkog zdravlja poput niskog samopouzdanja, depresije i drugih poremećaja raspoloženja (Cameron, 1999; Israel i Ivanova, 2002; Pierce i Wardle, 1997; Sjoberg, Nilsson i Leppert, 2005; Strauss, 2000; Strauss i Pollack, 2003, prema Evans-Smith, 2014). Pokazalo se da nisko samopouzdanje dovodi do depresije (Battle, 1978, prema Evans-Smith, 2014).

Rezultati istraživanja pokazali su kako su djeca prevelike tjelesne težine/pretila djeca više privržena svojim kućnim ljubimcima nego djeca zdrave tjelesne težine, te imaju manje

ostvarenu socijalnu podršku prijatelja, što je dosljedno s nalazima istraživanja odraslih (Evans-Smith, 2014; Kertes i sur., 2017).

Dok pretili ljudi mogu iskusiti netoleranciju od strane drugih ljudi, oni neće osjetiti diskriminaciju od strane kućnog ljubimca. Za razliku od ljudi, životinje kućni ljubimci ne osuđuju osobu prema tjelesnoj težini. Mnogi istraživači izvijestili su da ljudi koji posjeduju kućne ljubimce navode da ih njihov ljubimac voli bez obzira na sve (Bryant, 1985; Melson, Schwarz i Beck, 1997; Triebenbacher, 1998, prema Evans-Smith, 2014).

Veza s kućnim ljubimcem može biti čak i jača kod pretile djece, jer se ta djeca mogu osjećati negativno osuđivana od strane drugih ljudi dok ih ljubimac uvijek prihvaća. Bezuvjetna ljubav koju nudi kućni ljubimac, posebno pas, možda ne može zamijeniti odobrenje ili prihvaćanje koje djeca traže od odraslih i vršnjaka u svom životu, ali ona može pomoći ispuniti njihovu potrebu za odobrenjem i prihvaćanjem. Ta ljubav može biti jedini izvor podrške od kojeg mogu računati na odobrenje tijekom izazovnih razdoblja rasta, razvojnih promjena i prilagodbi povezanih sa školskim i prijateljskim skupinama (Triebebacher, 1998, prema Evans-Smith, 2014).

Ako djeca osjećaju da su prihvaćena, to može povećati njihovu razinu samopouzdanja (Mruk, 2006, prema Evans-Smith, 2014) i pomoći im da se nose s društvenom stigmom pretilosti. Dok se njihova težina možda neće promijeniti, njihova se percepcija sebe može promijeniti u pozitivnom smislu, povećavajući tako i njihovo samopouzdanje (Evans-Smith, 2014).

Povećanje samopouzdanja pretile djece može imati pozitivan učinak na razinu depresije kod djece. Budući da loše samopouzdanje može dovesti do depresije, povećanjem dječjeg samopouzdanja možda ćemo moći izravno smanjiti njihovu depresiju (Evans-Smith, 2014).

Melson (2003, prema Evans-Smith, 2014) vjeruje da će se djeca u stresnim situacijama obratiti svojim kućnim ljubimcima kako bi dobila socijalnu podršku. Ako djeca posjeduju psa i dijete je emocionalno uznemireno zbog osjećaja povezanih s pretilošću, literatura vjeruje da će dijete razgovarati i ostvariti interakciju s psom kako bi dobilo socijalnu podršku koju ne dobiva od ljudi (Evans-Smith, 2014).

Životinja se doživljava kao neosuđujuće, prihvatljivo i iskreno biće koje ne traži ništa iz odnosa s vlasnikom osim umiljatog uzvraćanja pažnje. Na primjer, od vlasnika kućnih ljubimaca koji su sudjelovali u istraživanju Bulcrofta i sur. (1986, prema Sanders, 1990) njih 94% se složilo da su "kućni ljubimci važan izvor naklonosti", njih 85% se složilo da ih njihov "kućni ljubimac

prihvaća bez obzira što učinili", a 83% njih se složilo s izjavom da njihov „kućni ljubimac čini da se osjećaju voljeno" (Sanders, 1990).

1.5.5. Širenje socijalne mreže

U današnje vrijeme usamljenost djece smatra se važnim problemom. Istraživanja otkrivaju da se usamljenost djece donekle može eliminirati posjedovanjem kućnog ljubimca. Kućni ljubimci prihvaćaju djecu onakvu kakva jesu (na primjer sramežljiva ili uporna). Kućni ljubimci uvijek imaju vremena za djecu, stoga se dijete nikada ne osjeća usamljeno. Njihovo prijateljstvo je kontinuirano jer oni strpljivo slušaju sve dječje probleme i ne daju nepotrebne savjete. Prema rezultatima istraživanja, dječje stjecanje loših prijatelja ili loše navike mogu se spriječiti dovođenjem kućnog ljubimca doma (Güçlü, 2016).

U prisutnosti psa, dijete ima više prilika za međuljudsku interakciju, čemu je nekoliko razloga: životinje potiču međuljudske interakcije i širenje socijalne mreže te olakšavaju sklapanje novih prijateljstava i pospješuju usvajanje prosocijalnih ponašanja (McNicholas i Collis, 2001; Tsai, Friedmann i Thomas, 2010; Beetz, Julius i Kotrschal, 2012, prema Lakatoš i Vejmelka, 2018). Također, interakcije sa životinjama olakšavaju iniciranje komunikacije sramežljivoj djeci (Melson i Schwarz, 1994; Tsai, Friedmann i Thomas, 2010, prema Lakatoš i Vejmelka, 2018). No, problem je u tome što je jako malo istraživanja provedeno s djecom na ovu temu za razliku od odraslih (Russo i sur., 2017).

Različita istraživanja pokazuju da psi i ostale kućne životinje djeluju kao učinkoviti „socijalni moderatori“. Na primjer, 83% sudionika istraživanja u Švedskoj (Adell-Bath i sur., 1979, prema Sanders, 1990) složilo se s izjavom: „Moj pas mi daje mogućnost razgovora s drugim ljudima“. Slično tome, 37% sudionika Cainovog (1983, prema Sanders, 1990) istraživanja kućnih ljubimaca u obitelji reklo je da su im njihovi kućni ljubimci pomogli u sklapanju prijateljstava ili su povećali njihove socijalne kontakte (Sanders, 1990).

Wood i sur. (2015) istraživali su neizravnu uloga kućnih ljubimaca kao facilitatora za tri dimenzije vezane uz socijalni razvoj: upoznavanje ljudi, sklapanje prijateljstva i mreže socijalne podrške. Istraživanje se provodilo telefonski u četiri grada, tri u SAD-u i jedan u Australiji. Rezultati su pokazali kako će vlasnici kućnih ljubimaca vjerojatnije upoznati ljude u susjedstvu za razliku od ljudi koji nemaju kućne ljubimce. Preko 80% sudionika vlasnika kućnih ljubimaca reklo je kako je upoznalo ljude u susjedstvu koje prethodno nisu poznavali. Vlasnici pasa će značajno češće osloviti ljude koje su upoznali kao prijatelje nego vlasnici drugih kućnih ljubimaca. Newby (1997, prema Wood i sur., str 12) navodi kako, čini se *prisutnost kućnog*

ljubimca „normalizira“ socijalne situacije, provodeći svih kroz fazu „ledolomca“ do te mjere da mogu riskirati izravni kontakt s nepoznatim osobama (Wood i sur., 2015). Takva slučajna i neformalna socijalna interakcija važna je, kao što je i psihološki korisno osjetiti osjećaj povezanosti s onima među kojima živimo (Albery, 2001, prema Wood i sur., 2015). Što se socijalne podrške tiče preko 40% vlasnika pasa izjasnilo se kako su primili socijalnu podršku jednom ili više puta od ljudi koje su upoznali preko svojih kućnih ljubimaca. Manje od 3% odgovora sudionika dalo je bilo kakvu naznaku o negativnom iskustvu upoznavanja novih ljudi na račun svojih kućnih ljubimaca. Negativna iskustva su se uglavnom odnosila na lavež pasa ili na svađe psa i mačke. Ovo istraživanje pokazuje nam kako životinje mogu biti posrednici pri nastanku više vrsta socijalnih odnosa u susjedstvu, od slučajnog upoznavanja, razmjene određenih informacija pa sve do sklapanja prijateljstava. S obzirom da je socijalna izolacija štetna za mentalno zdravlje, a prijateljstvo i socijalna podrška su zaštitni faktori dobrobiti zajednice, kućni ljubimci bi trebali biti važan faktor pri razvoju zdravih, dobrosusjedskih odnosa (Wood i sur., 2015).

Martin i Farnum (2002, prema Güçlü, 2016) istraživali su utječe li interakcija s psima na započinjanje socijalne komunikacije kod djece s razvojnim poremećajima. Tretman koji se provodi uključuje igranje loptom, igranje s plišanim psom i igranje sa pravim psom jednom tjedno tijekom 15 tjedana (ukupno 3 sesije tjedno). U tretmanu sudjeluju djeca stara od 3 do 13 godina s dijagnozom autizma. Istraživanjem je utvrđeno da je povećana dječja želja za igranjem igara i sudjelovanjem u socijalnim interakcijama s drugima, djeca su više usredotočena i više shvaćaju događaje što se događaju u njihovom društvenom okruženju u nazočnosti psa (Güçlü, 2016).

1.6. Utjecaj kućnih ljubimaca na ostale aspekte razvoja djece

1.6.1. Buđenje interesa za učenjem

Melson (2003, prema Purewal i sur., 2017) izvještava o dokazima da kućni ljubimci mogu stimulirati kognitivni rast malog djeteta kroz znatiželju i učenje, istovremeno pružajući emocionalnu podršku i bezuvjetno pozitivno poštovanje. Melson (2003, prema Purewal i sur., 2017) je također izjavio kako za mnogu djecu kućni ljubimci mogu biti snažni motivatori za učenje, možda zbog toga što djeca uče i zadržavaju više o predmetima za koje su emocionalno zainteresirani, i zbog toga što se učenje optimizira kad se ono događa unutar značajnih odnosa. Pokazalo se da prisutnost životinja izaziva trenutne pozitivne učinke u ispitnim situacijama

poput testova pamćenja, kategorizacije ili pažnje. Istraživanja o jeziku, pismenosti, i sposobnosti čitanja također su pokazala sličan pozitivan utjecaj prisutnosti životinja. Isto tako se pokazalo da kućni ljubimci poboljšavaju izvedbu zadataka vezanih za školu i obogaćuju dječji rječnik. S obzirom da djeca uključuju svoje kućne ljubimce u fizičku, maštovitu i slobodnu igru, socijalno i kognitivno funkcioniranje može biti poboljšano uslijed vježbanja sposobnosti rješavanja problema i kreativnosti (Purewal i sur., 2017).

Životinje u svom prirodnom okruženju potiču dječje interese, pružajući motivaciju i katalizator za daljnje učenje temeljeno na istraživanju (McCartney i Wadsworth, 2014, prema Burr, 2016). Životinje, apstraktne i stvarne, djeluju kao ono što Vygotsky opisuje kao pedagoški alat i kulturni artefakt, da bi djeca uz pomoć njih istraživala aspekte samih sebe i svoje kulture (Bodrova i Leong, 2007, prema Burr, 2016).

Zanimljivo je da su istraživanja pokazala i da vlasnici kućnih ljubimaca vladaju puno naprednijim znanjem iz biologije nego djeca koja ne posjeduju kućne ljubimce sugerirajući da kućni ljubimci pospješuju razvoj sofisticiranijeg, za životinje više inkluzivnog, znanja o unutarnjem strukturama životinja i faktičkoj anatomiji (Purewal i sur., 2017).

Tannen (2004, prema Khalid i Naqvi, 2016) je primijetio da obiteljske životinje pružaju brojne primjere obrazovnih trenutaka za roditelje, na primjer, slučajevi u kojima roditelji koriste obiteljske pse kao resurse za razgovor kad podučavaju djecu o vrijednostima (Khalid i Naqvi, 2016).

Zašto kućni ljubimci, zapravo sve životinje, pružaju tako dobre mogućnosti za učenje? Prema riječima Hatana i Inagakija (1993, prema Melson, 2003, str. 7), životinja predstavlja *inherentne varijacije svojih kritičnih parametara*. Drugim riječima, životinje su predvidljivo nepredvidljive (Melson, 2003). Za dijete koje promatra, ponašanje životinja utjelovljuje ono što Piaget (1969, prema Born, 2018) tvrdi da je pokretač cijelog učenja: kognitivna neskladnost, umjereno odstupanje od uspostavljene sheme i nove informacije (Born, 2018).

1.6.2. Jezični napredak

Kućni ljubimci pri utjecaju na kognitivni razvoj ne utječu samo na učenje, nego i na govor. Sugerira se da vlasništvo kućnog ljubimca može olakšati usvajanje jezika i potencijalno poboljšati verbalne vještine u djece (Poresky, 1996, prema Purewal i sur., 2017). Dijete nešto učini, a kućni ljubimac reagira. Interakcije s kućnim ljubimcem mogu biti posebno korisne za izoštavanje djetetove vještine dekodiranja neverbalnih signala i postajanje pažljiviji prema tim signalima (Bradford Swift, 1996).

Bolje verbalne vještine dolaze i kao rezultat funkcioniranja kućnog ljubimca kao strpljivog primatelja blebetanja malog djeteta i kao atraktivnog poticaja koji izaziva verbalnu komunikaciju od male djece u obliku pohvale, naredbi, ohrabrenja i kazni (Poresky, 1996, prema Purewal, 2017). Također, iako nije empirijski testirano, kućni ljubimac može poslužiti i kao subjekt razgovora koji stimulira izgradnju rječnika, kada skrbnici i djeca razgovaraju o tome što kućni ljubimac radi (Purewal, 2017). Razgovorom s kućnim ljubimcima i o kućnim ljubimcima jezični razvoj djece je u porastu (Güçlü, 2016).

1.6.3. Veća fizička aktivnost i otpornost na bolesti

Još jedna zdravstvena dobrobit koju je Serpell (1991, prema Evans-Smith, 2014) primijetio kod vlasnika pasa isključivo je povećana učestalost i trajanje rekreacijskih šetnji. To se nije pokazalo kod nijedne druge životinje kućnog ljubimca. Vježbanje poboljšava protok krvi, smanjuje krvni tlak te pomaže u kontroliranju tjelesne težine. Preporučena količina fizičke aktivnosti je barem rekreacijska šetnja 5 puta tjedno u trajanju od 30 minuta. Upotreba psa u vježbanju djece može povećati njihovu želju za nastavkom vježbanja i kada nisu to planirali ako osjećaju da pas ovisi o njima za njegovu vježbu. To je vjerojatno zbog dodjeljivanja ljudskih osjećaja psima, što djeca često rade (Evans-Smith, 2014). Güçlü (2016) je dodao kako igranje sa slatkim psom u dvorištu zasigurno pruža više koristi od igranja igara na internetu i sjedenja doma.

U korak sa značajnim doprinosima posjedovanja kućnog ljubimca na empatiju djece i njihov emocionalni razvoj, u istraživanju je rečeno da posjedovanje kućnog ljubimca u prvim godinama života smanjuje rizik od alergijskog rinitisa i astme te gradi imunološki sustav u djece (Jennings, 1995, prema Güçlü, 2016).

1.7. Životinje u nastavi

Uloga kućnih ljubimaca na fizičke i emocionalne dobrobiti njihovih vlasnika zaprimila je popriličnu količinu pažnje kroz popularne medije, kao i istraživanja uloge kućnih ljubimaca u bolnicama, domovima za njegu starijih i bolesnih te drugim sličnim ustanovama. Prisutnost i uloga kućnih ljubimaca u školama nije bila toliko proučavana niti objavljivana, no u zadnje vrijeme se i tome pridaje sve više pažnje, te kućni ljubimci postaju sve češće viđeni u učionicama, pogotovo u nižim razredima osnovnih škola (pogledati Rud Jr. i Beck, 2003; Anderson, 2007; Dancer, 2012; Beetz, 2013; Born, 2018).

Jedno takvo istraživanje pokazalo je kako učitelji na primjeru kućnih ljubimaca tumače teme iz biologije poput životnog ciklusa od života do smrti, dok u isto vrijeme uče djecu kako ispravno brinuti o živim bićima dotičući se financijskih i ljudskih resursa potrebnih za održavanje kućnog ljubimca zdravim. Također ti kućni ljubimci služe kao inspiracija za pisanje i crtanje, a ponekad i kao način kako smiriti učenike (Rud Jr., 2000).

Daly i Suggs (2010) provele su kvalitativno i kvantitativno istraživanje sa 75 učiteljica koje rade u osnovnim školama te u nastavu uključuju životinje na različite načine. Pokazalo se kako žive životinje u učionici doprinose razvoju empatije među učenicima, te njihovom sveukupnom socio-emocionalnom razvoju. Povećava se interakcija učenika i međusobna komunikacija, samim time i razvoj vokabulara, a sve na račun životinje u učionici. Također se pokazalo smanjenje agresivnog ponašanja i hiperaktivnosti kod djece. Općenito je situacija u učionici bolja, smirenija, djeca se lakše nose s pritiskom, osjećaju se shvaćenima i ne osuđuju jedni druge. Učiteljice ih uče poštovanju prema životinjama te kako su one živa bića kojima ne smiju nauditi (Daly i Suggs, 2010). Djeca koja olako ubijaju životinje, pa makar insekte stvaraju predispoziciju za razvoj nasilnog ponašanja kasnije u životu (Grier, 1999, prema Daly i Suggs, 2010). Thompson i Gullone (2003, prema Daly i Suggs, 2010) naglašavaju potrebu za odgojno-obrazovnim programima ove vrste kako bi se spriječio „ciklus zlostavljanja“ te kako bi se još više učilo djecu pozitivnom socijalnom ponašanju prema životinja, a samim time i prema ljudima (Daly i Suggs, 2010).

Učitelji koriste životinje kao raznolike pedagoške alate za povećanje dječje svijesti o okolišu i preuzimanju odgovornosti, za pospješivanje kognitivnog razvoja i pružanje socijalne i emocionalne podrške (Beetz i sur., 2012, prema Burr, 2016).

1.8. Problemi s kućnim ljubimcima

Zajedno s prednostima posjedovanja kućnog ljubimca, koje uključuju i poboljšanje ponašanja i razvoj djeteta, uočene su određene negativne posljedice. Tu spadaju životinjske infekcije, alergija i astma, ugrizi i druge ozljede, te psihološke i emocionalne tegobe zbog gubitka kućnih ljubimaca. Mala djeca imaju veći rizik od životinjskih infekcija, a pogotovo djeca slabijeg imuniteta (Purewal, 2017).

U svom istraživanju Arhant i sur. (2017) željeli su istražiti razvoj svakodnevnih interakcija između djece do 6 godina i njihovog kućnog ljubimca psa te su htjeli vidjeti jesu li roditeljski stavovi o nadgledanju djece povezani s tim interakcijama. Također, istražili su razlikuje li se

ponašanje pasa koji su živjeli u obitelji prije dolaska djeteta od onih koji su odrasli zajedno s djecom. Uz to su istražili je li pas prethodno već ozlijedio dijete.

Odnos djece prema psu ovisi o dobi djeteta te načinu na koji ga roditelji uče odnositi se prema drugim živim bićima. Mala djeca još ne razumiju pravilnu interakciju pa često grle, diraju i vuču psa, no što idu starija to više počinju shvaćati potrebe psa. Uče do koje granice mogu ići, a odnos s psom tada postaje uzajamno poštivanje, zadovoljavanje potreba i igra. Pokazalo se kako su roditeljski stavovi o nadgledanju djece bili povezani sa svim vrstama dječjeg ponašanja (Arhant i sur., 2017).

Premda odrastanje uz psa može imati mnoge razvojne dobrobiti za djecu ipak su psi vrste koje uzrokuju najviše ozljeda kod ljudi (Moore, Sisco, Hunter i Miles, 2000; Nielsen, 2014; Jaindl, Oberleitner, Endler, Thallinger i Kovar, 2016, prema Arhant i sur., 2017). Iako ne postoji globalna statistika incidenata ugriza pasa, procjenjuju se deseci milijuna ozljeda godišnje, a djeca su najrizičnija skupina kojoj će se to dogoditi (Arhant i sur., 2017). Kod mlađe djece većina ugriza pasa događa se doma i to od strane poznatog psa (Keuster, Lamoureux i Kahn, 2006, prema Arhant i sur., 2017). Ovi incidenti su velikom većinom prethodili djetetovoj interakciji s psom izazvanom od strane djeteta, te su roditelji često bili prisutni (Reisner, Nance i Zeller, 2011, prema Arhant i sur., 2017). Prijavljene ozljede tijekom interakcije djeteta i psa dogodile su se većinom usred procesa hranjenja psa ili ukoliko je dijete pokušalo nasilno uzeti objekt iz usta psa tijekom igre. Dijete često želi ostvariti tjelesni kontakt s psom dodirujući ga rukom, mazeći ga ili grleći ga. Pas će ukoliko mu se ne sviđa taj pristup prvo povući se, no nekada djeca jednostavno ne odustaju te znaju vući psa i čupati ga te na taj način može doći do ozljede, premda se djeca više ponašaju tako iz znatiželje nego što imaju zlu namjeru (Arhant i sur., 2017).

Djeca su često ugrizena od strane psa koji je bio stariji od njih (Kahn, Bauche i Lamoureux, 2003, prema Arhant i sur., 2017). Psi koji su živjeli u obitelji duže od djeteta pokazali su manje pripadno ponašanje prema djetetu te više ponašanje povezano sa strahom. No sva dječja ponašanja usmjerena prema psu bila su povezana s roditeljskim stavovima o nadzoru. To govori kako roditeljski stavovi poprilično uspješno oblikuju dječju interakciju. Stoga su takvi slučajevi zapravo izvrsne prilike za naučiti djecu kako se ispravno odnositi prema životinjama od malih nogu. Roditelji trebaju naučiti dijete prepoznati i poštovati emocionalna stanja psa kako bi izvukli ono najbolje iz tog odnosa za svih. Najbolji ishodi očekuju se kada su djeca i psi nadgledani i vođeni od strane empatičnih i odgovornih roditelja koji su prethodno proučili cijelu situaciju (Arhant i sur., 2017).

Koje su najbolje godine za dovođenje kućnog ljubimca u djetetov život? Iako će se razlikovati ovisno o pojedincu, mnogi stručnjaci smatraju da je najranija dob kada dijete ima oko tri godine. U toj dobi, dijete ima neku predodžbu o kontroli i zna što znači „ne“. Prije toga je vjerojatnije da će ozlijediti životinju. Ukoliko je to moguće, kućni ljubimac kojeg se upoznaje s malim djetetom trebao bi također biti mlad. Neke starije životinje nemaju iskustva s djecom, i djeca im mogu biti zastrašujuća. Puno je bolje ako kućni ljubimac može odrasti zajedno s djetetom (Bradford Swift, 1996).

Otprilike s tri godine djeca počinju istraživati svijet oko sebe. Njihova okolina i drugi u njoj postaju važniji. Budući da sada mogu razumjeti pravila i prirodne posljedice svojih postupaka, ta su djeca spremna na značajne interakcije sa životinjama. U ovoj dobi važno je da roditelji počnu podučavati ponašanje i vrijednosti koje žele da njihova djeca usvoje o kućnim ljubimcima. Stručnjaci za razvoj djeteta ističu da će mala djeca životinju doživljavati ili kao vršnjaka ili kao objekt, ovisno o tome što ih se uči i kako se uzori ponašaju (Bradford Swift, 1996).

Sva djeca imaju prirodni afinitet prema životinjama. Kako će ona izraziti ovaj prirodni afinitet, bilo da je napasan ili suosjećajan, ovisi o tome što se djecu podučava, što promatraju, te uvelike ovisi o njihovim iskustvima (Bradford Swift, 1996).

1.9. Kvalitativno istraživanje

1.9.1. Osnovne karakteristike kvalitativnog istraživanja

Kvalitativno istraživanje vrsta je znanstvenog istraživanja. Općenito gledano, znanstveno istraživanje sastoji se od ispitivanja koje: traži odgovore na pitanje, sustavno koristi unaprijed definirani skup postupaka kako bi odgovorio na to pitanje, prikuplja dokaze, dolazi do zaključaka koji nisu bili prethodno utvrđeni te dolazi do zaključaka koji su primjenjivi izvan neposrednih granica istraživanja (Mack, Woodsong, MacQueen, Guest i Namey, 2005). Kvalitativno istraživanje dijeli sve ove karakteristike. Uz to, nastoji razumjeti zadani istraživački problem ili temu iz perspektive lokalnog stanovništva kojeg uključuje (Mack i sur., 2005).

Kvalitativno istraživanje pruža mogućnost produbljenog razumijevanja različitih iskustava i stajališta korisnika usluga, kreatora politike, stručnjaka, volontera. Pogodan je za proučavanje različitih socijalno osjetljivih pitanja i omogućuje uključivanje sudionika koji bi mogli imati

poteškoće u izražavanju kada se koriste uobičajene kvantitativne metode istraživanja (Ajduković, 2014).

Kvalitativna se istraživanja od kvantitativnih razlikuju u najmanje tri aspekta: 1. uglavnom se odvijaju u prirodnoj okolini sudionika, na nju mogu izravno utjecati, pa je i promijeniti; 2. kvalitativna istraživanja uglavnom uključuju dijeljenje i/ili opažanje osobnih iskustava ljudi, koje se događa u intenzivnoj interakciji istraživača i sudionika, pa je mogući utjecaj istraživačke subjektivnosti daleko veći; 3. subjektivnošću impregnirana istraživačka situacija koja uvijek ima posljedice i za valjanost istraživanja, postavlja pred istraživače specifične etičke izazove od kojih mnogi nisu tipični, pa čak ni relevantni za kvantitativna istraživanja (Čorkalo Biruški, 2013).

Ključna razlika između kvantitativnih i kvalitativnih metoda je njihova fleksibilnost. Općenito, kvantitativne metode su prilično nefleksibilne. Kvantitativnim metodama poput npr. anketa i upitnika, istraživači postavljaju svim sudionicima identična pitanja istim redoslijedom. Kategorije odgovora između kojih sudionici mogu birati su „zatvorene“ ili fiksne. Prednost ove nefleksibilnosti je u tome što omogućuje značajnu usporedbu odgovora među sudionicima i mjestima proučavanja. Međutim, potrebno je duboko razumijevanje važnih pitanja koja treba postaviti, najboljeg načina postavljanja tih pitanja i raspona mogućih odgovora (Mack i sur., 2005).

Kvalitativne metode su obično fleksibilnije - odnosno omogućuju veću spontanost i prilagodbu interakcije između istraživača i sudionika istraživanja. Primjerice, kvalitativne metode postavljaju uglavnom „otvorena“ pitanja koja nisu nužno sročena na potpuno isti način za svakog sudionika. Na otvorena pitanja sudionici mogu slobodno odgovoriti vlastitim riječima, a ti su odgovori složeniji od jednostavnog „da“ ili „ne“ (Mack i sur., 2005).

Uz to, s kvalitativnim metodama odnos između istraživača i sudionika često je manje formalan nego u kvantitativnom istraživanju. Sudionici imaju priliku pružiti razrađen, vrlo detaljan odgovor što nije obično slučaj s kvantitativnim metodama. Zauzvrat, istraživači imaju priliku odmah odgovoriti na ono što sudionici govore krojeći sljedeća pitanja informacijama koje im je sudionik upravo pružio (Mack i sur., 2005).

Stoga, dok kvantitativno istraživanje istražuje odnose između diskretnih mjerljivih varijabli i ishoda, kvalitativno istraživanje koristi se za proučavanje značenja i obrazaca, nedosljednosti i sukoba u mislima i ponašanju ljudi (Jaye, 2002). Stoga *predviđanje ishoda* nije značajan cilj za kvalitativne istraživače (Willig, 2008, str. 9).

Ne postoji jedinstveni, prihvaćeni način provođenja kvalitativnog istraživanja. Zapravo, način na koji istraživači postupaju ovisi o nizu čimbenika, uključujući njihova uvjerenja o prirodi socijalnog svijeta (ontologija), prirodi znanja i načinu na koji se ono može steći (epistemologija), svrsi (svrhama) i ciljevima istraživanja, karakteristikama sudionika istraživanja, publici za istraživanje, onima koji ga financiraju te položajima i okruženju samih istraživača. Razlike u kombinaciji ovih čimbenika dovele su do brojnih varijacija u pristupima kvalitativnom istraživanju (Mack i sur., 2005).

1.9.2. Istraživačka pitanja

Većina kvalitativnih istraživačkih projekata vode se jednim ili više istraživačkih pitanja. Istraživačka pitanja razlikuju se od hipoteza. *Hipoteza je tvrdnja, izvedena iz postojeće teorije, koja se može testirati na temelju empirijskih dokaza* (Willig, 2008, str. 20). Može se odbaciti ili zadržati. Suprotno tome, istraživačko pitanje je otvorenog tipa. Odnosno, na njega se ne može odgovoriti jednostavnim „da“ ili „ne“. Istraživačko pitanje traži odgovor koji daje detaljne opise i, gdje je to moguće, objašnjenja pojave. Kvalitativna istraživačka pitanja identificiraju pojavu (tj. proces, objekt ili entitet) koji istraživač želi istražiti. Usmjeravaju nas u smjeru bez predviđanja što bismo mogli pronaći. Dobra kvalitativna istraživačka pitanja obično su usmjerena na proces istraživanja. Pitaju na koji način se nešto događa. Postavljanje pogrešnog pitanja umanjuje valjanost zaključaka; kvalitativno istraživanje otvoreno je mogućnosti da će se istraživačko pitanje možda morati promijeniti tijekom procesa istraživanja. Moglo bi se tvrditi da bi jedan od rezultata kvalitativnog istraživanja trebalo biti shvaćanje onoga što bi zapravo bilo prikladno istraživačko pitanje za postaviti prije istraživanja (Willig, 2008)!

Kada formuliramo svoje istraživačko pitanje, također moramo razmisliti o njegovim etičkim i političkim dimenzijama. Moramo razmisliti u čijem bi uopće interesu moglo biti postavljanje tog pitanja i kako bi odgovor na njega mogli koristiti pojedinci i organizacije u društvu. Moramo razmisliti o vrijednosti znanja koje naše istraživačko pitanje želi proizvesti i za koga to znanje proizvodimo (Willig, 2008).

1.9.3. Metoda prikupljanja podataka

Zbog bogatstva različitih pristupa koja koriste kvalitativna istraživanja niti jedan „metodološki vodič“ ne može vrijediti za sva kvalitativna istraživanja, nego je istraživač taj koji mora odabrati pristupe i metode koje najbolje odgovaraju njegovim istraživačkim ciljevima i podacima (Ajduković, 2014).

Stoga, ne postoje „ispravne“ ili „pogrešne“ metode. Metode prikupljanja i analize podataka mogu više ili manje biti primjerene našem istraživačkom pitanju. Nakon što je formulisao istraživačko pitanje, istraživač mora donijeti odluku o tome kako prikupiti vrstu podataka koji mogu odgovoriti na to pitanje. Odnosno, on ili ona mora odabrati metodu prikupljanja podataka. Istraživač također treba razmisliti o tome kako se iz podataka može izvući odgovor na istraživačko pitanje. Odnosno, on ili ona mora odabrati metodu analize podataka. Važno je razumjeti da istraživačko pitanje, metoda prikupljanja podataka i metoda analize podataka ovise jedno o drugom. Ne mogu se razmatrati odvojeno i ne bi ih se smjelo odbirati neovisno naspram ostalih. Dobar dizajn kvalitativnog istraživanja je onaj u kojem je metoda analize podataka primjerena istraživačkom pitanju, i gdje metoda prikupljanja podataka sakuplja podatke primjerene metodi analize. Istraživači nikada ne bi trebali prikupljati podatke, a da nisu odlučili kako ih analizirati (Willig, 2008)

Ponekad najprikladniji način za odgovor na istraživačko pitanje zahtijeva upotrebu dvije ili više istraživačkih metoda (dizajn mješovitih metoda). U istom istraživanju možemo kombinirati kvalitativne i kvantitativne metode kako bismo odgovorili na srodna pitanja. Opet, važna stvar je odabrati metode koje će moći prikupiti podatke koji će nam pomoći da odgovorimo na istraživačko(a) pitanje(a) (Willig, 2008).

1.9.3.1. Polu-strukturirani intervju

Iako postoji nekoliko vrsta podataka, svi podaci mogu se svrstati unutar četiri osnovne kategorije: *promatranja, intervjui, dokumenti i audiovizualni materijali* (Creswell, 2007, prema Jacob i Furgerson, 2012, str. 1). Istraživači mogu koristiti mnogo različitih tehnika, ali u srcu kvalitativnog istraživanja je želja da se razotkrije ljudski dio priče (Jacob i Furgerson, 2012).

Polu-strukturirani intervju najčešće je korištena metoda prikupljanja podataka u kvalitativnim istraživanjima u psihologiji. To je djelomično zato što se podaci prikupljeni intervjuom mogu analizirati na razne načine, što znači da je polu-strukturirani intervju metoda prikupljanja podataka koja je kompatibilna s nekoliko metoda analize podataka. Drugi razlog popularnosti polu-strukturiranih intervju jest taj što ih je nešto lakše organizirati i provesti od ostalih kvalitativnih metoda prikupljanja podataka. To ne znači da je stvarni postupak polu-strukturiranog intervju „lagan“ (Willig, 2008).

Važno je razmisliti o značenju i doživljaju intervju kako za ispitivača, tako i za sudionike, te pripaziti da ne pretpostavite da su riječi sudionika jednostavne i da su izravan odraz njihovih misli i osjećaja (Willig, 2008).

Polu-strukturirani intervju pruža priliku istraživaču da sluša sudionika kako priča o određenom aspektu svog života ili iskustvima. Pitanja koja postavlja istraživač djeluju kao okidači koji potiču sudionika na razgovor. Ovaj se stil intervjuiranja ponekad opisuje kao indirektan; međutim, važno je priznati da je istraživač taj čije istraživačko pitanje pokreće intervju. Kroz svoja pitanja i komentare ispitivač usmjerava intervju kako bi dobio podatke koji će odgovoriti na istraživačko pitanje. Istraživač mora pronaći pravu ravnotežu između održavanja kontrole nad intervjuom i smjera u kojem ide, i omogućavanja prostora ispitaniku da redefinira temu koja se ispituje i tako prikupi nove uvide za istraživača. To može biti teško. Pažljivo sastavljen vodič kroz intervju može na neki način osigurati da istraživač ne izgubi iz vida izvorno istraživačko pitanje (Willig, 2008).

Istraživač također mora biti svjestan lingvističke varijabilnosti. Isti pojam ne mora značiti istu stvar svim sudionicima. U polu-strukturiranom intervju-u naglasak je na značenju, a ne na leksičkoj usporedivosti. To znači da istraživač mora pokušati razumjeti što je sudionik mislio pod onim što je rekao, bez obzira na to kako je to odlučio reći (Willig, 2008).

Polu-strukturirani intervju je, međutim, pomalo dvosmislen. To je zato što kombinira značajke formalnog razgovora (npr. fiksno vremensko ograničenje; fiksne uloge „istražitelja“ i „sudionika“; postojanje plana intervjuja) sa značajkama neformalnog razgovora, poput pitanja otvorenog tipa i naglaska na priči i doživljaju (Willig, 2008).

Istraživači ne bi smjeli zloupotrijebiti neformalni ambijent intervjuja kako bi potaknuli sudionika da otkrije više nego što se možda osjeća spreman otkriti nakon određenog događaja (Willig, 2008).

1.9.3.2. Vodič kroz intervju

Vodič kroz intervju za polu-strukturirani intervju sastoji se od relativno malog broja pitanja otvorenog tipa. Dobra je ideja započeti s više općenitim pitanjima i prijeći na ona više osobna kad se uspostavi određeni odnos između istraživača i sudionika (Willig, 2008).

Dobar način za dobivanje detaljnih i sveobuhvatnih izvještaja od sudionika jest traženje ilustracija događaja ili iskustava. To je osobito korisno kada se govori o apstraktnim konceptima ili općim razmišljanjima (Willig, 2008).

Spradley (1979, prema Willig, 2008) je izradio koristan vodič za formuliranje četiri različite vrste pitanja korisnih za intervju: opisna, strukturna, kontrastna i evaluacijska:

- Opisna pitanja ponukaju sudionika da iznese općeniti iskaz „što se dogodilo“ ili „što je slučaj“. Takva pitanja traže biografske podatke (npr. „Čime se bavite?“), anegdote (npr. „Što se dogodilo taj dan?“), podatci o životu iz prošlosti (npr. „Kako ste živjeli u Londonu?“) i tako dalje.

- Strukturna pitanja odnose se na to kako sudionik organizira svoje znanje. Ona sudionike potiču da identificiraju kategorije i okvire značenja koje koriste da bi shvatili svijet. Ovdje možemo postaviti pitanja poput: „Što znači biti nevina žrtva zločina?“ ili „Kako ste odlučili napraviti test na antitijela na HIV?“

- Kontrastna pitanja omogućuju sudioniku usporedbu događaja i iskustava. Na primjer, možemo pitati: „Bi li radije prijavio kazneno djelo i živio s rizikom osвете ili bi šutio i bio siguran od uznemiravanja?“ ili „Jeste li radije radili u javnom ili privatnom sektoru?“

- Evaluacijska pitanja odnose se na osjećaje sudionika prema nekome ili nečemu. Možemo biti opširni pri postavljanju ovih pitanja pa pitati: „Kako ste se osjećali/se osjećate zbog ovoga?“ ili možemo biti konkretniji i pitati o određenoj emociji, npr. „Jeste li se osjećali strah kad ste radili krvni test?“

Jacob i Furgerson (2012) složili su listu od 16 savjeta za sastavljanje uspješnog vodiča za intervju:

1. Odaberite temu koja vam je zanimljiva jer kad ste zainteresirani vaše istraživanje će biti zabavno, ohrabrujuće i činit će se lakim jer ćete uživati radeći na njemu.
2. Istraživačka pitanja trebaju biti vođena literaturom jer ćete čitanjem literature saznati što je prethodnim istraživanjima dokazano, ali isto tako što još preostaje za istražiti.
3. Koristite se pripremljenim tekstom na početku i na kraju provođenja intervjua kako vam ne bi promaknula neka bitna informacija koju želite podijeliti sa sudionicima.
4. Pitanja trebaju biti otvorenog tipa, to jest ne bi se trebali koristiti pitanjima zatvorenog tipa na koja je moguće odgovoriti s „da“ ili „ne“ jer takva pitanja ne pružaju sudionicima priliku za davanjem dodatnih informacija.
5. Započnite s osnovnim pitanjima koja uključuju najopćenitije, osobne podatke o sudioniku (ime, prezime, mjesto rođenja, itd.). Takvim pitanjima stječete povjerenje sudionika, oni se opuštaju i počinju nesmetano govoriti o sebi.

6. Započnite s „lakim“ pitanjima te kasnije prijeđite na ona „teža“ ili kontroverznija kako bi zadržali povjerenje sudionika i dodatno im izgradili samopouzdanje oko sudjelovanja u istraživanju.
7. Izraz „recite mi nešto o...“ je izvrstan način postavljanja pitanja jer na taj način pozivate sudionika da govori o svojim iskustvima i doživljajima. Takav oblik pitanja može „odnijeti“ sudionika u različitim smjerovima te na taj način ostavlja mjesta za ideje, utiske i koncepte koje niste očekivali.
8. Postavljajte velika i opširna pitanja jer se rezultati kvalitativnih istraživanja dobivaju izvlačenjem podataka iz neočekivanih odgovora sudionika, a upravo postavljanjem takvih pitanja dajete sudionicima slobodu pri odgovaranju.
9. Postavljajte potpitanja koja će vam pomoći pri praćenju intervjua, te koja će vas podsjetiti na opća pitanja dok u isto vrijeme omogućavaju pojavu neočekivanih podataka. Kako bi se ispravno koristili potpitanjima prvo morate osmisliti opširna pitanja koja mogu „odnijeti“ intervju u različitim smjerovima, a onda postavljanjem potpitanja vraćate pozornost sudionika i dobivate odgovor na traženo pitanje.
10. Budite spremni na trenutne promjene prethodno sastavljenog vodiča usred intervjua jer vam tijekom intervjua uvijek mogu pasti na pamet određena pitanja i potpitanja. Ne ustručavajte se pitati ih. Trebate se naučiti vjerovati svojim instinktima pri provođenju intervjua, ali ne smijete dopustiti da vas to odnese predaleko od vaše teme.
11. Nije preporučljivo predugo trajanje intervjua. Imajte na umu da sudionici odvajaju svoje slobodno vrijeme kako vi vam ispričali svoju priču. Teže ćete dobiti pristanak sudionika na intervju ukoliko planirate da traje dugo, ali isto tako sudionici mogu izgubiti i pozornost nakon određenog vremena. Intervju sa šest do deset dobro postavljenih pitanja može potrajati i do sat i trideset minuta.
12. Vježbajte s prijateljem prije provođenja prvog intervjua kako biste provjerili jesu li vaša pitanja jasna i smisljena. Zatim pronađite nekoliko ljudi koji su bliski skupini ljudi koju proučavate jer na taj način možete dobiti važne unutarnje informacije koje vam mogu pomoći pri sastavljanju što boljeg vodiča za intervju, a da se ne dirate u sudionike predviđene za istraživanje.

13. Pobrinite se da dogovorite drugi, kraći intervju koji će vam pomoći razjasniti neke odgovore sudionika ili postaviti pitanja koja ste shvatili da vam nedostaju nakon transkripcije svih intervjuja.

14. Pobrinite se da je vaše istraživanje odobreno od strane IRB-a ukoliko je to potrebno.

1.9.3.3. Snimanje i prijepis intervjuja

Da biste mogli provesti cjelovitu analizu podataka, potrebno je audio ili video snimati i transkribirati intervju. Većina kvalitativnih metoda analize zahtijeva da se materijal transkribira od riječi do riječi (doslovno), ili gotovo doslovno. Vođenje bilješki tijekom intervjuja nije zamjena za cjelovitu snimku. Vođenje bilješki također odvlači pozornost sudionika i istraživača. Ometa kontakt očima i neverbalnu komunikaciju te ne potiče razvoj odnosa između sudionika i istraživača (Willig, 2008)

Sudionicima možda nije u potpunosti ugodno i opušteno uz prisustvo uređaja za snimanje glasa, ili još gore, video rekordera. Važno je da istraživač objasni zašto se snima i na koji način će se ta snimka iskoristiti. Također je dobra ideja ponuditi sudioniku kopiju transkripta intervjuja, ako je ikako moguće. Istraživač može tražiti od sudionika da komentira transkript. Takve povratne informacije mogu dati dodatne podatke (Willig, 2008).

Ako se intervju snima uređajem za snimanje glasa, istraživač mora biti siguran da je uređaj postavljen na položaj odakle će snimati jasno. To bi moglo biti na stolu između istraživača i sudionika. Takvo pozicioniranje također omogućava istraživaču da pripazi na uređaj kako bi bio siguran da nije prestao snimati intervju. Isto tako to omogućuje istraživaču da promijeni vrpču ili baterije ukoliko je potrebno. Od presudne je važnosti da istraživač prije intervjuja provjeri radi li uređaj. Dobra je ideja za svaki intervju koristiti novi set baterija. Izuzetno je frustrirajuće otkriti da jednosatni intervju nije snimljen ili da je snimljen toliko loše da se iz njega ništa ne može razumjeti. Transkript loše snimljenih intervjuja također traje puno duže (Willig, 2008).

Postoje različiti načini na koje se intervju može transkribirati. Odnosno, naša odluka o tome koju ćemo vrstu transkripcije koristiti ovisi o našem istraživačkom pitanju i metodi analize koju smo odabrali. Važno je, međutim, imati na umu da sve vrste transkripcije čine oblik prevođenja izgovorene riječi u nešto drugo. Transkript intervjuja nikada ne može biti zrcalna slika razgovora (Willig, 2008).

1.9.3.4. Informirani pristanak

Informirani pristanak mehanizam je koji osigurava da sudionici razumiju što znači sudjelovati u određenom istraživanju kako bi mogli svjesno i svojevoljno odlučiti žele li sudjelovati. Informirani pristanak jedan je od najvažnijih alata za osiguravanje poštivanja osoba tijekom istraživanja. Informirani pristanak može biti pismeni ili usmeni. Mnogi ljudi smatraju informirani pristanak prvenstveno obrascem, to jest papirom koji detaljno opisuje o čemu se radi u istraživanju, uključujući rizike i dobrobiti. Ovaj obrazac obično prolazi kroz postupke odobravanja etičkog odbora, uključuje pravni jezik, a potpisuju ga sudionik, istraživač i možda svjedok (Mack i sur., 2005).

Četiri su temeljna elementa *procesa pristanka na istraživanje*, koje valja reći sudionicima (Čorkalo Biruški, 2012, str. 12): podaci o cilju/svrši istraživanja, o trajanju i načinima sudionikova sudjelovanja, o predvidivim rizicima i mogućim dobitima od sudjelovanja u istraživanju, te podatak o tome da ispitanik može bez posljedica slobodno prekinuti svoje sudjelovanje kada god to želi (Smythe i Murray, 2000; Haggerty, 2004; Koocher i Keith-Spiegel, 2008, prema Čorkalo Biruški, 2013). Ovi elementi nužni su i odnose se i na kvantitativna i na kvalitativna istraživanja.

Važno je također naglasiti još jedan značajan element. U kvalitativnim istraživanjima često koristimo različite vrste snimki, najčešće tonske zapise razgovora. Traženje dopuštenja za snimanje je nužno i sastavni je dio postupka pristanka na istraživanje (valja istaknuti da je sasvim moguće da sudionik može pristati sudjelovati, ali ne dopustiti da ga se snima!). Uz to je nužno sudioniku jasno objasniti hoće li se i kako snimke koristi (npr. samo za izradu transkripta, kao glasovne ilustracije, kao vizualne ilustracije uz zamagljivanje lika da se zaštiti identitet sudionika, kao nastavni materijal i sl.), na koji će se način čuvati i do kada, te tko će sve imati pristup snimljenom materijalu (npr. samo istraživač, istraživač i njegov/njezin mentor, supervizor i sl.) (Čorkalo Biruški, 2013).

Pristanak na sudjelovanje u istraživanju je u kvantitativnom istraživanju najčešće (premda ne uvijek) jednokratni čin, koji se sa sudionikom „obavlja“ prije početka istraživačkog postupka (Čorkalo Biruški, 2013).

Općenito, metode prikupljanja podataka koje zahtijevaju više od uobičajene interakcije s osobom zahtijevaju informirani pristanak te osobe, bez obzira postoje li dopuštenja na razini zajednice. Primjeri takvih aktivnosti uključuju dubinske intervjue i fokusne grupe. Prema uputama Mack i sur. (2005) tim osobama jasno treba reći svrhu istraživanja, što se očekuje od

sudionika istraživanja (uključujući vrijeme koje će vjerojatno biti potrebno za sudjelovanje), očekivane rizike i dobrobiti (uključujući psihološke i socijalne). Treba im naglasiti činjenicu da je sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo kojem trenutku bez negativnih posljedica te im objasniti kako će se zaštititi povjerljivost podataka. Tim osobama također treba dati ime i podatke za kontakt lokalnog glavnog istražitelja kojeg treba kontaktirati u vezi s pitanjima ili problemima u vezi s istraživanjem te ime i kontaktne podatke odgovarajuće osobe za kontakt s pitanjima o nečijim pravima kao sudionicima istraživanja (obično predsjednik lokalnog etičkog odbora koji nadgleda istraživanje).

Sve ove informacije moraju se pružiti na jeziku i na obrazovnoj razini koju sudionik može razumjeti (Mack i sur., 2005).

1.9.3.5. Načela dobrog provođenja intervjua

Postoji nekoliko stvari koje moraju biti osigurane kako bi intervju teкао glatko. Uz dobru pripremljenost i vješto sastavljen vodič za intervju također je jako bitno pokušati povezati se sa sudionicima. Na taj će način oni podijeliti više toga s istraživačem što će rezultirati boljim podacima na kraju istraživanja. Ukoliko se ne ostvari povezanost sa sudionicima, ne sluša ih se ili se istraživač lako smete tijekom provođenja intervjua, to ga može dovesti u situaciju da ne čuje stvarnu priču te da istraživanje ostane nepotpuno. Prema uputama Jacob i Furgerson (2012) uspješan intervju istraživač treba započeti koristeći se prethodno pripremljenim vodičem za intervju kako ne bi zaboravio podijeliti neke od bitnih informacija sa sudionicima. Istraživač ne bi trebao nastaviti s provođenjem intervjua prije nego zatraži suglasnost sudionika putem informiranog pristanka. Treba im dati dovoljno vremena da pročitaju pristanak te postavbe pitanja ukoliko im bilo što nije jasno, a ukoliko ga ne žele potpisati ne smije ih se tjerati na to. Istraživač bi se trebao koristiti nekom vrstom uređaja za snimanje tijekom provođenja intervjua, a samo kratko voditi bilješke kako bi zadržao kontakt očima sa sudionicima tijekom cijelog intervjua te im na taj način dao do znanja da je zainteresiran za ono što govore. Također se mora pobrinuti da mu oprema za snimanje bude ispravna te uvijek mora imati pričuveni plan ako nešto krene po zlu. Intervjui trebaju biti provedeni na tihom, donekle privatnom mjestu bez pozadinske buke kako bi snimka bila kvalitetna, a isto tako istraživač i sudionici neometani. Istraživač bi, zajedno sa sudionicima, trebao izdvojiti dovoljno vremena za provođenje intervjua s tim da mora pravovremeno obavijestiti sudionike o stvarnom trajanju intervjua kako bi se to ostvarilo. Istraživač bi trebao pokazati iskrenu zainteresiranost i brigu prema sudionicima kako bi oni to osjetili i na taj način podijelili s njim više iskustava i doživljaja. Trebao bi ih gledati u oči, slušati pažljivo i otkriti što je zanimljivo u vezi njih. Pri tome mu

može pomoći proučavanje osnovnih vještina savjetovanja (Conte, 2009, prema Jacob i Furgerson, 2012) poput obraćanja pozornosti na druge, refleksije ili razumijevanja govora tijela. Ljudi će više podijeliti kada se osjećaju shvaćenima (Jacob i Furgerson, 2012). Ponekad će sudionik previše odlutati od postavljenog pitanja što će nekada uroditi plodom otkrivajući podatke kojih se istraživač prvenstveno ne bi sjetio pitati, no ponekad će ostaviti dojam da sudionik nema što za reći na tu temu ili je pogrešno shvatio pitanje. Stoga istraživač mora biti fokusiran i držati intervju pod kontrolom, a ako sudionici „odlutažu“ s teme on ih treba vratiti. Najvažnije od svega pri provođenju uspješnog intervju je pažljivo slušanje. Istraživač treba pustiti ispitanike da oni što više pričaju, a ne zasjeniti ih svojim iskustvima. Koliko god to zvučalo jednostavno, to zna biti jako teško. Naposljetku istraživač treba završiti intervju također se koristeći unaprijed pripremljenim vodičem za intervju kako ne bi zaboravio obavijestiti sudionike o tome što će se događati s njihovim podacima nakon intervju te što mogu očekivati od istraživanja (Jacob i Furgerson, 2012).

1.9.4. Metoda analize podataka

Kvalitativni pristupi nevjerovatno su raznoliki, složeni i nijansirani (Holloway i Todres, 2003, prema Braun i Clarke, 2006), svaki pristup kvalitativnog istraživanja ima specifične tehnike za provođenje, dokumentiranje i vrednovanje procesa analize podataka (Nowell, Norris, White i Moules, 2017, prema Braun i Clarke, 2006). No, budući da kvalitativna istraživanja postaju sve popularnija i više prihvaćena, nužno je da budu metodološki adekvatno provedena sa što sofisticiranijim alatima koji će pomoći istraživačima pri dolasku do značajnih i korisnih rezultata (Nowell i sur., 2017).

Thorne (2000, prema Nowell i sur., 2017) karakterizira analizu podataka kao najsloženiju fazu kvalitativnog istraživanja, a o kojoj se najmanje raspravlja u literaturi.

Kvalitativna istraživanja moraju biti jasna oko toga što rade i zašto, te uključiti često izostavljeni opis kako su proveli svoju analizu u objavljenim izvješćima o istraživanju (Attride-Stirling, 2001, prema Nowell i sur., 2017). Nerijetko se može pročitati čak kako *teme „proizlaze“ iz podataka* (Braun i Wilkinson, 2003, prema Braun i Clarke, 2006, str. 7) Međutim, danas se mnogi zalažu za istraživače koji trebaju jasno istražiti postupke provođenja istraživanja, razloge odabira određenih postupaka te trebaju uključiti jasan opis metode analize podataka (Braun i Clarke, 2006; Malterud, 2001; Thorne, 2000, prema Nowell i sur., 2017).

1.9.4.1. Tematska analiza

Tematska analiza metoda je za identificiranje, analizu i izvještavanje o obrascima (temama) unutar podataka. Minimalno organizira i opisuje vaš skup podataka koristeći se (bogatim) detaljima. Međutim, ona često ide i dalje od toga te tumači različite aspekte teme istraživanja (Boyatzis, 1998, prema Braun i Clarke, 2006).

Boyatzis (1998, prema Braun i Clarke, 2006) ju ne karakterizira kao specifičnu metodu već kao alat koji se koristi u različitim metodama, ali Brown i Clarke (2006) tvrde kako bi se tematska analiza trebala smatrati metodom za sebe, te nastavljaju kako je to prva kvalitativna metoda analize koju bi istraživači trebali naučiti, jer pruža temeljne vještine koje će biti korisne za provođenje mnogih drugih oblika kvalitativne analize. To je metoda za identifikaciju, analizu, organizaciju, opisivanje i izvještavanje o temama pronađenim unutar podataka (Braun i Clarke, 2006).

Tema bilježi nešto važno o podacima u vezi s istraživačkim pitanjem i predstavlja određenu razinu obrazaca ponašanja ili značenja unutar skupa podataka. Važno pitanje koje treba postaviti u odnosu na kodiranje jest *što se računa kao obrazac / tema ili koje „veličine“ tema treba biti?* (Braun i Clarke, 2006, str. 10). Idealno bi bilo da postoji niz primjera teme u skupu podataka, no više primjera ne mora nužno značiti da je sama tema važnija. Budući da je ovo kvalitativna analiza, nema strogog i brzog odgovora na pitanje koliki udio vašeg skupa podataka treba prikazati dokaze o temi da bi se ona mogla smatrati temom (Braun i Clarke, 2006).

Temi se može dati značajan prostor unutar jednog dijela skupa podataka, a malo ili nimalo u drugim dijelovima, ili se može pojaviti relativno malo unutar cijelog skupa podataka. Dakle, prosudba istraživača neophodna je da bi se utvrdilo što je tema. Naše su početne smjernice što se toga tiče da morate zadržati određenu fleksibilnost, jer kruta pravila ovdje stvarno ne funkcioniraju (Braun i Clarke, 2006)

Da sumiramo, tematska analiza uključuje pretragu skupa podataka - bilo da se radi o određenom broju intervjuu ili fokus grupa, ili niza tekstova - kako bi se pronašli ponovljeni obrasci značenja (Braun i Clarke, 2006)

Premda je tematska analiza bitna metoda analize podataka kod kvalitativnih istraživanja, ipak je malo toga napisano o njoj što bi navodilo istraživače kako temeljito provesti tematsku analizu (Nowell i sur., 2017). Upravo zbog toga Braun i Clarke (2006) nude smjernice, ne pravila, koja istraživače vode kroz šest faza tematske analize koje će biti objašnjene u nastavku.

1.9.4.2. Faze tematske analize

U kvalitativnim istraživanjima procesi prikupljanja podataka, njihove obrade i prikazivanja rezultata nisu uvijek strogo odijeljeni jedan od drugoga, već su gotovo uvijek međusobno povezani i odvijaju se istovremeno tijekom provođenja istraživanja (Creswell, 2007, prema Nowell i sur., 2017). Iako je šest faza tematske analize ovdje prikazano po redu, jedna za drugom, bitno je istaknuti kako ovo nije linearni proces prelaska s jedne faze na drugu, nego je to ustvari ponavljajući i reflektivni proces koji se razvija tijekom vremena i uključuje neprestano izmjenjivanje faza po potrebi (Braun i Clarke, 2006). Ovom procesu treba dati vremena i ne smije ga se požurivati (Ely i sur., 1997, prema Braun i Clarke, 2006).

Šest faza tematske analize autorica Braun i Clarke (2006) su:

1. *Prva faza* – Upoznavanje s podacima

Ova faza uključuje ponavljano čitanje podataka i to aktivno čitanje pri kojem se istovremeno traga za značenjima i obrascima. Transkripcija intervjua je također dio ove faze ukoliko je potrebna. Bilo bi dobro i započeti s vođenjem bilješki ili označavanjem ideja za kasnije kodiranje. Ova faza može oduzeti dosta vremena, no vrlo je bitno ne priskočiti ju.

2. *Druga faza* – Stvaranje prvotnih kodova

Ova faza započinje kad ste pročitali i proučili podatke te kada ste stvorili prvotnu listu ideja što bi mogli s podacima, što je zanimljivo u vezi njih. Zatim ova faza uključuje stvaranje prvotnih kodova iz pročitanih podataka. Kodovi su izvučeni sadržaji iz dobivenih podataka koji su zanimljivi istraživaču te se odnose na *temeljne elemente neobrađenih podataka koji se s obzirom na navedeni fenomen mogu smisleno procijeniti* (Boyatzis, 1998, prema Braun i Clarke, 2006, str. 18). Kodovi su manje opsežni od tema. Kodiranje se može obaviti ručno ili uz pomoć softverskog programa. Autorice dalje navode bitne savjete za ovu fazu: Poželjno je kodirati što je moguće više potencijalnih tema ili obrazaca jer nikada ne znate što će vam možda biti zanimljivo ili potrebno u kasnijim fazama analize. Preporučljivo je zadržati ponešto konteksta, to jest okolnih podataka da je lakše pročitati kodove i kasnije ih upotrijebiti po potrebi u sklopu druge teme. Posljednji savjet odnosi se na mogućnost kodiranja pojedinačnih izvadaka iz podataka u neograničen broj različitih tema, u koje se god uklapaju, te na taj način izvadak iz podataka može biti kodiran jednom, više puta ili pak nijednom, ovisno o njegovoj važnosti.

3. *Treća faza – Traženje tema*

Ova faza započinje nakon što su svi podaci kodirani i razvrstani te kada je napravljen popis različitih kodova identificiranih u cjelokupnom skupu podataka. U ovoj fazi naglasak je na temama koje su opširnije naspram kodova. Stoga je cilj razvrstati različite kodove unutar potencijalnih, identificiranih tema. U suštini, ovdje započinje analiza kodova te razmišljanje kako uključiti različite kodove u opsežnije teme. Ovdje se istraživač može koristiti tablicama, umnim mapama ili pak može zapisati ime svakog koda na posebni papirić te se poigrati s papirićima skupljajući ih na hrpe koje će kasnije tvoriti teme. U ovoj fazi istraživač treba razmišljati o odnosima među kodovima, među temama te među njihovim različitim razinama (što će biti teme, što kodovi, a što potkodovi). Već u ovoj fazi će neki od prvotnih kodova ići korak dalje i formirati glavne teme, neki će ostati kodovi unutar tema, neki će prijeći u potkodove dok će neki kodovi biti odbačeni, no zasad se odbacuju samo privremeno bez obzira koliko se činili nevažnima s obzirom da se istraživač pri tematskoj analizi neprestano vraća na prethodne faze te procjenjuje i mijenja svoj rad u skladu s novim pronalascima.

4. *Četvrta faza – Osvrt na teme*

Ova faza započinje nakon prethodno utvrđenih mogućih tema koje sada treba uskladiti i pročitati. Tijekom ove faze postat će evidentno da neke od dosada utvrđenih tema ipak nisu zaista teme jer nemaju dovoljno podataka koji ih podržavaju ili su podaci previše raznovrsni, dok se druge teme mogu spojiti, uklopiti jedna u drugu ili dvije različite teme oformiti neku novu, treću temu. Isto tako, jedna tema se može razdvojiti u dvije ili više različitih tema. Ovdje je bitno za spomenuti Pattonov kriterij dualnosti za određivanje kategorija - *unutarnja homogenost i vanjska heterogenost* (Patton, 1990, prema Braun i Clarke, 2006, str. 20) prema kojem se podaci unutar svake teme trebaju smisljeno slagati, dok između različitih tema mora biti jasna i razumljiva razlika (Patton, 1990, prema Braun i Clarke, 2006). Ova faza uključuje dva stupnja usklađivanja i pročišćavanja tema. Taj proces zahtijeva ponovno čitanje svih pojedinačnih kodova i potkodova unutar tema. Nakon prvog stupnja usklađivanja i pročišćavanja tema istraživač bi se trebao uvjeriti kako su teme sada u skladu s dobivenim podacima, dok drugi stupanj služi za kodiranje bilo kakvih dodatnih podataka unutar tema koje su istraživaču promaknule u ranijim fazama kodiranja. Ukoliko tematska mapa sada ima smisla istraživač može prijeći na sljedeću fazu analize, ali ako ne onda on mora nastaviti s usklađivanjem i pročišćavanjem podataka sve dok ne dobije smislenu tematsku mapu s kojom je zadovoljan. Na kraju ove faze istraživač bi trebao imati smislene različite teme, način kako se one uklapaju zajedno te koju cjelokupnu priču one mogu ispričati o dobivenim podacima.

5. *Peta faza* – Definiranje i imenovanje tema

Ova faza započinje kada istraživač ima razvijenu zadovoljavajuću tematsku mapu podataka. U tom trenutku on definira i dodatno pročišćava teme koje će predstaviti u analizi te analizira podatke unutar njih. Također, on traži bit svake teme. Teme ne smiju biti previše opširne, niti previše raznovrsne i složene. Ključno je da istraživač ne parafrazira sadržaj izvatka podataka iz teksta, već da pronade što je zanimljivo i bitno u vezi njega. Ulaganje dovoljne količine vremena u razvijanje tema povećava vjerojatnost dobivanja vjerodostojnih rezultata (Lincoln i Guba, 1985, prema Nowell i sur., 2017). S obzirom da će za svaku pojedinačnu temu trebati napisati detaljnu analizu važno je početi razmišljati kako se svaka pojedina tema uklapa u širu sliku istraživanja, to jest u istraživačko pitanje. Za istraživača je važno da na kraju ove faze može jasno definirati što spada u temu, a što ne. Ako može jasno i sažeto prepričati opseg teme u nekoliko rečenica onda može prijeći na završnu fazu, a ukoliko nije u mogućnosti to napraviti onda treba dodatno uskladiti i pročititi teme. Također ovdje treba početi razmišljati o konačnim nazivima tema za završnu analizu. Nazivi trebaju biti jasni, jednoznačni te snažni tako da čitatelju omoguće trenutno prepoznavanje njihova sadržaja.

6. *Šesta faza* – Pisanje izvješća o temama

Ova faza započinje kada istraživač ima dovršene i posložene konačne teme, a sastoji se od završne analize i pisanja izvješća o temama. Svrha izvješća je prikazati složenu priču o podacima koja će uvjeriti čitatelja u vrijednost i valjanost analize. Bitno je da analiza pruži jasan, jezgrovit, logičan i zanimljiv prikaz podataka unutar i između tema. Izvješće mora sadržavati dovoljno izvadaka iz teksta koji će demonstrirati rasprostranjenost teme. King (2004, prema Nowell i sur., 2017) navodi kako su izravni citati od ispitanika nužna komponenta završnog izvješća. Stoga istraživač treba odabrati izrazito živopisne primjere ili izvatke u kojima je sažeta bit teme o kojoj se govori, bez nepotrebnog kompliciranja. Izvješće ne smije biti suhoparno navođenje izvadaka iz teksta. Izvadci trebaju biti umetnuti u analitičko izvješće koje uvjerljivo uz pomoć njih prikazuje priču o dobivenim podacima. Nadalje, oni postaju argumenti pri odgovaranju na istraživačko pitanje. King (2004, prema Nowell i sur., 2017) također tvrdi da ukoliko istraživači samo izvijeste o kodovima i temama koji su se pojavili u transkriptima, rezultati će ponuditi prilično površan opis s jako malo dubine, čime će se izgubiti bogatstvo dobivenih podataka. Autorice dodaju kako bi idealno bilo kad bi istraživači tijekom procesa analize napredovali od opisivanja pri kojem se podaci sažimaju i organiziraju sa svrhom prikaza tema ili obrazaca, pa do interpretacije pri kojoj istraživači uočavaju važnost tih tema ili obrazaca te njihovo šire značenje i implikacije, najčešće u odnosu na postojeću literaturu.

1.9.4.3. Analiza podataka

Postoje dva načina identifikacije tema ili obrazaca putem tematske analize: induktivni pristup ili „pristup odozdo prema gore“ te deduktivni (teorijski) pristup ili „pristup odozgo prema dolje“ (Braun i Clarke, 2006). Argumentacija se u induktivnom postupku kreće od pojedinačnih slučajeva ili skupa opažanja do općenitoga pravila, to jest od podataka do teorije (Andreewsky i Bourcier, 2000; Taylor i sur., 2002, prema Spens i Kovács, 2006). Kod induktivnog pristupa teme su identificirane iz podataka te su strogo povezane s njima (Patton, 1990, prema Braun i Clarke, 2006). Prema ovom pristupu, ukoliko su podaci prikupljeni isključivo u svrhu istraživanja, na primjer putem intervjua, identificirane teme imaju malo veze s karakterističnim pitanjima postavljenim ispitanicima. One također ne bi bile vođene teorijskim interesom istraživača za određeno područje ili temu (Braun i Clarke, 2006). Induktivna analiza je stoga postupak kodiranja podataka bez pokušaja svrstavanja istih unutar prethodno postavljenog kodnog okvira, ili analitičkih predodžbi istraživača (Nowell i sur., 2017). Također, induktivna metoda teži razvijanju novih teorija, a ne ispitivanju već postojećih. U tom je smislu ovaj oblik tematske analize vođen prvenstveno dobivenim podacima (Braun i Clarke, 2006).

Suprotno tome, deduktivni pristup vođen je teorijskim ili analitičkim interesom istraživača za određeno područje, te je stoga izričito vođen analitičarem, tj. istraživačem. Ovaj oblik tematske analize ne stvara bogate opise cjelokupnih podataka, nego omogućuje detaljniju analizu određenih aspekata prikupljenih podataka (Braun i Clarke, 2006). Argumentacija se u deduktivnom pristupu kreće od općenitog pravila do pojedinačnih slučajeva (Andreewsky i Bourcier, 2000; Danermark, 2001; Kirkeby, 1990; Taylor i sur., 2002, prema Spens i Kovács, 2006). Deduktivni pristup proučavanju podataka počinje samim početkom istraživanja, i to pretraživanjem i čitanjem postojeće teorije (Spens i Kovács, 2006).

Budući da odabrani pristup, induktivni ili deduktivni, utječe na pristup obradi podataka, istraživači trebaju znati provode li induktivnu ili deduktivnu tematsku analizu (Braun i Clarke, 2006).

1.9.4.4. Prednosti i nedostatci tematske analize

Prednost tematske analize prvenstveno je njena izrazita fleksibilnost u pristupu koja nudi mogućnost prilagodbe za različite potrebe mnogih vrsta istraživanja (Braun i Clarke, 2006, prema Nowell i sur. 2017). S obzirom da ne zahtjeva detaljno teoretsko i tehničko znanje o drugim kvalitativnim pristupima, tematska analiza nudi pristupačan oblik pristupa, posebice za početnike u znanstvenim istraživanjima (Braun i Clarke, 2006, prema Nowell i sur., 2017). Čak i oni znanstvenici koji nisu uvelike upoznati s kvalitativnim metodama smatraju kako je

tematska analiza jednostavna za shvatiti i relativno laka za ovladati njome s obzirom na maleni broj utvrđenih uputa i procedura (Braun i Clarke, 2006, prema Nowell i sur. 2017). Rezultati dobiveni tematskom analizom su načelno pristupačni opće obrazovanoj javnosti (Braun i Clarke, 2006). Tematska analiza je također korisna pri sažimanju glavnih obilježja velikog broja podataka jer prisiljava istraživača na pomno strukturirani pristup njihovoj obradi, te pomaže u stvaranju jasnog i organiziranog završnog izvješća (Braun i Clarke, 2006, prema Nowell i sur. 2017). Na isti način tematska analiza se koristi za isticanje sličnosti i razlika unutar velikog broja podataka (Braun i Clarke, 2006).

Unatoč mnogim prednostima, važno je spomenuti kako je tematska analiza suočena i s određenim nedostacima. Većina nedostataka ne tiču se pristupa samog po sebi, nego su rezultati loše provedenih analiza ili neprikladno postavljениh istraživačkih pitanja (Braun i Clarke, 2006). Također, tematska analiza ima ograničenu interpretacijsku moć koja ne seže dalje od pukog opisa ukoliko nije korištena zajedno s postojećim teorijskim okvirom koji podržava dobivene analitičke tvrdnje (Braun i Clarke, 2006). Nedostaci tematske analize također postaju očiti pri usporedbi s ostalim metodama kvalitativnog istraživanja (Nowell i sur., 2017). Nedostatak značajne literature o tematskoj analizi u usporedbi s npr. literaturom o utemeljenoj teoriji, etnografiji ili fenomenologiji može prouzročiti nesigurnost kod istraživača početnika u provođenju detaljne tematske analize (Nowell i sur., 2017). Iako joj je fleksibilnost prednost, ona joj ujedno može biti i nedostatak s obzirom da fleksibilnost može dovesti do nedosljednosti i nedostatka usklađenosti pri određivanju tema iz podataka dobivenih istraživanjem (Holloway i Todres, 2003, prema Nowell i sur., 2017).

1.9.5. Uzorak

Uzorci za kvalitativna istraživanja uglavnom su mnogo manji od onih koji se koriste u kvantitativnim istraživanjima (Mason, 2010).

Frekvencije su rijetko važne u kvalitativnim istraživanjima, jer je jedan izvadak iz skupa podataka potencijalno jednako koristan kao i više njih u razumijevanju priča koja stoje iza teme. To je zato što se kvalitativno istraživanje bavi značenjem, a ne davanjem generaliziranih hipoteza. Konačno, budući da je kvalitativno istraživanje vrlo radno zahtjevno, analiza velikog uzorka može biti dugotrajna i često jednostavno nepraktična (Mason, 2010).

Čak i da je to moguće, nije potrebno prikupljati podatke od svih u zajednici kako bi se dobili valjani zaključci. U kvalitativnim istraživanjima za bilo koje istraživanje odabire se samo uzorak (odnosno podskup) populacije. Ciljevi istraživanja i karakteristike istraživane

populacije (poput veličine i raznolikosti) određuju koje i koliko ljudi treba odabrati (Mack i sur., 2005)

1.9.5.1. Prigodni uzorak

Prigodni uzorak, jedna od najčešćih strategija sakupljanja uzorka, grupira sudionike prema unaprijed odabranim kriterijima relevantnim za određeno istraživačko pitanje. Veličine uzorka, koje se mogu ili ne moraju utvrditi prije prikupljanja podataka, ovise o raspoloživim resursima i vremenu, kao i o ciljevima istraživanja. Veličina prigodnog uzorka često se određuju na temelju teoretske zasićenosti (točka u prikupljanju podataka kada novi podaci više ne donose dodatne uvide u istraživačka pitanja). Prigodni uzorak je stoga najuspješnija strategija prikupljanja sudionika kada se pregled i analiza podataka obavljaju zajedno s prikupljanjem podataka (Mack i sur., 2005).

1.9.5.2. Uzorak snježne grude (eng. *snowball sampling*)

Uzorak snježne grude je također poznat kao lančano uzorkovanje putem preporuka, a smatra se vrstom prigodnog uzorka. U ovoj metodi sudionici ili doušnici s kojima je već uspostavljen kontakt koriste svoje društvene mreže kako bi istraživača uputili na druge ljude koji bi potencijalno mogli sudjelovati u istraživanju ili pridonijeti mu na neki način. Uzorak snježne grude često se koristi za pronalaženje i angažiranje „skrivenih populacija“, to jest skupina koje nisu lako dostupne istraživačima putem drugih strategija uzorkovanja (Mack i sur., 2005).

1.9.5.3. Zasićenje u kvalitativnim istraživanjima

"Koja je odgovarajuća veličina uzorka za kvalitativne studije?" To je često pitanje na koje ne postoji izravan odgovor (Hennink, Kaiser i Marconi, 2016, str. 591).

U kvalitativnom istraživanju ne postoje pravila za veličinu uzorka. Veličina uzorka ovisi o onome što želite znati, o svrsi istraživanja, o tome što dolazi u pitanje, što će biti korisno, što će biti vjerodostojno te što se može učiniti s raspoloživim vremenom i resursima. Uzorak, kao i svi drugi aspekti kvalitativnog istraživanja, mora se prosuditi unutar konteksta (Patton, 1990, prema Hennink, Kaiser i Marconi, 2016).

Kvalitativna istraživanja obično koriste prigodni uzorak koji traga za širokim spektrom sudionika bogatih informacijama (Patton, 1990, prema Hennink, Kaiser i Marconi, 2016) i više se usredotočuje na kvalitetu i bogatstvo podataka nego na sami broj sudionika. Mnogi čimbenici utječu na veličinu uzorka za kvalitativna istraživanja, uključujući svrhu istraživanja, dizajn istraživanja, karakteristike populacije koja sudjeluje u istraživanju, analitički pristup i dostupne resurse (Bryman, 2012; Malterud, Siersma i Guassora, 2015; Morse, 2000, prema

Hennik, Kaiser i Marconi, 2016). Međutim, najčešća vodilja za procjenu adekvatnosti prigodnog uzorka je zasićenje (Morse, 1995, prema Hennik, Kaiser i Marconi, 2016). *Zasićenje je najčešće hvaljeno jamstvo kvalitativne strogosti koje autori nude recenzentima i čitateljima, no ipak je ono o kojem najmanje znamo* (Morse, 1995, prema Hennik, Kaiser i Marconi, 2016, str. 1)

Nepostizanje zasićenja podataka utječe na kvalitetu provedenog istraživanja i gazi valjanost sadržaja. Malo istraživanje postići će zasićenje brže od velikog istraživanja. Zasićenje podacima postiže se kada postoji dovoljno podataka za ponavljanje istraživanja, kada je spriječena mogućnost dobivanja dodatnih novih podataka te kada daljnje kodiranje više nije izvedivo (Hennik, Kaiser i Marconi, 2016).

Guest i suradnici primijetili su da se zasićenje podacima može postići sa samo šest intervjua, ovisno o veličini uzorka populacije. Međutim, možda je najbolje promišljati o podacima kao bogatim i opsežnim (Dibley, 2011, prema Fusch i Ness, 2015), a ne o samoj veličini uzorka (Burmeister i Aitken, 2012, prema Fusch i Ness, 2015). Najlakši način za razlikovanje bogatih i opsežnih podataka jest razmišljati o bogatstvu kao o kvaliteti, a o opsežnosti kao o količini. Opsežni podaci su velika količina podataka; bogati podaci su višeslojni, složeni, detaljni, nijansirani i još mnogo toga. Može se imati puno opsežnih podataka koji nisu bogati; te isto tako, netko može imati bogate podatke, ali njih malo. Trik je imati oboje (Fusch i Ness, 2015).

Neki istraživači navode određeni broj uzoraka koji su dovoljni za postizanje zasićenja pri različitim metodama prikupljanja podataka (Bertaux, 1981; Morse, 1994; Creswell, 1998; Bernard, 2000; Ritchie i sur., 2003; Charmaz, 2006; Green i Thorogood, 2009, prema Mason, 2010), no taj broj nije, niti može biti znanstveno dokazan jer broj uzoraka ovisi o vrsti istraživanja, temi i cilju istraživanja, dostupnom broju sudionika te cjelokupnoj metodologiji (Mason, 2010).

Ne može se pretpostaviti da je zasićenje podacima postignuto samo zato što smo iscrpili resurse. Ponovno, zasićenje podataka ne odnosi se na brojeve same po sebi, već na dubinu podataka (Burmeister i Aitken, 2012, prema Fusch i Ness, 2015).

Brojni članci ističu potrebu za većom transparentnošću pri izvještavanju o zasićenju (Kerr i sur., 2010; Carlsen i Glenton, 2011; O'Reilly i Parker, 2012; Fusch i Ness, 2015; Morse, 2015, prema Hennik, Kaiser i Marconi, 2016); međutim, malo istraživanja pruža empirijske podatke o tome kako je zasićenje postignuto da bi na račun njih mogli učinkovito procijeniti, izvijestiti i opravdati zasićenje (Hennink, Kaiser i Marconi, 2016).

1.9.6. Etički izazovi u kvalitativnim istraživanjima

Etičke tenzije dio su svakodnevne prakse istraživanja, i to svih vrsta istraživanja. Postoje barem dvije glavne dimenzije etike u kvalitativnom istraživanju. To su (a) proceduralna etika, koja obično uključuje traženje odobrenja relevantnog etičkog povjerenstva za provođenje istraživanja koja uključuju ljude; i (b) "etika u praksi" ili svakodnevna etička pitanja koja se javljaju u sklopu provođenja istraživanja (Guillemin i Gillam, 2004).

Kvalitativna istraživanja razlikuju se od kvantitativnih u metodološkom pogledu, no etika istraživanja nije suštinski različita, već se razlikuje u intenzitetu, količini i prisutnosti (Čorkalo Biruški, 2013)

Ista osnovna etička načela primjenjuju se na postupanje prema sudionicima i kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja. Tu spadaju (Elmes i sur., 1995, prema Willig, 2008):

1 Informirani pristanak. Istraživač bi trebao osigurati da su sudionici u potpunosti informirani o postupku istraživanja, te trebaju dati svoj pristanak za sudjelovanje u istraživanju prije nego što započne prikupljanje podataka.

2 Bez obmane. Obmanu sudionika treba u potpunosti izbjegavati. Jedino opravdanje za obmanu je kad ne postoji drugi način da se odgovori na istraživačko pitanje, a potencijalna korist od istraživanja daleko premašuje bilo kakav rizik za sudionike.

3 Pravo na povlačenje. Istraživač bi trebao osigurati da se sudionici slobodno povuku iz sudjelovanja u istraživanju bez straha da će biti kažnjeni.

4 Izvještavanje. Istraživač bi trebao osigurati da se nakon prikupljanja podataka sudionici informiraju o ukupnim ciljevima istraživanja. U idealnom slučaju, trebali bi imati pristup svim publikacijama proizašlim iz istraživanja u kojem su sudjelovali.

5 Povjerljivost. Istraživač bi trebao čuvati potpunu povjerljivost svih informacija o sudionicima stečenih tijekom procesa istraživanja.

Ukratko, istraživači bi trebali zaštititi svoje sudionike od bilo kakve štete ili gubitka, i trebali bi težiti očuvanju njihove psihološke dobrobiti i dostojanstva u svakom trenutku (Willig, 2008)

Kad god provodimo istraživanje na ljudima, dobrobit sudionika istraživanja mora biti naš glavni prioritet. Istraživačko pitanje uvijek je od sekundarne važnosti. To znači da ako se mora napraviti izbor između nanošenja štete sudioniku i nanošenja štete istraživanju, istraživanje je

to koje mora biti žrtvovano. Srećom, u kvalitativnom istraživanju rijetko se donose tako velike odluke (Mack i sur., 2005).

Etička su pitanja u kvalitativnim istraživanjima intenzivno prisutna od pripreme istraživanja do pisanja istraživačkog izvještaja (pa vjerojatno i nakon). Na primjer, dok u kvantitativnom istraživanju razrada etičkih pitanja i protokola etičkog postupanja u pojedinim fazama istraživanja predstavlja svojevrsnu znanstvenu nadogradnju, s razmjerno manjim mogućim utjecajem na valjanost ishoda istraživanja, u kvalitativnim su istraživanjima etička pitanja epistemološke naravi, te supstancijalno metodološka. Naime, neetičan će postupak izravno utjecati na valjanost i pouzdanost istraživanja, a učinci se etičkih omaški i/ili povreda kumuliraju, pri čemu neke povrede više ugrožavaju istraživačke procese i ishode od drugih (Čorkalo Biruški, 2013).

Etičko postupanje istraživača predstavlja u kvalitativnim istraživanjima pitanje od fundamentalne važnosti, stoga *etiku kao dio istraživačkog procesa nikad ne treba učiti iz prakse već, suprotno, moguće etičke dileme valja razmotriti unaprijed i s najvećom mogućom pomnjom* (Greig, Taylor i MacKay, 2007, prema Čorkalo Biruški, 2013, str. 394).

1.9.6.1. Refleksivnost

Kao što je već rečeno, etičko istraživanje mnogo je više od istraživanja koje je dobilo odobrenje od strane etičkog povjerenstva. Iako odbori za etičnost istraživanja igraju važnu ulogu u isticanju etičkih načela koja su relevantna i važna za društvena istraživanja, njihova je uloga nužno ograničena. Odbori za etičnost istraživanja ne mogu vam pomoći kad ste na terenu i kada se pojave teške, neočekivane situacije, kada ste prisiljeni donositi neposredne odluke o etičkim problemima ili kada se otkriju informacije koje sugeriraju da ste vi ili vaši sudionici u opasnosti. Trebamo proces i način razmišljanja koji će zapravo dovesti do etičke istraživačke prakse. Tu vidimo važnu ulogu refleksivnosti (Guillemini i Gillian, 2004).

Refleksivnost je koncept koji je vrlo popularan u svijetu kvalitativnih društvenih istraživanja. Predlažemo da je refleksivnost usko povezana s etičkom istraživačkom praksom i dolazi do izražaja na terenu gdje povjerenstva za etiku istraživanja nisu dostupna (Guillemini i Gillian, 2004).

Istraživač je pozicioniran vrlo centralno u kvalitativnom istraživanju. Ovo pozicioniranje zahtijeva visoki stupanj refleksivnosti od strane istraživača. Moraju biti svjesni načina na koji njihov vlastiti položaj i njihovo apriorno znanje i pretpostavke utječu na sve aspekte istraživanja: razvoj i dizajn, prikupljanje i analiza podataka. Pristranost u kvalitativnom

istraživanju ima malo drugačije značenje i rješava se na drugačiji način nego kod kvantitativnog istraživanja (Jaye, 2002).

O refleksivnim se razmatranjima može raspravljati pod zasebnim naslovom (npr. „Refleksivnost“); na primjer, na kraju izvješća o istraživanju istraživač može razmisliti o tome kako ga je istraživanje promijenilo i kako je promijenilo njegov način razmišljanja o predmetu istraživanja. Alternativno, refleksivnost se može integrirati u izvješće i osloniti se na kontekst, kad god je ono relevantno (Willig, 2008).

Cilj svakog istraživača je postići *empatičnu neutralnost* u provođenju istraživanja. To znači da treba izbjeći očitu, svjesnu ili sustavnu pristranost i biti što neutralniji u prikupljanju, tumačenju i predstavljanju podataka. Međutim, prepoznamo da se ta težnja nikada ne može u potpunosti ostvariti - istraživač će utjecati na sva istraživanja i ne postoji potpuno *neutralno* ili *objektivno* znanje (Ritchie, Lewis, McNaughton Nicholls i Ormston, 2013, str. 8).

1.9.7. Vjerodostojnost kvalitativnih istraživanja

Kao i sve vrste istraživanja, kvalitativno istraživanje mora biti visoke kvalitete, kako bi ga prihvatili kao vjerodostojnog i relevantnog i stručnjaci iz prakse i znanstvenici. Međutim, često je teško odrediti obilježja „dobrog“ kvalitativnog istraživanja osim navođenja nekih općih načela o transparentnosti metodoloških postupaka, sadržajnoj relevantnosti i/ili doprinosu razvoju novih spoznaja (Ajduković, 2014).

Postoji suglasnost u istraživačkoj zajednici da je nepostojanje ili nepridržavanje kriterija kvalitete kvalitativnih istraživanja odgovorno za česte ocjene tih studija kao *manje znanstvenih* (Ajduković, 2014, str. 350). Stoga je u posljednjih 15-ak godina vidljiv napor da se postigne suglasnost i transparentnost o ključnim elementima o kojima valja voditi računa kad se sastavljaju radovi o kvalitativnim istraživanjima (Ajduković, 2014).

Sarah Tracy (2010) daje dobar i zanimljiv, te dovoljno širok i fleksibilan model osiguranja kvalitete kvalitativnih istraživanja. Model uključuje osam ključnih točaka kvalitete kvalitativnog istraživanja: (1) značaj teme, (2) raznolikost teorijskih konstrukata, izvora podataka i konteksta, (3) iskrenost istraživača koja se očituje u refleksiji o vlastitim vrednotama i uvjerenjima te transparentnosti o korištenim metodama i izazovima njihove primjene, (4) vjerodostojnost koju može osigurati detaljan opis istraživačkog postupka, triangulacija ili kristalizacija, višestrukost perspektiva, refleksivnost članova istraživačkog tima tijekom analize, (5) poistovjećenost s istraživanjem kroz estetičke prikaze, naturalističku generalizaciju te rezultate koji se mogu prenijeti na druga istraživanja, (6) značajnost doprinosa –

konceptualno-teorijski, metodološki, praktični, heuristički, moralni, (7) etičnost istraživačkog postupka, (8) svrsishodnu koherentnost opisanu kao usklađenost korištenih metoda, postupaka i postavljenih ciljeva te svrsishodno povezivanje nalaza s dosadašnjim istraživanjima i spoznajama (Tracy, 2010).

Vođeni ovim kriterijima Tong, Sainsbury i Craig (2007, prema Ajduković, 2014) razvili su listu temeljenu na opsežnim analizama publikacija koje se bave kriterijima i ček-listama za procjenu kvalitativnih istraživanja. Njihova lista sastojala se od 32 kriterija koja su grupirali u tri područja:

1) Istraživački tim i refleksivnost tiču se osobnih obilježja istraživača kao osobe intenzivno uključene u proces istraživanja te njegovog odnosa sa sudionicima koji može imati utjecaj na odgovore sudionika i na istraživačevo razumijevanje fenomena.

2) Nacrt istraživanja pokriva teorijski okvir istraživanja gdje istraživači trebaju razjasniti teorijske pristupe u okviru kojih su proveli svoje istraživanje kako bi čitatelji mogli razumjeti način na koji su istraživači istraživali svoja istraživačka pitanja i ciljeve, odabir sudionika, okruženje, to jest kontekst u kojem su prikupljeni podaci jer to dodatno objašnjava zbog čega su sudionici odgovorili na određeni način te proces prikupljanja podataka unutar kojega treba navesti pitanja i potpitanja koja se koriste u prikupljanju podataka, metodu snimanja izjava ispitanika, trajanje intervjua te postignuto zasićenje podacima.

3) analiza podataka i izvještavanje uključuju jasan opis procesa kodiranja te način izvođenja i identifikacije tema, te popratne citate različitih sudionika unutar prikazivanja rezultata kako bi se povećala transparentnost i pouzdanost zaključaka te bolja interpretacija podataka.

Navedenim kriterijima Ajduković (2014) je dodala još šest kriterija koji se odnose na teorijski kontekst istraživanja, izbor metode prikupljanja podataka, etička pitanja, odstupanja od planiranog nacrta istraživanja, opis okvira analize podatka, te navođenje ograničenja istraživanja.

Na taj su način nastale *Smjernice za izvještavanje o kvalitativnim istraživanjima* koje se koriste pri objavljivanju i procjeni kvalitete znanstvenih radova unutar različitih znanstvenih područja (Ajduković, 2014).

Razvoj i korištenje kriterija za izvještavanje o kvalitativnim istraživanjima objedinjenih u kriterije ček-liste imaju i svoje kritičare. Tako npr. Barbour (2001, prema Ajduković, 2014) ukazuje da se takve liste ne smiju koristiti kao kruti i obavezni „protokol“ za istraživače i

recenzente, jer to može dovesti do formalizma u kojem se ograničava korištenje bogatstva kvalitativnog pristupa, te da pri procjeni radova treba primarno voditi računa o kontekstu u kojem su donošene određene metodološke odluke (Ajduković, 2014).

Iako ovih 38 kriterija za izvještavanje dobro pokrivaju ključne metodološke aspekte o kojima treba voditi računa u planiranju i provođenju istraživanja, oni ne daju odgovore (niti im je to namjera) na najčešće metodološke dileme i pitanja kao što su npr. „kako formirati namjerni uzorak?“, „koliki treba biti broj sudionika intervjuja?“ ili „broj i sastav fokusnih grupa koji je nužan za valjanost zaključivanja“ itd. To je i dalje u domeni istraživača koji treba svoje izbore i odluke vezane uz nacrt i provođenje istraživanja obrazložiti konzultirajući metodološku literaturu u ovom području (Ajduković, 2014).

1.9.7.1. Kriteriji vjerodostojnosti

Vjerodostojnost je jedini način na koji istraživači mogu uvjeriti sebe međusobno, ali i čitatelje kako su njihovi zaključci vrijedni pažnje (Lincoln i Guba, 1985, prema Nowell i sur., 2017).

Lincoln i Guba (1985, prema Nowell i sur., 2017) doradili su koncept vjerodostojnosti postavljenjem kriterija valjanosti, prenosivosti, pouzdanosti i potvrdivosti kako bi parirao konvencionalnom kriteriju za procjenu valjanosti i pouzdanosti kvantitativnih istraživanja.

Valjanost - Guba i Lincoln (1989, prema Nowell i sur., 2017) tvrdili su kako je valjanost istraživanja postignuta onda kada su kolege istražitelji ili čitatelji suočeni s istim iskustvom, te su u mogućnosti prepoznati ga. Valjanost predstavlja „poklapanje“ između stavova ispitanika i istraživačevog predstavljanja istih. Lincoln i Guba (1985, prema Nowell i sur., 2017) predložili su nekoliko načina za postizanje valjanosti koji uključuju aktivnosti poput produženog sudjelovanja, ustrajnog promatranja, triangulacije prikupljanja podataka te triangulacije istraživača (Nowell i sur., 2017).

Prenosivost – Kriterij prenosivosti se odnosi na poopćavanje istraživanja. Istraživač ne može znati tko želi prenijeti njegove zaključke u svoja istraživanja, međutim, ispitivač je odgovoran za pružanje potpunih opisa tako da oni koji nastoje prenijeti zaključke u svoja istraživanja mogu ocijeniti kriterij prenosivosti (Nowell i sur., 2017).

Pouzdanost – Kako bi ispunili kriterij pouzdanosti istraživači moraju učiniti proces istraživanja logičkim, lako pratećim i jasno dokumentiranim. Kada je čitateljima omogućen pregled istraživačkog procesa, oni su u većoj mogućnosti procijeniti pouzdanost istraživanja (Nowell i sur., 2017).

Svako je istraživanje pouzdano ako se svakim ponovnim istraživanjem dobiju isti rezultati, to jest ako se dobiju isti odgovori u različitim prilikama (Willig, 2018). Willig (2018) navodi kako su kvalitetna istraživanja manje opterećena kriterijem pouzdanosti zbog toga što su orijentirana na posebne fenomene ili iskustva koja mogu biti i potpuno jedinstvena i neponovljiva.

Potvrdivost – Kriterij potvrdivosti se odnosi na utvrđivanje činjenice da su interpretacije i zaključci istraživača jasno izvedeni iz podataka, što zahtjeva od istraživača da prikaže kako je došao do tih zaključaka i interpretacija (Nowell i sur., 2017). Prema Guba i Lincoln (1989, prema Nowell i sur., 2017) kriterij potvrdivosti je ostvaren tek kad su kriteriji valjanosti, prenosivosti i pouzdanosti ostvareni (Nowell i sur., 2017).

1.9.8. Pozitivne i negativne strane kvalitativnih istraživanja

Kvalitativno istraživanje pruža istraživaču mogućnost proučavanja značenja. Omogućuje istraživaču da dođe do perspektiva i interpretacija sudionika. Na taj način olakšava prikupljanje istinskih novih uvida i novih shvaćanja. Kvalitativne metode prikupljanja i analize podataka mogu se smatrati načinima slušanja, a njihova snaga leži u njihovoj osjetljivosti na različite oblike izražavanja. Uz to, takve metode mogu tolerirati, pa čak i teoretizirati neslaganja i proturječja unutar podataka. Za razliku od većine kvantitativnih analiza, koje imaju tendenciju odbaciti one podatke koji se ne uklapaju, kvalitativno istraživanje obraća pozornost na iznimne slučajeve i nesnošljivosti kako bi se steklo cjelovitije razumijevanje pojave. Kvalitativno istraživanje nastoji biti „otvoreno“ u smislu da istraživački postupak nije unaprijed određen ili fiksiran. Kao rezultat toga, mogu se identificirati neopravdane pretpostavke, neprimjerena istraživačka pitanja, pogrešni početci i tako dalje, a smjer istraživanja može se u skladu s tim izmijeniti (Willig, 2008). Također, kvalitativni pristup otvara mogućnosti manjih istraživanja, što ih mogu obavljati pojedinci i manje grupe koje ne raspolažu znatnim financijskim sredstvima (Kuvačić, 1984, prema Ajduković, 2014).

Međutim, kvalitativno istraživanje ne pruža istraživaču sigurnost. Kvalitativno istraživanje obično se bavi složenim socijalnim i psihološkim procesima koji uključuju pregovaranje o značenjima i tumačenjima među sudionicima, uključujući i istraživača. Čak i oni kvalitativni istraživači koji rade unutar realističke paradigme trebaju se pozabaviti ulogom refleksivnosti u istraživačkom procesu. Iako mogu pokušati izbjeći nametanje značenja pristupanjem svojim podacima bez preduvjerenja ili očekivanja, oni ipak prepoznaju da je objektivnost istraživača ideal, a ne stvarnost. Uvijek su moguće alternativne interpretacije podataka. Nadalje,

kvalitativno istraživanje ne omogućuje istraživaču utvrđivanje općenitih primjenjivih zakona uzroka i posljedice. Kvalitativna istraživanja teže opsežno raditi s malim veličinama uzoraka, što znači da mogu stvoriti uvid u dinamiku pojedinih slučajeva. Međutim, oni ne mogu tvrditi o trendovima, pravilnostima ili distribuciji u populaciji. Slično tome, kvalitativno istraživanje bavi se opisom i objašnjenjem, ali ne i predviđanjem. Budući da kvalitativna istraživanja proučavaju pojave u njihovom prirodnom kontekstu, ona nisu u mogućnosti kontrolirati neke varijable kako bi se usredotočila na druge. Kao rezultat toga, kvalitativno istraživanje nastoji biti holističko i objašnjavajuće, a ne redukcionističko i predviđajuće (Willig, 2008).

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je ispitati ulogu pasa (kao najčešćih kućnih ljubimaca) u socio-emocionalnom razvoju djece osnovnoškolske dobi, iz roditeljske perspektive. Željelo se saznati što roditelji kao primarni skrbnici mogu reći o odnosu djece s psima, što misle utječu li psi, te (ukoliko jesu) na koji način na razvoj njihove djece, posebno na socio-emocionalni razvoj.

Kako bi se ostvario taj cilj provedeno je kvalitativno istraživanje s roditeljima.

3. METODA

3.1. Sudionici istraživanja

U provedenom istraživanju sudjelovalo je dvanaest roditelja, od čega jedanaest majki i jedan otac. U daljnjem tekstu riječ „sudionik“ označavat će i muški i ženski rod. Uvjet za sudjelovanje u istraživanju bilo je posjedovanje psa kao kućnog ljubimca u razdoblju dok je dijete pohađalo osnovnu školu. Prigodni uzorak je korišten kao strategija prikupljanja prve polovice sudionika za istraživanje tako da su sudionici bili kontaktirani prema prethodno spomenutim, unaprijed odabranim kriterijima. Nakon istraživanja zamoljeni su za preporuku kome se još obratiti s obzirom na temu istraživanja, te je na taj način ostvaren kontakt s drugom polovicom sudionika. Djeca devet sudionika su u vrijeme provođenja istraživanja još uvijek pohađali osnovnu školu dok su djeca preostalih troje roditelja trenutno bili ili u srednjoj školi ili na fakultetu, no odrastali su uz psa dok su pohađali osnovnu školu. Jedna polovica sudionika živjela je sa svojim obiteljima u manjem gradu Sinju, dok je druga polovica živjela u Splitu. Sudionici su se razlikovali po godinama, obrazovanju, zaposlenju, bračnim iskustvima, broju djece te interesima. Svi sudionici osim jednoga u trenutku istraživanja su imali psa doma, dvoje sudionika imalo je dva psa, dvoje sudionika uz psa doma imali su i lovačke pse o kojima su se brinuli, a troje sudionika su uz psa imali i mačke ili ptice za kućne ljubimce. Broj djece u obitelji je bio različit, bile su četiri obitelji s po jednim djetetom, četiri obitelji s dvoje djece, te po dvije obitelji s troje i četvero djece. S obzirom da su neki od sudionika imali više djece, te im je više djece bilo povezano s psom/psima, oni su pričali o svima njima. Djeca su bila različite dobi, pa je osim o djeci svih razreda osnovnoškolske dobi bilo riječi i o djeci predškolske i srednjoškolske dobi, međutim naglasak je bio na djecu osnovnoškolske dobi i na njihov odnos s kućnim ljubimcima na što je sudionicima bila obraćena pažnja. Bračna situacija nije kod svih sudionika bila jednaka tako da je bilo riječi o djeci razvedenih roditelja i o jednom djetetu s određenim poteškoćama u razvoju što je pridonijelo različitosti rezultata. Premda ne postoji strogo pravilo o broju sudionika u kvalitativnom istraživanju, Guest i sur. (2006, prema Fusch i Ness, 2015) primijetili su da se zasićenje podacima može postići već sa šest intervju, ovisno o veličini populacije. U ovom istraživanju osmi intervju označio je početak faze zasićenja podataka, no odrađena su još četiri intervju kako bi se to potvrdilo. Već od trećeg intervju počeli su se pojavljivati slični odgovori koji su grupirani u potkodove, kodove i teme te je svaki sudionik svojim odgovorima znatno pridonio konačnim rezultatima.

3.2. Instrument i postupak

Ovo je kvalitativna vrsta istraživanja te je za metodu prikupljanja podataka odabrana metoda polu-strukturiranog intervjua. Prije samog početka provođenja intervjua bilo je potrebno pripremiti dobar vodič kroz intervju koji pomaže održati razgovor u željenom smjeru, te u isto vrijeme podsjeća istraživača na sve bitne informacije koje treba podijeliti sa sudionicima prije, za vrijeme te nakon intervjua. Vodič kroz intervju sadrži istraživačka pitanja i potpitanja, kao i upute za uvodni i zaključni dio razgovora (Prilog 1.).

Intervju se sastoji od uvodnog, središnjeg i zaključnog dijela. U uvodnom dijelu cilj je bio upoznati sudionika s istraživanjem i njegovim pravima, te zatim upoznati se i zbližiti sa sudionikom kroz početna „lakša“ pitanja, saznati nešto o njegovoj obitelji i kućnim ljubimcima, kako su došli na ideju za kućnog ljubimca psa, koliko dugo je s njima te kako je prihvaćen u obitelji i okolini. U središnjem dijelu intervjua pozornost je prešla na glavno istraživačko pitanje, koju ulogu pas, tj. odnos djece sa psom ima u njihovom socio-emocionalnom razvoju. Kako bi se dobili što kvalitetniji i relevantniji odgovori formirana su pitanja i potpitanja koja su navodila sudionike da pričaju o zajedničkim aktivnostima djeteta i psa, socijalnoj mreži djeteta, izvršavanju obaveza, podršci u teškim trenutcima, važnim događajima, promjenama u razvoju te o samom pozitivnom/negativnom utjecaju psa na djetetov razvoj. Naglasak je bio na saznavanju što više korisnih informacija pa makar one i premašile domenu socio-emocionalnog razvoja. U završnom dijelu intervjua sudionicima je dopušteno da slobodno dodaju sve što imaju za reći te pitaju sve što ih zanima ili im je bilo nejasno. Na kraju im se zahvalilo na sudjelovanju te su upoznati s njihovim pravima nakon intervjua. Ovo je bila odlična prilika za upitati sudionike za savjet kome se još obratiti vezano za istraživanje.

Informirani pristanak je korišten za pravilno upoznavanje sudionika s istraživanjem i njihovim pravima. To je dokument koji su sudionici potpisali kako bi dali pristanak za sudjelovanje u intervjuu, ali isto tako i za snimanje i transkribiranje intervjua. U njemu je bilo navedeno tko provodi istraživanje i zašto, na koji način i u koju svrhu će se koristiti prikupljeni podaci te koliko je trajanje samog intervjua. Sudionicima je također objašnjeno da je sudjelovanje u potpunosti dobrovoljno, da za to neće biti posebno nagrađeni te da mogu odustati u bilo kojem trenutku, i to bez objašnjenja. Posebno im je naglašeno kako je njihovo sudjelovanje u potpunosti anonimno te da ukoliko žele mogu pregledati transkript intervjua kao i diplomski rad prije predaje komisiji za obranu.

Svi intervjui su provedeni u kolovozu 2020. godine. Istraživanje se provodilo tako da bi jedan intervju bio proveden, a potom transkribiran te ukoliko je bilo moguće kodiran prije provedbe sljedećeg. Na taj način se stvorilo mjesto za mijenjanjem tijeka intervjua, redoslijeda pitanja, pa i samih pitanja. Neka su pitanja promijenjena, neka su izbačena, a neka nova su se pojavila koja su pružala zanimljive odgovore. S većim brojem provedenih intervjua rastao je i broj zajedničkih značajki među podacima. Podaci su zatim obrađeni do kraja metodom tematske analize da bi se dobili konačni potkodovi, kodovi i teme uz pomoću kojih će biti prikazani i objašnjeni rezultati istraživanja. Kodna knjiga sa svim potkodovima, kodovima i temama izvučenima iz dobivenih podataka nalazi se u prilogima (Prilog 2.).

3.3. Refleksivnost

Koliko god se nastojao držati svih etičkih načela provođenja kvalitativnog istraživanja, istraživač opet ne može pobjeći iz teških i neočekivanih situacija koje se dogode usred istraživanja te kada je prisiljen donijeti neposrednu odluku bez ičije pomoći. Istraživač mora biti svjestan načina na koji njegov položaj i znanje mogu utjecati na istraživanje te nastojati biti što manje pristran, no jako je teško u takvim situacijama ostati objektivan. Tijekom procesa istraživanja za ovaj diplomski rad mnogo sam puta morala promišljati o vlastitoj ulozi unutar njega. Naime, ja sam i sama imala psa cijelo djetinjstvo za kojeg sam bila jako vezana te smatram kako pas može odigrati veliku ulogu u socio-emocionalnom razvoju djece. Iz tog sam razloga bila u nemogućnosti u potpunosti objektivno pristupiti svim sudionicima bez stalne refleksije, tj. promišljanja o vlastitim stavovima i riječima što planiram reći sudionicima. Iz tog sam razloga odabrala sve sudionike s kojima nisam toliko ili uopće imala blizak odnos te sam se potrudila intervjuirati ih što objektivnije, što je bilo dosta zahtjevno. Što sam manje poznavala sudionike to mi je bilo lakše zauzeti objektivnu poziciju ispitivača, no nemoguće je bilo isključiti subjektivnu stranu u potpunosti.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Analizom odgovora sudionika na pitanja u intervjuu identificirane su teme, te kodovi i potkodovi sa značajnim podacima unutar njih. Rezultati su podijeljeni prema glavnim područjima interesa koja su bila navedena u vodiču za intervju. Unutar prvog područja „Pas kao kućni ljubimac“ nastojalo se saznati o razlozima dolaska psa u obitelj, nastojalo se opisati tu vezu između djeteta i kućnog ljubimca psa zbog koje je cijelo ovo istraživanje i provedeno te utječe li dob djeteta na nju, htio se vidjeti način na koji djeca doživljavaju i shvaćaju pse, koliko su oni njima bitni te također koje sve uloge zauzimaju u njihovom životu. Također se nastojao vidjeti utjecaj te veze na okolinu djeteta. Unutar drugog, u ovom istraživanju najbitnijeg područja „Uloga psa u socio-emocionalnom razvoju djece“ nastojale su se prikazati sve dobrobiti koje proizlaze iz odnosa djeteta i psa, a imaju ulogu u razvoju ličnosti i karaktera djeteta te u razvoju njegovih društvenih sposobnosti poput brige za druge, samopouzdanja, odgovornosti, bolje razvijene društvene mreže i empatije. Na kraju, unutar trećeg područja nazvanog „Ostalo“ željelo se ukazati na još neke od pozitivnih uloga pasa u razvoju djece koje nisu nužno unutar socio-emocionalne domene razvoja, ali su ipak na neki način i s njom povezane. Ovdje se također željelo prikazati neke od problema s kojima se vlasnici kućnih ljubimaca pasa susreću te pokazati kako ljudi smatraju da životinje njih u potpunosti razumiju poput drugih ljudskih bića, a ponekad i bolje.

Provedenim istraživanjem pokazalo se kako obitelji koje žive u kućama i manjim mjestima imaju više pasa ili pak psa i neku drugu životinju doma, dok obitelji koje žive u većem gradu imaju samo jednog psa. Rezultati su slični onima Downes i sur., 2006, gdje je u velikim urbanim područjima Dublina i Belfasta zabilježen porast u udjelu kućanstava koja posjeduju kućne ljubimce u odnosu na užu gradsku jezgru. Ovaj nalaz pripisan je činjenici da prigradska kućanstva općenito imaju veći pristup vrtovima i otvorenim površinama poput parkova u odnosu na užu gradsku jezgru stanova (Downes i sur, 2006, prema Khalid i Naqvi, 2016).

Razni su razlozi dolaska psa u obitelj, no provedenim istraživanjem se pokazalo da to uvelike ovisi o roditeljima i njihovim odlukama.

„Ja osobno sam se odlučila na psa jer sam smatrala da svakom djetetu treba pas kako bi imao izraženije osjećaje prema drugim živim bićima, i empatiju. Muž je naravno bio protivnik tome, to je bila teška katastrofa. Ja to nisam doduše doživljavala jer kad sam ja bila dijete, i baš sam sjedila ovdje na ovom zidiću prolazio je neki stari, mislim tada je bio novi Golf I i žena je vozila tog žutog Golfa, zamisli to, koja je žena u ono vrijeme uopće vozila, i baš je ta vrsta psa - kavalir

sjedio naprijed i uši su mu onako letjele na vjetru, i ja sam tada sebi rekla: "Kad tad." I nakon 20 godina sam došla na svoje da ja sebi kupim tog psa."

To se podudara s navodom Edenurga i Baarde (1995) koji su tvrdili da roditelji igraju važnu ulogu pri odabiru kućnog ljubimca s obzirom da su njihovi stavovi ono što odlučuje prvo hoće li uopće biti kućnog ljubimca u kućanstvu ili ne, a onda koja će to vrsta životinje biti.

Roditelji u većini slučajeva pri donošenju takve odluke gledaju i na sebe, ali i na djecu. U sljedećim primjerima vidljivo je kako su roditelji željeli dovesti kućnog ljubimca doma kako bi djeci olakšali određena prijelazna razdoblja.

„Mi smo živjeli vani do njezine 6. godine i kad smo se vratili s obzirom da ona stvarno voli životinje onda smo imali razgovor o tome što bi mogli da bi taj prijelaz nazad kući bio malo lakši, i naravno između ostalih životinja bio je dogovor i za psa."

„Psa sam nabavila prije 6 godina kada smo se ja i muž razvodili, na psa sam se odlučila kako bi djeci taj period bio što manje traumatičan, da njima nekako misli i pažnju odvučem od toga, da one ne misle na to."

Iz ovih navoda je vidljivo kako roditelji vide značajne dobrobiti posjedovanja pasa za djecu, te se zbog toga odlučuju na kućnog ljubimca. Djeca zasigurno ne razmišljaju o tim dobrobitima, no svejedno su pokazala veliku želju za psom. U istraživanju u Turskoj pokazalo se kako je želja djece za kućnim ljubimcem drugi najbitniji razlog posjedovanja kućnog ljubimca nakon ljubavi prema životinjama (Ambaroglu, 2007, prema Güçlü, 2016). Kidd i Kidd (1985, prema Williams, Muldoon i Lawrence, 2010) otkrili su da se 99,3% djece od 3 do 13 godina izjasnilo da želi kućnog ljubimca, a 57% ih je preferiralo psa u odnosu na druge vrste (Williams, Muldoon i Lawrence, 2010).

I u provedenom su istraživanju sva djeca iskazala želju za posjedovanjem kućnog ljubimca u više navrata, a neka su djeca otišla korak dalje i dovela sebi kućnog ljubimca doma.

„Muž mi je umirovljeni invalid koji inače voli pse, on cijeli život drži pse, ima lovačke pse i oduvijek ide s njima u lov. Znači kad su došla djeca, kad su cure bile neki 5. ili 6. razred onda je u našu kuću stigao i kućni ljubimac pas, kćer ga je jednostavno našla i dovela doma, a s obzirom da svi volimo životinje nitko se nije pobunio (smijeh)."

Ambaroglu (2007, prema Güçlü, 2016) je također naveo treći razlog posjedovanja kućnog ljubimca u Turskoj, a to je dobivanje životinje na poklon (Güçlü, 2016). Ista stvar se pokazala kao učinkovita metoda stjecanja kućnog ljubimca i u provedenom istraživanju.

„Moj tata je mojoj kćeri, koja je tada bila 5. razred, donio psa na poklon. Ona je bila ono u kutiji od cipela (smijeh), i onda kad je se ta kutija otvorila mi smo svi ostali: „Aaa, wow!“ i ono, gotovo to je to, i nekako bili smo svi svjesni to je obaveza i upuštamo se u nju svi zajedno.“

Od samog dolaska djeca grade poseban odnos s kućnim ljubimcima. Sanders (1990) u svom istraživanju navodi kako između 70 i 99% djece definira svoje kućne ljubimce kao članove obitelji. Cohen (2002, prema Evans-Smith, 2014, str. 45) navodi da su mnogim ljudima kućni ljubimci *čvrsto unutar obiteljskog kruga*.

Roditelji su u provedenom istraživanju tvrdili isto.

„Taj pas, to jest psi, oni su mom sinu jako, jako važni, oni su njemu doslovno poput članova obitelji.“

Nadalje, pokazalo se da psi sudjeluju u svim obiteljskim planovima i aktivnostima baš kao punopravni članovi obitelji.

„Ona je stvarno eto član obitelji, gdje smo mi, tu je i ona, sudjeluje u svim aktivnostima na svoj način. Kada je igra, glavna je, kada se uči, mirna je, razumije da ne smije smetati, kada se jede napeta je, kada se gleda tv gleda tko će je maziti, i tako. Gdje god mi idemo, ona je s nama, u Mostar na vjenčanje, ona je s nama, na more, u planinu, svugdje. Nije ono pas je pas, ona je član obitelji, nema onoga da je se vodi kad je zgodno, ona je uvijek tu, način se nađe i uključuje se i nju u planove.“

Roditelji se vežu uz životinje, ali djeca grade posebnu povezanost s kućnim ljubimcima od malih nogu, odnos kakav imaju s rijetko kim drugim. Sanders (1990) je izvijestio da djeca kućne ljubimce smatraju "posebnim" ili "bliskim" prijateljima.

„Prije svega moje dijete je imalo jednog velikog prijatelja u tom psu što mislim da ništa ne može zamijeniti, to je baš bio jedan poseban odnos koji je uvelike pozitivno utjecao na razvoj moje kćeri.“

„O je zapravo njoj postao jedan veliki prijatelj prije svega, pa je to prijateljstvo zapravo njena najveća dobit jer ona više nikada i u ničemu nije sama.“

„Tu večer prije nego je P uginuo, sin je došao kući iz vrtića, bio je mrak, i uvijek bi on čim bi došao iz vrtića istrčao iz auta i zagrlio P, i tako je napravio i tad i još mu je rekao: “P ti si moj najbolji prijatelj.” To nikada neću zaboraviti.“

Stoga nije iznenađujući podatak kako će djeca u određenim okolnostima izabrati društvo psa prije nego neke druge bliske ljudske osobe.

„Kad su počeli družiti se u skupinama kao sedmaši ili osmaši, onda nije više htjela (kćer) da ja idem s njom u šetnje, ali D bi uvijek išla, ipak je ona bila njena najbolja prijateljica.“

Kućni ljubimci su često tema razgovora u obitelji, o njima se dosta priča. Osim što su djeci zanimljivi, oni su im i vrlo bitni. Skupina djece između 7 i 8 godina je navela u prosjeku dva kućna ljubimca kada su u sklopu istraživanja zatraženi da navedu 10 važnih osoba u njihovom životu. Djeca često spominju ljubimce te pričaju u njihovo ime što pokazuje intimnost i povezanost između njih (Tovares, 2010).

„Sve što ona radi je djeci glavna tema, tete u vrtiću, učiteljice, svi znaju za L. Kada god se nešto crta ili se o nečemu piše, L je uvijek tema, kada se kiti bor onda ima kuglica M, E, ali se pitaju gdje je za L, ono, ona je njima na neki način uvijek tema, onda ne znam, kad se slažu lego kockice, kada slažu neke kućice onda je tu i dodatna kućica uvijek za L, kad se ide na kampiranje na Peruću onda se nose šatori i sve što treba za velike i male, i naravno za L.“

„Svakodnevno se znači taj pas oko nas spominje, stalno pričamo nešto o njoj, kada smo npr. u dućanu onda pitaju: „Hoćemo ovo kupiti L, njoj bi se to baš dopalo?“ Pogotovo kada su igračke u pitanju. Oni točno znaju što ona voli i uvijek misle na nju.“

Istraživanja o socijalnom životu djece pokazala su kako djeca strastveno pričaju o životinjama (Sanders, 1990). One su njima jako bitne, nekada čak i bitnije nego drugi članovi kućanstva i njihovi osjećaji. Djeca brinu o osjećajima kućnih ljubimaca i njihovim potrebama, oni su im stalno na pameti.

„Vole ga jedna i druga, on je uvijek na prvom mjestu, njegove želje i potrebe su uvijek prioritet, čak toliko da sam i ja jednom rekla: „Kod vas je samo B, B, gdje sam ja u cijeloj toj priči, imam li ja vremena za sve to, pita li se mene išta?“

Vlasnici se osjećaju ugodnije kada je pas prisutan uz njih, oni uvelike uživaju u fizičkoj prisutnosti svojih pasa (Chan Hiu Ying, 2010). Životinje samom svojom pojavom bude pozitivne osjećaje kod djece – smijeh, sreću i zabavu. Oko 70% ispitanika zabilježili su porast sreće i zabave zbog dolaska kućnog ljubimca u obitelj (Cain, 1985, prema Endenburg i Baarda, 1995).

Iskustva roditelja iz istraživanja su pokazala isto.

„D je posebno voljela vodu, ona ne bi mogla odoljeti, uskočila bi u fontanu uvijek bez obzira koliko je ti držao i čuvao, i onda bi se sretno tresla okolo od vode. Djeci je to bilo jako smiješno, obožavali su to.“

„Moj otac je uvijek imao puno mačaka, i uvijek se neka mačka kotila, onda bi L kad joj ne bi bila godina za koćenje, jer nam je bilo teško naći mužjaka sličnog njoj, onda bi ona imala onu umišljenu trudnoću i onda bi ukrala mačiće mačkama, ona bi njih nosila u svoju kućicu, onda bi ušla ta naša djeca u tu kućicu, pa bi L lizala njih, pa bi lizala te mačiće, onda bi to bio show program, onaj mali mačić kad ga pas izliže, to ne sliči na ništa i on mijauče, trese se, mačka zove mog oca upomoć, L vuče te mačiće, grli, ljubi, i to je stvarno bila neka zanimljiva anegdota jer to bi djeci bilo urnebesno, zanimljivo, smiješno, zabavno, oni bi uživali u tome. Sami kontakt s L bi njih, kako da kažem, podigao. Kad je ona tu uvijek je dobra atmosfera.“

Isto tako i iz sljedećeg primjera vidimo kako životinje samo svojom pojavom uljepšaju djeci dan.

„A kad se ona probudi to je tolika sreća kao da je nije vidjela dani, to pleše oko nje, skače, ona nju toliko obraduje odmah za dobro jutro da se to dijete nikada još nije ustalo iz kreveta loše volje, ja stvarno to ne pamtim.“

Istraživanje iz područja etologije, promatračko istraživanje životinje u prirodnim uvjetima, utvrdilo je da su psi jedinstveni u svojoj sposobnosti tumačenja i prikladnog reagiranja na različita stanja ljudi izražena pogledom, gestama i položajem tijela (Grandgeorge i Hausberger 2011; Sable 2013; Virany i sur. 2004, prema Jalongo, 2018). Životinje na neki način razumiju potrebe ljudi, zato se stavljaju u različite uloge.

Istraživanje je pokazalo da se životinje uz vjernog prijatelja i člana obitelji ponekad ponašaju zaštitnički prema djeci, kao roditelji, i paze na njih, naravno uz nadzor roditelja.

„Kada sam rodila mlađu kćer, L je toliko bila zainteresirana oko tog djeteta, ja bi nju morala podignuti, a ona je imala 60 kg, više od mene, uglavnom morala bih ju podignuti u kolica samo da ona nju pogleda, da ona nju ponjuši, ona je tako bila zaštitnički nastrojena prema njoj, taj neki majčinski instinkt je imala, to njušenje nogica, te neke scene, to je nešto posebno stvarno.“

„Ako npr. oni muški nešto kćer gnjave, napadaju ili viču na nju ili nešto, onda će ovaj veliki naš pas, ona je više ovako zaštitnički nastrojena kako je i sama bila mama štencima, ona će odmah doći, stati između njih i braniti je, baš poludi, ne da im nju dirati, ili ako se oni muški nešto zezaju ili nadjačavaju, ona će odmah doći i razmiriti ih, ili čim čuje da je curica grintava,

da će početi plakati ili nešto, odmah ona otvara vrata, dolazi, gleda što se događa, ona je baš tako zaštitnički nastrojena prema djeci.“

Djeci koja imaju kućnog ljubimca odrastanje uz životinje je najnormalnija stvar. Gail Melson (2001, prema Tipper, 2011) smatra kako djeca imaju prirodnu privlačnost prema životinjama (Tipper, 2011). Međutim, ne vole sva djeca životinje, dosta njih se i plaše. Zanimljivim se pokazalo kako djeci koja odrastaju sa životinjom nije jasno da neka druga djeca ne vole životinje ili ih se plaše. Kako su djeci životinje vrlo bitne tako oni njih žele upoznati sa svim svojim prijateljima.

Curica iz istraživanja je željela sprijateljiti i ostale curice iz ulice sa svojim psom, koje su ga se plašile. Bila je iznimno strpljiva i blaga prema njima, nije ništa pokušavala „na silu“. Govorila bi im:

„Pa vidiš da ti sjedi, približi se, dobra ti je.“ I to je toliko trajalo da je ona doslovce izvodila na njoj kao terapijsko, nije jahanje s konjima nego terapijsko ne znam šetanje i upoznavanje pasa. I ta curica, i druga još jedna iz ulice, sad uredno drže Z. Znači evo, nakon mjesec, dva, tri dana, ono koliko je sad prošlo, one su sad: „Gdje je Z, kad ćemo izvesti Z?“ Ili kada treba dolje očistiti, one dođu, znači šetaju s njom i ovaj, ono vole tog psa, ono ne vole kao moja kćer da je to sad ljubav, da te liže i da skače po tebi, ali normalna šetnja, komunikacija i igranje.“

Način na koji su djeca odgajana, okolina u kojoj odrastaju i njihova prethodna iskustva odlučuju kakav će biti njihov stav prema životinjama. Veliku ulogu u tome igraju i roditelji. Sva djeca imaju prirodni afinitet prema životinjama. Kako će ona izraziti ovaj prirodni afinitet, bilo da je napasan ili suosjećajan, ovisi o tome što se djecu podučava, što promatraju, te kakve posljedice na njih to ostavlja (Bradford Swift, 1996).

Suprotno prethodno navedenoj situaciji u kojoj je djevojčica oslobodila druge curice straha, u istraživanju se pojavila i situacija u kojoj su roditelji svoj strah prenijeli na djecu.

„Moja zaova stvarno ne voli pse, boji se, no kada sam ja završila u bolnici i moja kćer ostala „sama“ 7 mjeseci, onda je ona shvatila da bi i ona trebala možda nabaviti psa s obzirom da je ona svoj strah prenijela na svoje dijete, a ne želi jednog dana zakinuti dijete za jedan tako dubok odnos, ne daj Bože da mu pas ili netko drugi bude baš potreban kao što je mojoj kćeri sad bio. Ona je isto taj strah naslijedila od svoje mame.“

Roditelji možda ponekad previše štite djecu iz straha jer su oni doživjeli ružna iskustva, no to nije ispravno rješenje jer ostavlja trajne posljedice na djecu i njihov odnos prema životinjama u budućnosti s obzirom da djeca upijaju riječi i ponašanje svojih roditelja.

„Moj sin se ne boji prići niti jednom psu, on će bez problema prići bilo kome, dok npr. gledam druge roditelje čija se djeca boje, i gdje su većinom sami roditelji krivi za to jer tako kad izvedu djecu vani onda ih odvlače od pasa i viču im: „Ne diraj psa, ugrist će te. Odmakni se!” I onda ta djeca imaju unaprijed razvijen strah, sad nemaju svog psa, a neće ga sigurno ni imati jer se panično boje bez ikakvog povoda.“

Naravno, odnos djeteta prema životinji ovisi i o dobi djeteta. Mnogi stručnjaci smatraju da je najranija dob za dovesti kućnog ljubimca djetetu kada dijete ima oko tri godine (Bradford Swift, 1996), jer ono tada može samostalno stajati, razumije već što znači „ne“ i sposobno je uspostaviti nekakav odnos sa životinjom. Međutim drugi se znanstvenici slažu kako bi idealna dob bila kada dijete napuni šest godina jer tada već može voditi određenu brigu o životinji, shvatiti njene potrebe, a i to je razdoblje kada životinja može biti od najveće koristi djetetu (Arhant, Beetz i Troxler, 2017). Iskustva sudionika slažu se s literaturom.

„A što se tiče samog odnosa djeteta i psa tu sam primijetio da se to mijenjalo kroz godine, na primjer kad je dijete malo, do nekih dvije godine, dijete nema straha od psa, ono se ne plaši, kasnije dijete ovisno o okolini ili razvije ljubav, ili fobiju prema psima. Onda kasnije, u vrtićkoj dobi, dijete lagano kreće razvijati odnos s psom, no prvenstveno je to igra, pas mu je, je li, prijatelj. Tek tamo oko 7. godine, ili otprilike kada dijete krene u školu, onda dijete počinje imati ozbiljniji odnos s psom, počinje brinuti o njemu, šetati ga, tada se rađa posebna veza.“

„Kćer mi je imala 7 godina kada je pas stigao. Smatrala sam kako je to nekako idealna dob za djetetu nabaviti psa jer prije toga dijete ne može izvesti psa samo, niti može adekvatno brinuti o njemu, treba se prvo naučiti brinuti o sebi, mlađoj djeci pas isključivo služi za zabavu, a već kod djece njene dobi može imati više različitih dobrobiti.“

Budući da kućni ljubimci ovise o ljudskoj brizi za preživljavanje i optimalan razvoj, kućni ljubimci pružaju djeci priliku da uz njih uče kako, vježbaju i postanu motivirani brinuti se o drugima (Melson, 2003).

Istraživanjem se pokazalo kako djeca osnovnoškolske dobi uvelike brinu o psima i kako su oni sposobni za to.

„Nakon nekog vremena preselile smo se u podstanarstvo, starija kćer se dosta brinula u njemu, stalno ga je izvodila, šetala, brinula se da ima dovoljno hrane i vode, da je čist i očetkan.“

„Ona psa šeta, brine se o njemu, hrani ga, četka ga i kupu, uvijek se brine da ima sve što mu je potrebno, ona s veterinarom priča poput odrasle osobe, i što je posebno bitno za spomenuti, dok sam ja bila 7 mjeseci u bolnici ona je ta koja se isključivo brinula o psu.“

Dječaci i djevojčice slično održavaju dosljednu, visoku razinu skrbi za kućne ljubimce kako se razvijaju (Melson, 2003). U provedenom istraživanju roditelji dječaka i djevojčica jednako su naglasili da se njihova djeca brinu o životinjama, neovisno o spolu.

Pokazalo se da neka djeca čak preuzimaju na sebe i više nego što se za njihovu dob od njih očekuje. Tako je jedna majka ispričala kako se njena kćer koja je upravo završila osnovnu školu brine sama o sebi i psu, što nije sigurna koliko bi druge djece bilo u mogućnosti.

„Dok sam ja bila 7 mjeseci u bolnici ona je ta koja se isključivo brinula o psu. Ona nije željela za to vrijeme ostati s mojim roditeljima, koji žive 100 m od njene škole, nego je ona zbog psa išla svaki dan doma jer je on navikao tamo biti i nije željela da on mijenja navike i dodatno se uznemiruje zbog situacije. Ona bi svako jutro prije škole njemu dala jesti, prošetala bi ga, onda bi njen djed, moj otac došao iz Sinja po nju i odvezao je u školu. Nakon škole bi ona kratko svratila kod njih na ručak i odmah tražila da joj se vozi doma jer je pas sam. Baka je ispaljivala zbog toga jer kao ona je dijete od 15 godina koje je po cijele dane samo u kući zbog psa. To je bila ogromna odgovornost s njene strane.“

Isto tako se pokazalo kako su djeca vodila posebnu brigu u situacijama kada je pas bio bolestan i kada je ovisio o ljudskoj pomoći. Djeca su ovdje stavila potrebe psa ispred svojih vlastitih.

„Nakon nekog vremena dovezli su D doma iz bolnice, cijelu onako zavijenu, s ovratnikom. Kćer se nije micala od nje. Ozbiljno je shvatila upute doktora kako D ne smije skinuti ovratnik jer će onda otparati šavove i stvoriti problem, tako da je ona ponovno bdjela uz nju, čuvala je, mazila, bodrila.“

„(pas je ozlijeđen u lovu)..ona bi svaki dan došla do njega u boks, nosila je sa sobom zavoje i lijekove, previjala mu je redovito rane, brinula se da ima sve što mu je potrebno, doslovno ona se nije micala od njega dok on nije u potpunosti ozdravio.“

Ovi rezultati bi se mogli usporediti s rezultatima Melson i Fogel (1996, prema Rothgerber i Mican, 2014) koji su uočili kako su dvanaestogodišnjaci proveli toliko vremena brinući se o

kućnim ljubimcima da su se više brinuli o njima nego o mlađoj braći i sestrama. To pokazuje koliku važnost kućni ljubimci i njihovo zdravlje predstavljaju djeci.

No djeca se ne brinu samo oko fizičkog, onog vidljivog aspekta zdravlja psa, nego oni izrazito brinu i o njihovim emocijama.

Izvrstan primjer iz istraživanja je djevojčica koja je došla u zaštitu svom psu koji se plaši vatrometa.

„D se jako bojala vatrometa, uvijek smo imali problem kada bi bio vatromet i jedan put samo je nestala, nismo uopće znali gdje je. Kćerka ju je našla ispod svog kreveta, valjda joj je to bilo najsigurnije mjesto u kući, i pas je toliko bio u šoku da nije htjela izići, a znate što je moja kćer na to napravila, ušla kod nje ispod kreveta i zagrlila je da je utješi i stala s njom dok nije odlučila izići.“

Ovi primjeri također potvrđuju prethodno spomenutu tezu Melsona (2003) po kojoj se dječaci i djevojčice o kućnim ljubimcima brinu jednako, i to veoma adekvatno, naravno ovisno o dobi.

Kako dijete raste, proširuju se i zadaci, pa dijete postupno može sasvim preuzeti brigu o ljubimcu. Predškolska djeca obožavaju oponašati roditelje, dijete školske dobi može obaviti samostalno pojedine zadatke, dok tinejdžer može u potpunosti preuzeti na sebe svu odgovornost za ljubimca (Azenić, 2016). Rezultati provedenog istraživanja slažu se s tim navodima. Roditelji su za mlađu djecu više navodili kako provjeravaju hranu i vodu psu i igraju se s njim, sve ono što vide od roditelja i starije braće i sestara, nakon toga roditelji kažu kako djeca lagano kreću sama izvoditi psa i preuzimati sve više obaveza vezanih uz njega dok u višim razredima osnovne škole djeca samostalno brinu o psu – vode ga veterinaru, šetaju ga, kupuju mu hranu kupaju ga i četkaju.

No, iako bi dijete trebalo biti uključeno u poticajnu brigu o kućnom ljubimcu, nikada ne bi trebalo biti samo odgovorno za pružanje te brige. Roditelji moraju paziti na to da je dodijeljeni posao nešto što dijete može obaviti. Također, ovaj se djetetov zadatak nikada ne smije koristiti kao način kažnjavanja (Bradford Swift, 1996).

Veća uključenost u brigu o kućnim ljubimcima tijekom djetinjstva povezana je s humanijim odnosom prema kućnim ljubimcima i životinjama općenito, a djeca koja brinu o životinjama od malih nogu su pokazala i veću zabrinutost za dobrobit životinja (Paul i Serpell, 1993, prema Melson, 2003).

„Jednog je dana kćer dovela psa sa sobom doma, druga su ga djeca mučila, zlostavljala, bacala s mosta u rijeku i strašila ga, a ona je oduvijek bila slaba na životinje, baš je previše, previše voljela životinje i nije to mogla gledati i odlučila ga je uhvatiti i dovesti doma, spasiti ga.“

Brinući se o drugim živim bićima djeca uče puno toga. Bitan razvojni aspekt brige o kućnim ljubimcima je uz brigu o drugim živim bićima i stjecanje odgovornosti. Razina osjećaja odgovornosti kod djece koja odrastaju s kućnim ljubimcima je naprednija. Ova djeca su korak ispred u pitanjima obaveza i pouzdanosti zbog činjenice da ih njihovi kućni ljubimci trebaju. Osjećaj samopouzdanja i sigurnosti u sebe je vidljiv kod te djece (Güçlü, 2016).

To je vidljivo i iz primjera iz istraživanja.

„Tu je odmah ta odgovornost se bila vidjela, kad ga se vodi vani, kad ga se kupa, što se mora kupiti za štene, što je dobro za zube, četkica za zube posebna, pa mu gleda te zubiće je li sve ok, ima li dah drugačiji, ne znam, što jede, što pije, koja mu je dlaka, kad najviše otpada, kad najmanje, znači odmah se vidjelo, uspostavio se taj neki vrhunski odnos gdje je ona bila baš ono što, kad i kako mora obavljati s njim. Općenito mi se sviđa što ima toliko obaveza, normalno počela je i škola i sve kasnije u jesen, počeli su i treninzi rukometa, sve što je sama birala naravno, nitko je nije silio na ništa, no ta odgovornost je tu, znači ujutro, navečer, kroz popodne, ne dao bog jakog nevremena ona će ići kod nje.“

„Nekako baš ima tu odgovornost prema njemu, npr. B nije jeo i ona mora pronaći što će on pojesti, ne znam kako bih to rekla, ali ona tu stječe veliku odgovornost, ona se zapravo brine u njemu i o njegovoj dobrobiti. Ona točno zna do kada on ujutro mora biti izveden i ako nije to je odmah panika, on odmah mora ići vani. Isto tako ona zna da on mora imati barem jedan obrok dnevno i ona se brine o tome, a ima samo 9 godina. Navečer prije nego krenemo spavati njoj je isto prvo na pameti je li B izveden, ako nije ona će se dignuti iz kreveta i izvesti ga bez problema. Malo je ona plašljiva, neće ga baš ona sama izvesti navečer, ali će izludjeti mene i stariju sestru dok se to ne odradi: “Brže, moramo ga izvesti, ako mislimo da nas noćas ne budi.”

„Svi su oni meni odgovorni što se brige o psu tiče, svi oni znaju da pasu treba dati i jesti i piti, da ga treba okupati, počešljati, oprati mu šape kada ulazi u kuću, stvarno njih na to ne treba podsjećati, svi će oni to obaviti, valjda su s godinama naučili od mog ponavljanja (smijeh), ali i naučili su dosta jedni od drugih, kako vide što jedan radi tako onda i ostali. Stvarno su odgovorni što se te brige o psima tiče. Super mi je i kako su se oni podijelili i organizirali sami oko aktivnosti vezane za pse, npr. ovaj najstariji sin ih uvijek kupa, on gušta u tome i nitko drugi

mu se ne dira u to, najmlađa kćer ih češlja, ona je jedina ženska pa je valjda njoj jedinoj i stalo do njihovih frizura (smijeh), njima muškima to ne predstavlja neki značaj, dok su ova dva sina u sredini zapravo koncentrirani na ove svakidašnje, bitne radnje, oni će im uvijek dati jesti, piti, izvesti ih vani kada moraju ići, a kao što sam već rekla svi se igraju i maze s njima.“

Kao što je vidljivo iz primjera, djeca ne samo da imaju obavezu oko kućnog ljubimca i time stječu odgovornost, nego se oni uče boljem načinu sklapanja dogovora, organizaciji vremena i aktivnosti, izlaženju u susret drugima. Istraživanjem se također pokazalo kako su djeca spremna preuzeti posebnu dozu odgovornosti kada su njihovi kućni ljubimci u pitanju.

„Bila je kod nje u sobi nakon operacije, međutim pas je bio pod narkozom, nikakav, ona je tu bila s njom, bdjela je i to sve, i tokom noći pas je valjda skinuo ovratnik i rastvorila je dolje sebi sve, doslovce su joj visjeli organi dolje vani. Ništa, ona je odmah rekla: „To moramo srediti.“ Tata je njezin držao psa na podu, onda je došao susjed pa smo sve sanirali i vodili smo je na novu operaciju i opet je bila preko noći tamo i ona je onda opet išla po nju, znači toliko je vidjela u principu koliko je tanka granica od tog veselog psa, ne znam živahnog, razigranog do ne znam neke tuge, i da pas se drugačije ponaša, ne znam, drugačije je to sve bilo ta dva dana anestezije i tog stresa, svega. Međutim, ona je to sve prihvatila i sama je rekla, kad je veterinara zvala tu večer, kao: „Ona se ne ponaša kao inače.“ Onda je on njoj objasnio: „To ti je zbog narkoze, trebaš tako i tako..“ I to je to bilo, znači ok ako me i ugrize znam da to nije ona, to je, ona je prihvatila taj drugi dio.“

„Ispred kuće je stvarno bilo, pošto ima dolje taj dućan, to je bilo paleta, kamenja, svega. Ona bi dolje, pa ne bi svaki dan, ali svako drugi dan bi sišla, ona bi kupila to, slagala da lijepo izgleda. Zadnji put je imala akciju, jedna prija joj je pomogla, ono nije trebala, bila je prijateljica tu, pitala je hoće ići s njom, ova je rekla da hoće. Ja mislim da jedno 3-4 sata su bile dolje, ona sva kamenja su stavljale na istu hrpu u vreće i to je toliko bilo čisto da je ona to sve sredila, metlu je donijela dolje, lopate, i ja je gledam s prozora i govorim joj: „N, dođi nešto pojesti.“ Ali ona kaže: „Ne, ne, ne.“ Toliko ta odgovornost, znači to ću ja sad tako obaviti, odraditi, to je nevjerojatno bilo. Muž mi je išao navečer baciti to kamenje, on je uzeo „karijolu“, kaže on nije mogao, u par navrata je nosio, stvarno je bilo svega. Ona je stavila tu odgovornost na sebe, nas nije niti pitala za pomoć, dapače htjela je to sama obaviti za Z.“

No, veća doza odgovornosti dolazi uz veću dozu samostalnosti. Rost i Hartmann (1987, prema Rothgerber i Mican, 2014) otkrili su kako 75% djece između 8 i 10 godina samostalno ili uz nečiju pomoći brine o kućnom ljubimcu, te je 92% njih smatralo to bitnim ili čak jako bitnim

aspektom odnosa sa životinjom. Djeca koja već kao mala brinu o kućnim ljubimcima samostalno, tu dozu samostalnosti pokazuju i u drugim područjima života (Azenić, 2016).

Rezultati istraživanja potvrđuju prethodno navedenu tezu.

„Stariji sin je dosta samostalan, on će sad treći razred i on ode znači tu iz centra grada dolje kilometar sa biciklom, nju zaveže za povodac, vodi je u šetnju, dok druga djeca njegove dobi, npr. njegovi prijatelji iz razreda, njihovi roditelji ne mogu zamisliti da im dijete ode biciklom tako daleko sam, ili da sam šeta psa, moj je E baš odrasliji dosta u tom pogledu.“

„L je postala puno samostalnija uz O, prije bi ona sve pitala nas: „Mama kako ću to? Mama kad mi je ono? Mama gdje mi je ono?“, dok je brinući se o njemu postala i sama nekako snalažljivija, odgovornija, ma baš više samostalna – počela je pratiti kad ima što za školu, kad su „Malci genijalci“, kad dolaze tete za učenje, što će danas obući, gdje ostavlja pribor za školu i druge stvari, uglavnom počela je se odlično snalaziti bez da nas pita za svaku baš sitnicu.“

„Naš je sin uz psa postao dosta samostalniji i odgovorniji, prije je uvijek čekao da mu mama pomogne sa školom, kako je ona profesorica, nije se htio pomučiti, možda smo i mi tu malo krivi, ali otkada vodi brigu o psu tako je počeo preuzimati brigu i o školi, puno manje pita mamu za pomoć, osim naravno ako nije baš nešto što ne razumije, ali inače gotovo sve sada obavlja sam. Valjda je po psu vidio da može pa se i tu ohrabrio.“

Sigurnost u sebe i vještine samostalnog donošenja odluka pokazale su se većima u djece koja posjeduju kućne ljubimce u usporedbi s djecom koja nemaju kućne ljubimce (Purewal i sur., 2017). Uistinu djeca s kućnim ljubimcima pokazala su se dosta sigurnijima u sebe i slobodnijima i u ovom istraživanju. Privrženost kućnom ljubimcu može funkcionirati kao sigurna baza pružajući sigurnost i stabilnost od koje djeca mogu istraživati svoje okruženje.

„Od O je puno dobila na samopouzdanju i to na dva načina. Prvi način je taj da je ona postala slobodnija, da se druži s više djece, da je nije strah što će joj netko reći s obzirom na njene poteškoće, dok s druge strane se to samopouzdanje vidi kroz njeno učenje jer ona sada ipak stječe nova znanja i sretna je i zadovoljna zbog toga, lakše pristupa izazovima i problemima, škola i učenje joj nisu više toliko odbojni, postala je sigurnija u sebe, ali pozitivno sigurnija.“

„Njima je to sve normalno - ući u boks, prići vani bilo kojem psu, nijednoga se one ne boje bez obzira na veličinu ili vrstu.“

Sve to uvelike pridonosi većem osjećaju samopouzdanja kod djece, a samopouzdanje je bitan aspekt odrastanja djece jer je on faktor koji definira ljude i socijalno i iznutra, te može pozitivno, ali i negativno utjecati na život i socijalne interakcije osobe. Stoga je vrlo bitno razvijati pozitivno samopouzdanje od malih nogu, a životinje mogu uvelike pomoći u tome. Samopouzdana osoba je osoba zadovoljna sobom ((Evans-Smith, 2014). Roditelji očigledno pridaju veliku važnost razvoju samopouzdanja s obzirom da su se svi u intervjuima osvrnuli uvelike na to.

„U razvoju tako mlađe djece, sigurno im pas podiže na neki način i samopouzdanje, samopouzdanje u smislu da danas većina djece nema neke velike obaveze, odu recimo do dućana pa ga ti zato pohvališ, zahvališ mu se na pomoći i onda se oni dobro osjećaju jer su nekome pomogli, jer su bili korisni, ali pas je isto jedna velika obaveza, a sve oko njega djeca rade s guštom, tako da isto nije mala stvar kad oni psa prošetaju, očetkaju, daju mu jest, pit, kad se brinu o njemu neko duže vrijeme, pa ga ti pohvališ i još pogotovo ako mu netko drugi kaže vidi što ti je pas lijep, što ima lijepu dlaku, onda se oni osjećaju dobro i ponosno, i sigurno da im se diže samopouzdanje, pa 1 %, 1 % dobro je.“

„I rekla bih da taj pas utječe na njihovu ulogu u društvu, ne znam kako da to objasnim, ali moje kćeri se osjećaju puno bitnije, važnije, samopouzdanije kada je taj pas uz njih i kada one pričaju o njemu i naravno kada ih druga djeca pitaju za njega. Poraslo im je dosta samopouzdanje zbog psa.“

„Tu se javlja to njeno samopouzdanje koje je ona uz psa razvila. Prije bi se ona osjećala strašno loše ako bi joj druga djeca nešto rekla, i uvijek je mislila kako je tuđe sve bolje, kako je njeno najlošije pa bi se tako mijenjala u školi za stvari, robu, ali danas to više ne radi. Dapače, sad je dosta sigurna u sebe i može prihvatiti i kritiku, ali isto tako zna i koliko vrijedi, a pas je uvelike utjecao na taj razvoj samozadovoljstva.“

Već i sama prisutnost psa umanjuje bihevioralne, emocionalne i verbalne simptome anksioznosti pri blago stresnim situacijama poput posjete liječniku (Lakatoš i Vejmelka, 2018).

„Onda je došao period, sa njenih znači 9 godina, kada je ona imala neke malo teže zdravstvene probleme i tada nam je pas stvarno dosta pomogao. Ona bi primala mjesečnu terapiju, i taj dan bi bila ajme, ajme, ajme, s nikim ona ne bi pričala taj dan, nema šanse, dok bi išli od bolnice do doma muk teški u autu, a onda bi je doma čekao on, skočio joj u krilo i onda bi njih dvoje išli u njenu sobu, zatvorili se cijeli dan, i cijeli dan ni on ni ona ne bi izašli iz sobe, kako

donesem njoj jest, tako i njemu i to je to. Na taj način, uz njega bi ona te terapije podnijela puno lakše. Baš joj je bio velika podrška u tim teškim trenucima.“

Djeca su sigurnija i slobodnija uz prisutnost psa. Njihovo samopouzdanje raste. Neka djeca se toliko opuste uz životinju da zaborave na strah i stres (Evans-Smith (2014)). Vlasnici se osjećaju ugodnije kada je pas prisutan uz njih te se čini kako on umanjuje bilo kakav rizik koji bi se mogao pojaviti. (Chan Hiu Ying, 2010).

U provedenom istraživanju se pokazalo kako je dječak pobijedio strah u prisutnosti svoga psa.

„Uz nju je E takoreći naučio plivati. Kada bi ga tata vodio ne bi imao hrabrosti ići daleko, ali kada bi i L tu bila onda može bilo kuda, on zaboravi da je u vodi, da pliva, on gušta gledajući nju, u potpunosti zaboravi na strah.“

Životinje uvelike pomažu djeci kod izražavanja emocija. Na početku je bilo prikazano kako su životinje izvor zabave za djecu. Uz njih se ona više smiju, ako im se nešto dogodi djeca plaču i brinu se. Životinje ih ne osuđuju, tako da se djeca ne boje iskazati emocije pred njima. Djeca su i puno više zabrinuta za životinje nego za ljude, vjerojatno zato što prvi put imaju osjećaj da se oni stvarno brinu o nekome i da taj netko ovisi o njima. Kada dođe do smrti kućnog ljubica to je posebna tuga upravo zbog te ostvarene povezanosti.

„Kćerka je toliko plakala kada se morala oprostiti od nje kad je odlazila na školovanje, za nama nije plakala (smijeh).“

„Nakon smrti prvog psa, sin je bio toliko presretan dolaskom novog psa, kao da je mislio da mu se njegov prijatelj vratio, nešto neopisivo, još su psi bili u potpunosti isti pa možda i zbog toga. Vjerojatno ga nikad u životu nismo vidjeli toliko tužnog, a onda opet toliko sretnog, to su emocije prštale na sve strane.“

„I stvarno koliko god on često pobjegao, a stvarno često bježi (smijeh), sin je još uvijek svaki put zabrinut za njega. On nema mira dok se taj pas ne vrati doma, pa su to svako 5 minuta pitanja: “Je li došao? Zašto nije došao? Zovi radio Sinj, javi da je nestao.” i tako, nama je to više postalo smiješno, ali on se stvarno brine, nekako se valjda uvijek plaši da mu se ne bi dogodilo što i sa starim psom. Osjetljiv je dosta na njega, uvijek on nas opominje: “Jeste zatvorili vrata? Jeste provjerili je li P u kući?”

„I najteži događaj kroz koji sam sa svojom kćeri prošla do sada je bio kada smo trebale odvesti D uspavati, bila je jadna stara već, imala je probleme s crijevima duže i na kraju je doživjela moždani ili srčani udar kada su joj otkazale sve noge i nije više ništa mogla sa sobom. Kćer je

prepoznala njenu bol i znala je da je to previše za nju, željela joj je olakšati. Rekla je da će je ona odvesti i da će biti uz nju do kraja jer zna da bi i D za nju učinila isto. Tako je i bilo, ja sam znate odmakla se sa strane nisam mogla, ali ona je držala na sebi u rukama sve dok nije otišla (suze u očima). Isplakala je se kao nikad, mislim da i dan danas plače kad se toga sjeti, to je bila baš tuga velika.“

Uz životinje djeca lakše uče raspoznavati tuđe emocije te više pričaju o osjećajima drugih, više pažnje obraćaju tome (Rojas i Tuber, 1993). U provedenom istraživanju roditelji su također primijetili kako su im djeca emotivnija otkad odrastaju uz životinje i kako su razvili jak osjećaj brige prema njima.

„Kada pričam s ovom mlađom kćeri koja je s njim baš od malena, vidim koliko je ona više počela pričati o svojim emocijama i prije nego starija joj sestra koja je bila starija kad je dobila psa i koja ga je dobila baš za vrijeme stresne situacije, tako da su njih dvije odrastale uz psa na drugačiji način malo. Meni je ta mlađa kćer vrlo mlada znala doći i reći: “Mama, znaš to me ljuti, ili mama, znaš kako me Ana razočarala.”, dok mi je starija kćer dosta kasnije došla u tu fazu. Ova mlađa dosta promatra i brine o osjećajima psa pa zato mislim da joj je emocionalnost izraženija.“

Istraživanje Ann Cain (1985, prema Melson, 2003) dalo je mnogo primjera kako odrasli, a tako i djeca "trianguliraju" s kućnim ljubimcima, odnosno preusmjeravaju priče na kućne ljubimce ili kroz njih izražavaju osjećaje i komunikaciju namijenjenu drugim ljudskim članovima obitelji. Na primjer, majka se ljuti na svoju kćer, ali umjesto toga više na psa; otac razgovara s mačkom kako bi njegov sin mogao to čuti govoreći stvari koje ne bi izravno rekao djetetu (Melson, 2003).

Pokazalo se kako i djeca također s lakoćom koriste životinje kao projekciju, identifikaciju, i/ili zamjenu za njihove istaknute potrebe i želje (Rojas i Tuber, 1991). Iz provedenog istraživanja može se vidjeti primjer dječaka koji sve ono što misli, a boji se reći ili ne zna kako bi drugi to prihvatili, govori preko psa da zaštititi sebe. To je zapravo jako intelektualno dosjetljivo za njegovu dob.

„Kad je bio mlađi čak je počeo svoje emocije izražavati preko nje, to nam je bilo baš super, i jako smiješno u početku. Tako bi on kada mu nešto nije po volji meni rekao: „Mama, L se to ne sviđa i tužna je što ja ne mogu ići kod Ante igrati se.“ ili „Mama, L ne voli kada ti kuhaš brokule za ručak, ne bi trebala to raditi.“ Mi smo uvijek znali točno kako se on osjeća.“ On je i danas jako emocionalan i jako dobro, kako da kažem, verbalizira te emocije. On će nama uvijek reći

kako se osjeća i zašto, ali on odlično raspoznaje i tuđe emocije, što je izuzetno za njegovu dob, i često mu nije jasno zašto druga djeca ne kažu lijepo kako se osjećaju, pa on meni dođe cijeli zbunjen iz škole kao: „Mama, ja stvarno ne razumijem Ivana, on neće da priča sa mnom, a nije mi rekao ni da je ljut na mene ni ništa, što je njemu?“ Tu je L baš imala veliku ulogu od malih nogu, ona mu je budila prve velike emocije i o njoj i njenim emocijama je najviše pričao.“

Briga o drugima i prepoznavanje tuđih potreba i osjećaja prva je preteča razvoja empatije kod djece. Hoffman (1984, prema Khalid i Naqvi, 2016) je definirao empatiju kao kognitivnu svijest tuđih unutarnjih stanja (misli, osjećaja, percepcije, namjera) i kao indirektni afektivni odgovor drugoj osobi (Khalid i Naqvi, 2016). U svakodnevnom govoru empatijom se smatra suosjećanje s drugima, što bi u smislu djece i životinja značilo da su djeca sposobna prepoznati i razumjeti osjećaje životinje i odgovoriti na njih na pravilan način. Životinje su ponekad prvi svjedoci dječjeg razvoja empatije (Zahn-Waxler i sur., 1985, prema Rothgerber i Mican, 2014).

Empatija je nužan razvojni aspekt kod djece jer ona utječe na stjecanje pozitivnih društvenih vrijednosti, moralnog razvoja i društvenog razumijevanja (Khalid i Naqvi, 2016). Upravo je empatija, uz socijalnu podršku o kojoj će biti riječi u nastavku, imala najviše potkodova iščitavanjem iz podataka iz čega možemo vidjeti da je taj aspekt razvoja djece i roditeljima jako bitan.

Roditelji vide razvoj empatije kod svoje djece u mnogim primjerima u odnosu na pse, pa čak i prijenos tog odnosa na ljude. Khalid i Naqvi (2016) tvrde kako se empatija usmjerena na životinje generalizira na empatiju usmjerenu prema ljudima.

„Kćer nije htjela ostaviti psa samog dok ju je boljelo, jer je smatrala kako „nitko ne voli biti sam kad ga boli.“

„Te situacije, situacije kad grmi i sijeva i kad je vatromet, to je onda panika, Z se užasno boji, N odmah ide dolje, mazi je, vodi je u kuću, pazi se na to, znači poštuješ takoreći i osjećaje životinje, ne znam, pokazuješ empatiju prema svemu zapravo što je oko tebe, ujedno i prema tom biću, i respekt prema njoj.“

„Razvio im je dosta i empatiju, to suosjećanje s drugima, prvo s njim, a onda i s drugim ljudima, puno bolje one sada razumiju i mene i moje probleme na primjer.“

Također, razvoj empatije potiče prosocijalna ponašanja te na taj način uvelike smanjuje agresivna ponašanja te ponašanja koja uključuju nanošenje boli drugima (Rothgerber i Mican, 2014). Jedan je roditelj to primijetio u istraživanju.

„Isto tako iz iskustva znam da djeca znaju biti jako naporna, pa rekao bih čak i zločesta prema životinjama koje im to dopuštaju, valjda se tako osjećaju nadmoćno, ne znam, ali to može biti jedna izvrsna terapija da dijete shvati od malih nogu što smije i što ne smije, tj. na koji se način trebaju odnositi prema drugom živom biću, naravno uz roditelje koji im neke stvari moraju objasniti. Moraju reći djetetu da pokuša sebe staviti u tu situaciju te ga pitati bi li on volio da se netko tako prema njemu ponaša. To je početak razvoja empatije kod djece. Tako djeca uče pravilan odnos prema životinjama, prema drugima, ali i prema prirodi. Mislim da dijete treba zarana shvatiti da je svako biće za sebe, da svako biće treba poštovati, da nikoga ne smiješ kažnjavati za ništa, da isto tako i sam imaš vlastitih grešaka i da iz tih grešaka treba učiti.“

Uz razvoj empatije roditelji su u provedenom istraživanju ulogu pasa najviše vidjeli u socijalnoj podršci djeci. Socijalna podrška presudna je za psihološku i fizičku dobrobit, odražavajući središnju pripadnost našem životu. Ljudske interakcije ljudima često pružaju značajnu socijalnu podršku, no mogu li i kućni ljubimci ispuniti nečije socijalne potrebe?

McConnell i sur. (2011) tvrde kako kućni ljubimci predstavljaju važan izvor socijalne podrške inače, a posebno kada ju ne dobivaju od odraslih i prijatelja jer nisu tu, ili su u nekim slučajevima baš oni izvor socijalne boli djeteta.

U intervjuima s uzorkom djece iz Michigana između 10 i 14 godina, 75% njih je reklo da su se, kad su uznemireni, obratili svojim kućnim ljubimcima (Covert i sur., 1985, prema Melson, 2003).

U provedenom istraživanju pojavilo se mnogo primjera u kojima psi igraju ulogu socijalne podrške djeci.

„On nije sklon promjenama raspoloženja, ali sigurno da će mu, kad mu je dosadno ili kad je bezvoljan, L prva pasti na pamet. On meni dođe i kaže: „Idem ja kod svoje L prošetati malo.“ I uvijek se vrati sretniji i zadovoljniji iz te šetnje, druženja.“

„Recimo kad je nekakva stresna situacija u školi, ili neki njima tužni događaj, onda je ona njima velika utjeha, ne samo zagrljaj i maženje, nego ona njih i digne, zaigra ih da zaborave na sve. Ona je nama kao spužva, sve kupi (smijeh).“

„On je tu za njih u svim situacijama, ne mogu reći da nije, i u veselju i u tuzi, ali što mi prvo pada na pamet, kada će baš doći njemu, je npr. kada su djeca tužna ili pod stresom zbog nečega, onda će doći psu jer znaju da će ih on oraspoložiti, a da neće puno pitati koliko bi mi roditelji

možda. On njih tada ljubi, on njih grli, on je njihov najdraži. One su stvarno emotivno vezane za njega, a pogotovo ta jedna kćer. “

„Ona je operirala srce sa 13 godina, a to je operacija pri kojoj je ona morala biti budna i zbog tog se razloga u Hrvatskoj većinom ne izvode takve operacije na djeci nego moraš ići vani, no kada je doktor vidio njeno psihičko stanje i tu kontrolu emocija on je prihvatio to odraditi jer je znao da ona to može. Njoj je sve bez panike, škola joj je bez panike, jako je smirena, a pas joj je veliki oslonac pri tome, uz njega ona može sve. “

Iz navoda je vidljivo kako je pas veliki socijalni oslonac djeci. Mnogo je dokaza za to u literaturi, a i u ovom istraživanju je baš taj aspekt utjecaja kućnih ljubimaca na razvoj djece imao najviše zabilježenih potkodova.

U istraživanju na 68 petogodišnjaka u Indiani, koji će tek krenuti u državno školovanje, 42% njih je spontano spomenulo kućnog ljubimca kad ih se pitalo: „Kome se obraćate kad se osjećate tužno, bijesno, sretno ili želite podijeliti tajnu?“ (Melson i Schwarz, 1994, prema Melson, 2003).

Kada su tužna ili pod stresom, djeca se obraćaju kućnom ljubimcu za razgovor. Beck i Katcher (1983, prema Sanders, 1990) otkrili su da 80% veterinarskih klijenata koje su proučavali razgovaraju sa svojim ljubimcima na isti način na koji razgovaraju i s ljudima, i povjeravaju im se (Sanders, 1990). U istraživanju koje je proveo Becker (2000, prema Güçlü, 2016) otkriveno je da je razgovor sa životinjom učinkovitiji od razgovora s čovjekom; razgovor sa životinjom uzrokuje manje negativnosti kod osobe (Güçlü, 2016). Bryant (1985, prema Melson, 2003) je otkrio da su vlasnici kućnih ljubimaca prije razgovarali sa svojim ljubimcima o tužnim, ljutitim, sretnim i tajnim iskustvima nego sa svojom braćom i sestrama (Melson, 2003).

Arehart-Treichel (1982, prema Chan Hiu Ying, 2010) spominje kućne ljubimce kao tihe savjetnike, najbolje prijatelje te bića od iznimne važnosti za djecu (Chan Hiu Ying, 2010). Njihovo prijateljstvo je kontinuirano jer oni strpljivo slušaju sve dječje probleme i ne daju nepotrebne savjete (Güçlü, 2016).

Roditelji su u provedenom istraživanju isto tako istaknuli kako se djeca često obraćaju psu za razgovor.

„Kada je bila sretna prvo bi nju pomazila i bacila joj igračku, kada bi bila tužna uvijek je grlila psa, ona joj je baš bila utjeha. „Uhvatila“ sam je ja nekoliko puta i da se jada psu, priča o

problemima, povjerava se, pa čak i prije nego meni, ona joj je uvijek bila ta sigurna luka prije nego se obrati nama.“

„Ona s njim takoreći priča, ona s njim priča više nego sa mnom, njoj ne treba ni dnevnik, znate onaj što druge curice pišu.“

Pas djeci nije samo socijalna podrška u teškim trenucima nego i u sretnim, te čak i pri učenju.

Melson (2003, prema Purewal i sur., 2017) je također izjavio kako za mnogu djecu kućni ljubimci mogu biti snažni motivatori za učenje, možda zbog toga što djeca uče i zadržavaju više o predmetima za koje su emocionalno zainteresirani, i zbog toga što se učenje optimizira kad se ono događa unutar značajnih odnosa (Purewal i sur., 2017). Uz pse se poboljšava izvedba školskih zadataka djece.

„Kada bi učila uvijek bi njoj recitirala pjesmice napamet, ona joj je bila glavna publika, sjećam se da bi meni rekla: „Neću pred tobom to, ti uvijek nađeš što ne valja, D je uvijek zadovoljna“ (smijeh). Prije nego je došao pas je znala imati problema s tim recitacijama napamet, nisu to bili neki veliki problemi, uvijek je bila odlična učenica i sve je radila sama, ali to baš nije voljela i valjda bi je trema uhvatila pa bi se znala zbuniti, ali otkad je D došla ona bi to s njom nekako s guštom ponavljala, ova bi ležala na podu i gledala je, vjerojatno čekala keks i stvarno nikad više nismo imali problema s tim, možda je stvar razvoja i odrastanja, ali mislim da je i D odigrala svoju ulogu. Prije bi meni znala neke lekcije za ispitivanje prepričati, ali poslije je D bila glavna publika za sve. Valjda joj je dala tu dozu sigurnosti i opuštenosti, kako da kažem uz nju se i dijete osjećalo uspješnije, a opet mirnije, kao da je nestala ta trema.“

Još je jedan socijalni aspekt razvoja u kojem psi neizmjereno pomažu djeci, a to je širenje socijalne mreže – upoznavanje novih ljudi, sklapanje prijateljstava i druženje s drugima.

U prisutnosti psa, dijete ima više prilika za međuljudsku interakciju, čemu je nekoliko razloga: životinje potiču međuljudske interakcije i širenje socijalne mreže te olakšavaju sklapanje novih prijateljstava i pospješuju usvajanje prosocijalnih ponašanja (McNicholas i Collis, 2001; Tsai, Friedmann i Thomas, 2010; Beetz, Julius i Kotrschal, 2012, prema Lakatoš i Vejmeka, 2018).

Različita istraživanja pokazuju da psi i ostale kućne životinje djeluju kao učinkoviti „socijalni moderatori“. Na primjer, 83% sudionika istraživanja u Švedskoj (Adell-Bath i sur., 1979, prema Sanders, 1990) složilo se s izjavom: „Moj pas mi daje mogućnost razgovora s drugim ljudima“. Upravo to se pokazalo i u ovom istraživanju.

„Najviše smo poznanstava stekli na način kad P pobjegne i onda mi idemo po njega, tako smo upoznali baš dosta ljudi i manje više smo sa svima ostali u kontaktu i čujemo se, no međutim P najčešće pronađu djeca, i onda kada ja dođem po njega bude tu skupina od njih 5-6 i onda oni mene često zamole da ja njega ostavim par sati da se on igra s njima ili mazi, i isto tako ako sin ode sa mnom po njega onda se on odmah poveže s tom djecom. I tako, stvarno smo na taj način stekli baš dosta poznanstava i mi, a pogotovo sin. Čak ta djeca nama znaju ponuditi da im se javimo ukoliko nekada treba psa pričuvati ili prošetati, da broj imamo (smijeh).“

Interakcije sa životinjama olakšavaju iniciranje komunikacije sramežljivoj djeci (Melson i Schwarz, 1994; Tsai, Friedmann i Thomas, 2010, prema Lakatoš i Vejmelka, 2018).

To se pokazalo i na primjeru dječaka iz istraživanja.

„Moj je sin recimo dosta zatvoren, ne da on neće reći nešto kad ga pitaš, ali ono često zna gledati u stranu ili spuštati pogled u pod dok priča s tobom, pogotovo ako nije siguran u to što govori ili te ne poznaje dobro, međutim kad je pas uz njega on skroz drugačije priča, puno je samouvjereniji, smije se, priča, onda je on frajer. Puno to bolje izgleda sa psom nego bez njega, daje mu taj neki osjećaj sigurnosti, samopouzdanja.“

Psi su jako zanimljivi djeci i druga će djeca uvijek doći javiti im se, pomilovati ih i pokušati ostvariti kontakt. Upravo zato djeca s psima puno lakše sklapaju prijateljstva.

„Baš mi je tako starija kćerka upoznala jednu curicu preko društvenih mreža koja također ima psa i tako smo nekako stupili u kontakt, to jest one su stupile u kontakt, i onda je ta curica došla tu s mamom i sa svojim psom i one su se šetale, družile, i još uvijek se one čuju i pričaju o psima, stalno su u toku što se događa, sad su prijateljice.“

Djeca koja imaju pse imaju i zajedničke teme, počinju se više družiti i tako stvaraju svoj krug prijatelja.

„Moja kćer je uvijek bila okružena djecom zbog psa. Koliko je samo djece dolazilo doma s njom vidjeti psa i nakon škole. Uvijek neko druženje, i D s njima.“

„Druga djeca dolaze kod nas baš vidjeti psa, znači baš puno njih dolazi isključivo radi toga u početku, a kasnije se oni sprijatelje pa ta djeca dolaze svakako, no u početku je to sve krenulo od psa. Ta djeca dođu i onda oni uzmu P i svi zajedno idu u šetnju.“

Druženjem s drugima djeca imaju manji osjećaj usamljenosti, koja se smatra važnim problemom danas. Istraživanja otkrivaju da se usamljenost djece donekle može eliminirati

posjedovanjem kućnog ljubimca. Kućni ljubimci prihvaćaju djecu onakvu kakva jesu (na primjer sramežljiva ili uporna). Kućni ljubimci uvijek imaju vremena za djecu, stoga se dijete nikada ne osjeća usamljeno. Njihovo prijateljstvo je kontinuirano jer oni strpljivo slušaju sve dječje probleme i ne daju nepotrebne savjete (Güçlü, 2016).

„Kad je moje dijete bilo usamljeno ili tužno iz bilo kojeg razloga, pas je uvijek bio tu, bila joj je najbolja prijateljica, otkad je pas stigao nikada se više nije osjećala sama.“

Iz brige o drugom živom biću i druženja s drugim živim bićima djeca stječu bolje međuljudske odnose i komunikaciju. Cain (1985, prema Endenburg i Baarda, 1995) tvrdi kako ljudi vjeruju, ili bar žele vjerovati, kako njihovi kućni ljubimci povećaju zajedništvo u obitelji te vrijeme provedeno međusobno zajedno (Endenburg i Baarda, 1995).

To su primijetili i roditelji u istraživanju.

„Svi se više družimo, pričamo, i o njoj, ali i o nama, npr. kako smo proveli dan, što nam je u planu. Djeca su mi 6 godina razlike pa nije da se nešto puno druže, još žensko i muško, ali psa uredno šetaju zajedno, preuzimaju odgovornost za njega, dogovaraju se oko izvršavanja obaveza, nekako im je puno bolja komunikacija s obzirom na psa. Ona je stvarno pridonijela tom boljem odnosu u obitelji.“

„Moja kćer je bila dijete koje je jako zatvoreno, i previše, ali baš previše je vezana za mene, znači nju nitko drugi nikada nije niti pričuvao, ona nikada nije ostala kod moje mame, svoje bake, tetama u vrtiću doslovno treba skinuti zvijezde s neba što su napravile od nje da bi bar u vrtiću ostala, stvarno ono super. To je isto bio jedan od razloga zašto sam htjela nabaviti psa. Uz psa je ona prvi put počela se otvarati, npr. kada bi izvela psa u šetnju i kada bi joj prišle neke gospođe ili djeca, ona bi počela s njima komunicirati pa čak i sklapati prijateljstva što je do tad za moje dijete bilo nezamislivo. Komunikacija s drugom djecom je kod nje porasla za 200 %.“

Pokazalo se i kako djeca uče dijeliti uz životinje. Taj su aspekt posebno istaknuli roditelji jedinaca.

„Meni je sin jedinac i možda je zbog toga još više povezan s njima, baš pazi na njih. I recimo zanimljivo je to što će on sve što ima podijeliti s njima, na primjer kada jede sendvič uvijek će dati i njima, kada je sretan zagrlit će i njih dvojicu, kada dobije nešto novo uvijek će to njima pokazati, kada dođu druga djeca kod nas onda on jednako pokazuje jednog i drugog i želi da ih ta djeca upoznaju, da se što više druže s njima. Što sam još primijetila je to da je on meni

postao dosta manje sebičan prema drugoj djeci odrastajući uz pse, znam kad je bio manji da je u vrtiću uvijek znao govoriti: "Ostavi to, to je moje!", i kao dijete je on često trgao psu igračke govoreći kako su to njegove, kako će mu ih samo uništiti, no s vremenom je on počeo svoje stvari dijeliti prvo s psima, a danas isto tako i s drugom djecom. Sada on bez problema u školi sve dijeli s drugima i voljan je svima pomoći. Mislim da su psi tu odigrali baš veliku ulogu."

S obzirom na odnos kakav su uspostavili i na količinu vremena koje provode zajedno, djeca i kućni ljubimci sudjeluju u mnoštvu zajedničkih aktivnosti, od šetnje i igre, preko učenja, pa do maženja i spavanja.

„One vole ići s ocem pustiti pse da se istrču, poigrati se s njima. Ili ako mi suprug npr. radi, one će otići dolje u boks, uzet će pse i prošetati ih vrlo rado, to isto vole."

„Moja djeca provode puno vremena u šetnji i igri vani s psom, svi oni."

„Moji dosta vremena provode u igri i maženju doma, ili leže na krevetu ili na podu i onda je to igranje, maženje i tada se osjeti to njihovo zajedništvo, u tome baš svi sudjeluju."

„Najmlađa kćer također puno vremena provodi učeći psa različitim naredbama i trikovima. Baš joj je posvećena. Ona stalno smišlja neke nove zadatke za nju, ali sve kroz igru. Pas nju stvarno sluša i stalno je prati, kud ona tu i pas."

„L i O provode jako puno vremena zajedno, u svim vrstama aktivnosti. Ujutro ona njega šeta, zatim oni zajedno doručkuju, nakon toga ona ide u školu, a on je zajedno s djedom ili tatom prati, nakon škole je ponovno zajednički ručak, odmaranje i šetnja, a zatim slijedi učenje gdje je O uvijek uz nju, navečer se ili igraju ili leže zajedno i maze se, ili gledaju tv također zajedno, tako da, oni su jednostavno uvijek zajedno i u svemu su skupa, mi O vodimo i na skijanje, i na more, i u šoping, O je baš jedan od nas, taj oslonac za L koji je uvijek uz nju, praktički nema aktivnosti pri kojoj O na neki način nije uz L, ne pada mi na pamet jednostavno."

U literaturi nije bilo toliko riječi o tome, no unutar istraživanja se pokazalo kako su kućni ljubimci roditeljima izvrstan način u borbi protiv tehnologije. Roditelji ne žele da im djeca cijeli dan sjede doma i gledaju u ekran, te smatraju kako je pas idealno rješenje za taj problem jer uz njega djeca zaborave na tehnologiju, a i puno više vremena provode vani u svakom slučaju.

„(...) briga ta i ne znam, da odeš dolje čistiti, a da si dijete od 7 godina koje može, ne znam, provesti to vrijeme možda s prijateljima na mobitelu, ne, ona zna što ima, ona će to odraditi. Uvijek će prije izabrati Z i sve u vezi nje nego mobitel ili tv."

„Da nema psa u obitelji možda bi mi djeca više bila u kući, možda bi manje vremena proveli vani u igri s drugom djecom, vjerojatno bi više bili na internetu ili na mobitelima i više bi sjedili doma na kauču ispred televizije, ovako opet moraju otići vani izvesti tog psa. Pas im baš odvuče pažnju od tih stvari.“

„Ono što je meni bilo vrlo bitno kad smo nabavili tog psa je da su moja djeca od tog trenutka puno manje bila na računalu, na mobitelu, na tabletu. Evo recimo sad mlađa kćer koja je u toj dobi kad su svi njeni vršnjaci stalno na mobitelu ili tabletu, recimo uopće neće pogledati na mobitel ako je vani lijepo vrijeme nego će uzeti psa i izvesti ga vani, pa čak i ako je ružno vrijeme ona će se u stanu zaigrati s njim i skroz zaboraviti na tehnologiju. Dok, ako B nije s nama, jer njen otac živi blizu pa nekad bude s njim, onda njoj bude dosadno i ona će pitati gdje mi je mobitel, gdje tablet.“

Iz toga je vidljivo kako su životinje djeci zanimljivije pa čak i od tehnologije. Taj interes djece treba iskoristiti. Roditelji su već primijetili kako djeca često istražuju o životinjama i uče nešto novo.

Djeca rado čitaju o onome što im je zanimljivo, a kućni ljubimci su na vrhu njihove liste (Rud Jr., 2000).

„Ona stvarno voli životinje i to joj je sve apsolutno, znači istraživa životinje, ona čita o životinjama, ne samo o psima i mačkama nego doslovno o štakorima i zmijama i ne znam šišmišima.“

Na taj način životinje bude želju za učenjem kod djece koja se u literaturi spominje kao vrlo korisna i zbog čega se predlažu životinje u vrtićima i školama. Djeca istražujući o životinjama puno toga nauče.

S obzirom da djeca uključuju svoje kućne ljubimce u fizičku, maštovitu i slobodnu igru, socijalno i kognitivno funkcioniranje može biti poboljšano uslijed vježbanja sposobnosti rješavanja problema i kreativnosti (Purewal i sur., 2017).

„Evo npr. sad istražuje u biti koju će kućicu, kućica je bila neka stara i sad istražuje za novu kućicu, nešto je otkrila, neka samoizolacija, termoizolacija pa je to malo istražila – koji su to paneli, koliko centimetara će joj biti dobro, kolike su nogare, pa sad to istražuje, ali opet mi je to fora, znat će što je izolacija npr. znat će ne znam, koliko je to 10 cm, znači ono povežeš sve, to mi je super što ćeš povezati hrvatski jezik i knjigu gdje će pročitati o životinjama, gdje ćeš

povezati matematiku i koliko će godina imati pas kada ona bude imala toliko i toliko, znači sve nekako se to spoji u jedno.“

„Moj sin će se više potruditi i oko škole, i nešto pronaći, pročitati ako je u vezi psa, jer on ga zanima. Tako je npr. on istražio kako su haskiji nastali, ili malamuti, znam da je saznao kako malamuti nemaju jako izražen miris, tipičan vonj, poput drugih pasa jer su oni nekada spavali s djecom pa su postepeno izgubili miris, grijali su tu djecu pa su procesom evolucije izgubili taj jaki miris. I onda on meni to tako sav ponosan i sretan ispriča, kako je on to pročitao, znam li ja to. Tako da smatram kako ti kućni ljubimci na neki način pozitivno utječu i na učenje djece.“

Tannen (2004, prema Khalid i Naqvi, 2016) je primijetio da obiteljske životinje pružaju brojne primjere obrazovnih trenutaka za roditelje, na primjer, slučajevi u kojima roditelji koriste obiteljske pse kao resurse za razgovor kad podučavaju djecu o vrijednostima (Khalid i Naqvi, 2016).

„Od početka ih obje učim da kada izvode psa moraju paziti gdje će on izvršiti nuždu, da ne može to biti nekome ispred ulaza, te da obavezno moraju pokupiti za njim ako se radi o velikoj nuždi. Međutim tu mi drugi roditelji i druga djeca stvaraju problem jer se navodno drugi njima dvjema rugaju ako to rade, kao u smislu: “Pa zašto to radiš, vani smo, imaju smetlari da to pokupe.” ili “Ti nisi normalna, zarazit ćeš se, to je odvratno.” I onda njima bude glupo to napraviti, ali im ja uporno govorim: “Ili ćete kupiti za svojim psom, ili nećete imati pasa.”, jer nije ni meni ugodno kada mi smrdi ispred ulaza ili ugazim u nešto ujutro kad idem na posao, pa sigurno tako nije ni drugima.“

Iz primjera je vidljivo kako neki roditelji uče djecu pravilnoj brizi o kućnim ljubimcima dok drugi to rade na pogrešan način i tako umanjuju mnogobrojne posljedice koje bi djeca mogla steći učeći se kako ispravno postupati u određenim situacijama.

Uz pomoć u učenju pas se još spominje uz povećanu fizičku aktivnost djece, što u konačnici rezultira boljim zdravljem i fizičkom spretnošću. Šetnja psa predstavlja jedan bitni dio brige o njemu. Serpell (1991, prema Evans-Smith, 2014) je primijetio povećanu učestalost i trajanje rekreacijskih šetnji djece s psima, te produženi boravak vani na zraku pa čak i kad djeca imaju druge obaveze (Evans-Smith, 2014). No, osim toga rečeno je da posjedovanje kućnog ljubimca u prvim godinama života smanjuje rizik od alergijskog rinitisa i astme te gradi imunološki

sustav u djece (Jennings, 1995, prema Güçlü, 2016). U provedenom istraživanju se pokazalo kako je i to bio dio razloga dolaska psa u obitelj.

„Zaboravila sam spomenuti, još jedan razlog zašto sam ja nabavila psa je i taj što sam čitala dosta literature o odrastanju djece uz psa, pa sam saznala kako su ta djeca puno manje sklona alergijama, koliko imaju bolji imunitet, a moja E je dijete koje ima celijakiju, znači ona je meni na bezglutenskoj prehrani, a što je celijakija nego autoimuna bolest, znači njen imunitet je bio u amo reći nekakvom kaosu tada. I onda sam ja u tom trenutku rekla kako je najbolje nabaviti psa i zbog toga“

„Stariji sin mi je bio sklon prije i alergijama i osipima i stvarno otkad je došao taj pas u kuću to se sve nekako riješilo, nikada više nismo imali problema s tim.“

Uz sve ove pozitivne utjecaje pas na život i razvoj djece roditelji nisu imali nekih velikih negativnih aspekata. Uglavnom su se negativne priče svele na šaljive nedaće s psima gdje bi oni pojeli ručak, pobjegli od doma ili počeli juriti susjedove životinje.

„To je bio iznimno pitom i socijaliziran pas, ali imao je tu naviku pobjeći od kuće kada bi djeci u školi bio veliki odmor kako živimo blizu škole, prvenstveno zbog hrane koju bi žicao od djece.“

„U par navrata je susjedima hvatala kokoši, nama je pojela tko zna koliko ručaka dok ne bi gledali, a bor i Betlehem za Božić da ni ne spominjem, vjerojatno je mislila da je to njen novi krevet, a figure iz Betlehema njene nove igračke za po kući (smijeh).“

„Pas nam često pobjegne, nije da se ne brinemo o njemu nego je jednostavno takav pas koji voli se prošetati susjedstvom, otići malo na drugi kraj grada, javiti se svima i tako njega svi znaju i po gradu i po internetu, stavili smo broj mobitela na ogrlicu tako da nas ljudi mogu odmah nazvati gdje je, da nema više tih kompliciranih potraga (smijeh).“

„Sve je to sad smiješno, no znaju nekad te situacije s njim stvarno biti neugodne, tako je na primjer jednom dok sam radila nazvao me neki broj: „Našli smo vam psa.“ I tako ja pitam gdje je pas, opet na Medinjaku, ok, no problem mi je bio što sam ja radila, muž je bio u Splitu, a sin u školi i sad nije imao tko pokupiti psa odmah, i smišljam ja tako što bih mogla iskombinirati, kad nastavlja gospođa na telefonu: „Ma znate, nema problema, može on uvijek ostati kod nas nego mi sutra imamo vjenčanje pa su nam gosti u kući, a on neće da izađe, ušao je ispod stola.“ Meni je momentalno obraz otpao od sramote, nazvala sam odmah oca i zamolila ga da ga ode skupiti i tako on meni priča iza: „Došao ja gore, on leži ispod stola, lijepo njemu, oko njega pršuta, sira, svega. Ja ga zovem on neće. Vuču ga ti ljudi, ali nema šanse, on ne mrda. I onda

što ću morao sam ga izvući i vukao sam ga tako do auta doslovno, ali on neće ni u auto nikako, sigurno su svi ljudi mislili da ga maltretiramo ili nešto koliko se on opirao. I toliko me osramotio da ti moram reći da sam ga klepnuo malo po guzici kad je ušao u auto i kad su svi otišli. Stvarno je bezobrazan.” Mislim prestrašno, taj pas se svako malo negdje udomi i neće da ide doma, to je show program (smijeh).“

No, bila je jedna situacija u kojoj je dijete pokušalo psu uzeti kost iz usta.

Dijete često želi ostvariti tjelesni kontakt s psom dodirujući ga rukom, mazeći ga ili grleći ga. Pas će ukoliko mu se ne sviđa taj pristup prvo povući se, no nekada djeca jednostavno ne odustaju te znaju vući psa i čupati ga te na taj način može doći do ozljede, premda se djeca više ponašaju tako iz znatiželje nego što imaju zlu namjeru (Arhant i sur., 2017).

„Zanimljiva je jedna situacija što se dogodila mom mlađem sinu dok je bio mali, imao je nepune 3 godine tada. Ja sam bacio psu kosti da jede, i pas ih je odnio u dvorište, gdje je imao naviku jesti i sin je izašao za njim što ja nisam vidio. U jednom trenutku začuo sam vrisak. Istog trenutka sam izletio vani i vidio sam da je pas ogrebao sina. Sin još uvijek nije dobro govorio i cijeli je bio u šoku. Naravno odmah sam odvezao sina na hitnu, nije to bila nikakva strašna ogrebotina, ali ipak smo se htjeli uvjeriti da je sve u redu. Kasnije kad smo se vratili doma i kad se sin smirio onda sam ja njemu išao nacrtati što je on napravio te kako to nije smio napraviti. Znači to je dijete sa nepune 3 godine koje još nije dobro govorilo, i ja sutra čujem, ovako dosta rano ujutro, kako se vrata dječje sobe otvaraju i kako je netko izašao vani. Znači to je bio taj moj sin mlađi, otišao je do psa, ja sam stajao na balkonu jer me zanimalo što će napraviti, a opet da sam tu ako se uplaši ili nešto. On je došao do psa, zagrlio ga, pomazio ga i stao mu tepati: „Nisi ti ništa kriv, ja-ja sam sve kriv.” Pas je isto bio u šoku jer je i on bio svjestan što je napravio u tom trenutku, ali je valjda prepoznao da se dijete boji više od njega i odmah ga je na neki način utješio, stavio je glavu na njega i umirio ga.“

Kod mlađe djece većina ugriza pasa događa se doma i to od strane poznatog psa (Keuster, Lamoureux i Kahn, 2006, prema Arhant i sur., 2017). Ovi incidenti su velikom većinom prethodili djetetovoj interakciji s psom izazvanom od strane djeteta, te su roditelji često bili prisutni (Reisner, Nance i Zeller, 2011, prema Arhant i sur., 2017). Prijavljene ozljede tijekom interakcije djeteta i psa dogodile su se većinom usred procesa hranjenja psa ili ukoliko je dijete pokušalo nasilno uzeti objekt iz usta psa tijekom igre.

Sva dječja ponašanja usmjerena prema psu povezana su s roditeljskim stavovima o nadzoru. To govori kako roditeljski stavovi poprilično uspješno oblikuju dječju interakciju. Stoga su takvi

slučajevi zapravo izvrsne prilike za naučiti djecu kako se ispravno odnositi prema životinjama od malih nogu. Roditelji trebaju naučiti dijete prepoznati i poštovati emocionalna stanja psa kako bi izvukli ono najbolje iz tog odnosa za svih. Najbolji ishodi očekuju se kada su djeca i psi nadgledani i vođeni od strane empatičnih i odgovornih roditelja koji su prethodno proučili cijelu situaciju (Arhant i sur., 2017).

5. ZAKLJUČAK

Povezanost između ljudi i kućnih ljubimaca seže daleko u povijest i mnogo se mijenjala tijekom vremena, no nikada nije nestala. Upravo to govori koliko je ona bitna. Životinje su igrale različite uloge u životu ljudi, ali ta uloga „bliske osobe“ ili prijatelja je na neki način uvijek bila prisutna. U današnje vrijeme ljudi isključivo drže kućne ljubimce iz ljubavi te su svjesni dobrobiti koje životinje imaju na psihički, fizički i socio-emocionalni razvoj ljudi. Roditelji sve više dovode kućnog ljubimca djeci upravo zbog navedenih dobrobiti. Iz tog razloga je broj kućnih ljubimaca u kućanstvima svijeta veći no ikad.

Sve se više istraživanja provodi kako bi se odnos između čovjeka i životinje što bolje objasnio, te da bi se iščitale dobrobiti za jednu i drugu stranu odnosa. Velika većina tih istraživanja provodi se sa psima upravo zato što su oni najviše povezani s ljudima te što mogu dijeliti mnogo zajedničkih iskustava i osjećaja. Istraživanja s odraslim osobama pokazala su da psi snižavaju krvni tlak, povećavaju vjerojatnost preživljavanja godinu dana nakon infarkta, smanjuju pojavu manjih zdravstvenih problema, povećavaju stupanj aktivnosti, potiču gubitak tjelesne težine, smanjuju osjećaj usamljenosti, smanjuju depresiju, pružaju emocionalnu podršku, potiču razvoj samopouzdanja, poboljšavaju empatiju i prosocijalno ponašanje, olakšavaju osjećaj stresa tijekom stresnih razdoblja te poboljšavaju osjećaj samostalnosti (Evans-Smith, 2014). Neke od ovih dobrobiti pokazale su se i u istraživanjima s djecom, no nažalost tih istraživanja uvelike nedostaje bez obzira na svjesnost mnogobrojnih utjecaja kućnih ljubimaca na različite aspekte razvoja djece.

Ovim se istraživanjem stoga htjelo ispitati mišljenje roditelja o ulozi pasa u socio-emocionalnom razvoju djece osnovnoškolske dobi. Nitko od ispitanika nije bio stručnjak u ovom polju, no svi su primijetili dobrobiti koje odrastanje djeteta uz psa i njihov odnos ima na razvoj djeteta. Roditelji su pričali o mnogobrojnim vlastitim iskustvima što je doprinijelo stvaranju kodne knjige.

Rezultati istraživanja pokazali su da obitelji koje žive u manjim mjestima te u prostornijim domovima imaju i više kućnih ljubimaca. Razlozi dolaska kućnih ljubimaca u obitelj bili su različiti, no dječja želja za psom je uvijek bila prisutna. Sva su djeca razvila jaku privrženost s kućnim ljubimcem te ga smatraju članom obitelji ili najboljim prijateljem. Ovoj su djeci psi jako bitni i česta su tema njihovih razgovora. Također, psi igraju mnoge uloge u njihovim životima, od izvora radosti i sreće, socijalne podrške, podrške u učenju pa do zaštitnika. Djeca

su uz njih naučila brinuti se o drugom živom biću, stječu samopouzdanje i osjećaj odgovornosti te isto tako šire svoju socijalnu mrežu. Spomenute su i neke nedaće s psima, no roditelji ističu kako ih prednosti daleko nadmašuju.

Kako bi se dobili još bolji rezultati trebalo bi pronaći veći i raznovrsniji uzorak sudionika ili čak popričati i s djecom osobno. Sigurno i oni, pogotovo oni malo stariji, imaju mnogo toga za reći o ovoj temi s obzirom koliko su zainteresirani za životinje i koliko rado se upuštaju u komunikaciju o njima.

6. LITERATURA

1. Ajduković, M. (2014). KAKO IZVJEŠTAVATI O KVALITATIVNIM ISTRAŽIVANJIMA? SMJERNICE ZA ISTRAŽIVAČE, MENTORE I RECENZENTE. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(3), 345-366.
2. Anderson, K. L. (2007). Who Let the Dog in? How to Incorporate a Dog into a Self-Contained Classroom. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 4(1), 4. <http://escholarship.bc.edu/education/tecplus/vol4/iss1/art4>.
3. Arhant C., Beetz A.M. i Troxler J. (2017). Caregiver Reports of Interactions between Children up to 6 Years and Their Family Dog – Implications for Dog Bite Prevention. *Front. Vet. Sci.* 4(130), doi:10.3389/fvets.2017.00130.
4. Azenić, A. (2016). *Odgojno – obrazovna uloga kućnih ljubimaca* (Diplomski rad – Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku).
5. Beetz, A. (2013). Socio-emotional correlates of a schooldog-teacher-team in the classroom. *Frontiers in Psychology*, 4, 886. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00886>.
6. Born, P. (2018). Regarding Animals: A Perspective on the Importance of Animals in Early Childhood Environmental Education. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 5(2), 46-57.
7. Bradford Swift, W. (1996). What Pets Teach Kids. *MSPCA Angell*, 3, 10-12.
8. Braun, V. and Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2). 77-101.
9. Burr, A. (2016). Supporting children's social and emotional development through pets in the ECE context. *Practitioner Researcher*, 4(4), 5-11.
10. Chan Hiu Ying, K. (2010). *Relationship of Pet Attachment and Self-Esteem among Adolescents in Hong Kong* (Završni rad – Hong Kong Baptist University Library).
11. Čorkalo Biruški, D. (2014). ETIČKI IZAZOVI KVALITATIVNIH ISTRAŽIVANJA U ZAJEDNICI: OD PLANIRANJA DO ISTRAŽIVAČKOG IZVJEŠTAJA. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(3), 393-423.

12. Daly, B. i Suggs, S. (2010). Teachers' experiences with humane education and animals in the elementary classroom: implications for empathy development. *Journal of Moral Education*, 39(1), 101-112.
13. Dancer, A. (2012). *Pets in the Classroom: The difference They Can Make* (Diplomski rad – St. John Fisher College).
14. Endenburg, N. i Baarda, B. (1995). The Role of Pets in Enhancing Human Well-being: Effects on Child Development. U I. Robinson (Ur.) *The Waltham Book of Human-Animal Interaction: Benefits and Responsibilities of Pet Ownership* (str. 7-17). Ujedinjeno Kraljevstvo, Sjedinjene Američke Države i Japan: Pergamon.
15. Evans-Smith, P. L. (2014). *An evaluation of the relationship between self-esteem and pet bonding in children* (Doktorska disertacija – University of Missouri, Columbia).
16. Fusch, P. I. i Ness, L. R. (2015). Are We There Yet? Data Saturation in Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 20(9), 1408-1416.
17. Güçlü, M. (2016). The Effects of Keeping Pets on Children. *MAC Praque Consulting s.r.o.*, 81-87.
18. Guillemin, M. i Gillam, L. (2004). Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), 261-280.
19. Hawkins, R. D., Williams, J. M., i Scottish Society For The Prevention Of Cruelty To Animals Scottish Spca (2017). Childhood Attachment to Pets: Associations between Pet Attachment, Attitudes to Animals, Compassion, and Humane Behaviour. *International journal of environmental research and public health*, 14(5), 490. doi:10.3390/ijerph14050490.
20. Hennink, M. M., Kaiser, B. N. i Marconi, V. C. (2017). Code Saturation Versus Meaning Saturation: How Many Interviews Are Enough?. *Qualitative health research*, 27(4), 591-608.
21. Jacob, S. A. i Furgerson, S. P. (2012). Writing Interview Protocols and Conducting Interviews: Tips for Students New to the Field of Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 17(42), 1-10.
22. Jalongo, M. (2018). An Attachment Perspective on the Child-Dog Bond: Interdisciplinary and International Research Findings. *Early Childhood Educ J*, 21-41.

23. Jaye, C. (2002). Doing qualitative research in general practice: Methodological utility and engagement. *Family practice*, 19(5), 557-562.
24. Kennedy, S.E. (2005). *More than man's best friend: A look at attachment between humans and their canine companions* (Diplomski rad – University of South Florida).
25. Kertes, D. A., Liu, J., Hall, N. J., Hadad, N. A., Wynne, C. i Bhatt, S. S. (2017). Effect of Pet Dogs on Children's Perceived Stress and Cortisol Stress Response. *Social development*, 26(2), 382-401.
26. Khalid, A., i Naqvi, I. (2016). *Relationship Between Pet Attachment and Empathy Among Young Adults* (Završni rad – Dublin Business School).
27. Lakatoš, M. i Vejmelka, L. (2018). ZNAČAJ ŽIVOTINJA ZA DJECU: IMPLIKACIJE ZA POMAGAČKE PROFESIJE. *Annual of Social Work*, 25, 101-130.
28. Mack, N., Woodsong, C., MacQueen, K. M., Guest, G. i Namey, E. (2005). *Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide*. North Carolina: Family Health International.
29. Markus, T. (2004). Ekološke implikacije suvremenih bioloških teorija. *Socijalna ekologija*, 13(2), 129-151.
30. Mason, M. (2010). Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 11(3), 8. <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-11.3.1428>.
31. McConnell, A., Brown, C., Shoda, T.M., Stayton, L. i Martin, C. (2011). Friends with benefits: on the positive consequences of pet ownership. *Journal of personality and social psychology*, 101(6), 1239-1252.
32. McNicholas, J. i Collis, G. (2001). Children's representations of pets in their social networks. *Child: care, health and development*, 27(3), 279-294.
33. Melson, G. (2003). Child Development and the Human-Companion Animal Bond. *American Behavioral Scientist*, 47, 31-39.
34. Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E. i Moules, N. J. (2017). Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1-13.

35. Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (str. 169-186). Beverly Hills, CA: Sage.
36. Purewal, R., Christley, R., Kordas, K., Joinson, C., Meints, K., Gee, N. i Westgarth, C. (2017). Companion Animals and Child/Adolescent Development: A Systematic Review of the Evidence. *International journal of environmental research and public health*, 14(3), 234. doi:10.3390/ijerph14030234.
37. Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C. M. N. i Ormston, R. (2014). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. SAGE Publications.
38. Robinson, I. (1995). Associations Between Man and Animals. U I. Robinson (Ur.) *The Waltham Book of Human-Animal Interaction: Benefits and Responsibilities of Pet Ownership* (str. 1-6). Ujedinjeno Kraljevstvo, Sjedinjene Američke Države i Japan: Pergamon.
39. Rojas, E. B. i Tuber, S. (1991). The Animal Preference test and Its Relationship to Behavioral Problems in Young Children. *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 141-148.
40. Rothgerber, H., i Mican, F. (2014). Childhood Pet Ownership, Attachment to Pets, and Subsequent Meat Avoidance: The Mediating Role of Empathy toward Animals. *Appetite*, 79, 11-17.
41. Rud Jr., A. G. (2000). Kids and Critters in Class Together. *Phi Delta Kappan*, 82(4), 313-315.
42. Rud Jr., A. G. i Beck, A. M. (2003). Companion animals in Indiana elementary schools. *Anthrozoös*, 16(3), 241-251.
43. Russo, N., Vergnano, D., Bergero, D., i Prola, L. (2017). Small Pilot Survey on Parents' Perception of the Relationship between Children and Pets. *Veterinary sciences*, 4(4), 52. doi:10.3390/vetsci4040052.
44. Sanders, C. R. (1990). The Animal Other: Self Definition, Social Identity, and Companion Animals. *Advances in Consumer Research*, 17, 662-668.
45. Spens, K. M. i Kovács, G. (2006). A content analysis of research approaches in logistics research. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 36(5), 374-390.

46. Tipper, B. (2011). "A dog who I know quite well": everyday relationships between children and animals. *Children's Geographies*, 9(2), 145-165.
47. Tovares, A. (2010). All in the family: Small stories and narrative construction of a shared family identity that includes pets. *Narrative Inquiry*, 20, doi:10.1075/ni.20.1.01tov.
48. Tracy, S. (2010). Qualitative Quality: Eight "Big-Tent" Criteria for Excellent Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 16(10), 837-851.
49. Trigg, J., Thompson, K., Smith, B. i Bennett, P. (2016) An Animal Just Like Me: The Importance of Preserving the Identities of Companion-Animal Owners in Disaster Contexts. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(1), 26-40.
50. Westgarth, C., Boddy, L. M., Stratton, G., German, A. J., Gaskell, R. M., Coyne, K. P., Bundred, P., McCune, S. i Dawson, S. (2013). Pet ownership, dog types and attachment to pets in 9–10 year old children in Liverpool. UK. *BMC Veterinary Research*, 9(1), 102. <http://www.biomedcentral.com/1746-6148/9/102>.
51. Westgarth, C., Pinchbeck, G., Bradshaw, J., Dawson, S., Gaskell, R., i Christley, R. (2007). Factors associated with dog ownership and contact with Dogs in a UK community. *BMC veterinary research*, 3(5), doi:10.1186/1746-6148-3-5.
52. Williams, J., Muldoon, J., i Lawrence, A. (2010). Children and their pets: Exploring the relationships between pet ownership, pet attitudes, attachment and empathy. *Education and Health*, 28(1), 12-15.
53. Willig, C. (2013). *Introducing Qualitative Research In Psychology*. Berkshire, England: Open University Press.
54. Wood, L., Martin, K., Christian, H., Nathan, A., Lauritsen, C., Houghton, S., Kawachi, I., i McCune, S. (2015). The pet factor – companion animals as a conduit for getting to know people, friendship formation and social support. *PloS one*, 10(4), doi:10.1371/journal.pone.0122085.

7. PRILOZI

7.1. Vodič kroz intervju (Prilog 1.)

Dijelovi	Zadatci	Pitanja
Uvodni dio	Upoznavanje sudionika s istraživanjem i njegovim pravima u istraživanju Opuštanje atmosfere Zbližavanje sa sudionikom - upoznavanje sa sudionikom, njegovom obitelji i kućnim ljubimcem	Recite mi nešto o sebi i vašoj obitelji? Recite mi nešto o djeci? Kako je došlo do vaše povezanosti sa životinjama? Kako ste došli do odluke da nabavite kućnog ljubimca psa? Zašto baš pas? Koliko dugo je s vama? Možete li mi reći nešto o njemu/njoj? Što ostali misle o tome, kako je prihvaćen?
Središnji dio	Dobivanje odgovora na istraživačko pitanje – utjecaj pasa na socio-emocionalni razvoj djeteta	Možete li mi reći nešto o odnosu djeteta i psa? - Kako provode vrijeme zajedno? - U kojim aktivnostima? - Možete li mi reći kako se dijete ponaša u prisutnosti psa? Pričajte mi o tome kako vaše dijete upoznaje nove prijatelje? - Koje osobine druge djece su posebno bitne vašem djetetu? - Tko je sve uključen u druženja? - Pričajte mi kako se vaše dijete ponaša s novim ljudima? - Kako se dijete ponaša kad se osjeća usamljeno? Pričajte mi o tome kako vaše dijete obavlja obaveze?

		- Pri čemu mu najviše treba pomoć? - Tko mu najčešće pomaže? - Kako se osjeća kada treba nešto sam obaviti? Recite mi kako vaše dijete rješava probleme? - Pričajte mi o tome što se događa kada se dijete nađe u novim ili nepoznatim situacijama? - Možete li mi ispričati što se događa u tužnim/stresnim situacijama? Koji vas događaji odmah asociraju na dijete i psa? Pričajte mi što se promijenilo kod djeteta otkad je pas s vama? U čemu najviše vidite pozitivni/negativni utjecaj psa na dijete?
	Pokušaj dobivanja što više konkretnih podataka – utjecaj pasa na ostale aspekte razvoja	Recite mi koliko vremena dijete provodi u fizičkim aktivnostima? Koje su to aktivnosti? Za što je dijete posebno zainteresirano? Što najviše istražuje? Pričajte mi kako vaše dijete uči? Što mu najbolje ide u školi? Kako se vaše dijete snalazi u komunikaciji s djecom i odraslima?
Završni dio	Zahvala sudioniku na sudjelovanju Pitanje za savjet kome se također obratiti	Ima li još nešto što želite dodati ili me pitati u vezi istraživanja?

	Upoznavanje sudionika s njegovim pravima nakon intervjua	Poznajete li još nekoga s kim mislite da bih trebala popričati o ovoj istoj temi?
--	--	---

7.2. Kodna knjiga sa svim primjerima (Prilog 2.)

TEMA	KOD	PODKOD	PRIMJER
PAS KAO KUĆNI LJUBIMAC	RAZLOZI DOLASKA PSA U OBITELJ	Odluka roditelja (6)	„Psa sam nabavila prije 6 godina kada smo se ja i muž razvodili, na psa sam se odlučila kako bi djeci taj period bio što manje traumatičan, da njima nekako misli i pažnju odvučem od toga, da one ne misle na to.“ „Suprug mi je vojnik i kako su oni prije u vojsci imali obučavane pse tako se on povezo s jednim od tih pasa, te kada je pas došao u starije godine, muž ga je doveo doma kako bi mu pružio starost u normalnim, obiteljskim uvjetima, da i to osjeti. Ja sam ispočetka bila stvarno protiv toga s obzirom da smo u to vrijeme imali 3 malene kćerke, a to je ipak bio stariji, veliki pas, vojni pas. No, on ga je ipak doveo.“ „Ja osobno sam se odlučila na psa jer sam smatrala da svakom djetetu treba pas kako bi imao izraženije osjećaje prema drugim živim bićima, i empatiju. Muž je naravno bio protivnik tome, to je bila teška katastrofa. Ja to nisam doduše doživljavala jer kad sam ja bila dijete, i baš sam sjedila ovdje na ovom zidiću prolazio je neki stari, mislim tada je bio novi Golf 1 i žena je vozila tog žutog Galfa, zamisli to, koja je žena u ono vrijeme uopće vozila, i baš je ta vrsta psa - kavalir sjedio naprijed i uši su mu onako letjele na vjetru, i ja sam tada sebi rekla: „Kad tad.“ I nakon 20 godina sam došla na svoje da ja sebi kupim tog psa.“ „Mi smo živjeli vani do njezine 6. godine i kad smo se vratili s obzirom da ona stvarno voli životinje onda smo imali razgovor o tome što bi mogli da bi taj prijelaz nazad kući bio malo lakši, i naravno između ostalih životinja bio je dogovor i za psa, međutim oni su ovdje malo ubrzali s tim, to je djed nabavio tako reći preko noći jednog psa, ne znamo uopće odakle je došao taj pas. Ja i suprug volimo životinje, ali isto nismo zamišljali psa u kući, no smatrali smo kako bi to bilo najbolje za nju.“ „Ja sam cijeli život sa životinjama, uvijek je postojao taj neki kućni ljubimac i u braku, tako da su i djeca odmah počela odrastati uz životinje našom željom. Mi da imamo uvjete, mi bi ih imali 10, to je stvarno nešto posebno, ta bezuvjetna ljubav.“ „Pa uvijek sam nekako dok sam bila manja imala psa, onda smo se kao mislili hoćemo li ili nećemo, pa kao nećemo jer uvijek smo negdje, pas je ipak obaveza, velika, i ja uvijek kažem kako će netko uvijek radije pričuvati dijete, a psa nekako neće jer nije svatko za imati životinju. I onda je krenulo hoćemo nećemo, onda je moj tata mojoj kćeri, koja je tada bila 5. razred, donio psa. Ona je bila ono u kutiji od cipela (smijeh), i onda kad je se ta kutija otvorila mi smo svi ostali: „Aaa, wow!“ i ono, gotovo to je to, i nekako bili smo svi svjesni to je obaveza i upuštamo se u nju svi zajedno.“
		Želja djece (4)	„Pa ja sam osobno uvijek voljela životinje, ali iskreno nikada nisam niti zamislila da ćemo ih imati, to jest držati doma zajedno s nama. No stariji sin je stalno govorio kako on želi psa, godinama je to trajalo. Više nismo znali što bi mu rekli, kako bi mu odbili želju, pa smo mu rekli da skuplja novac i kada bude imao dovoljno da može

			kupiti psa, da mi trenutno nemamo novca za priuštiti mu to. I tako je i bilo, za njegov 11. rođendan došao je pas - samojed, naravno mi smo mu malo pomogli pri kupnji (smijeh).“ „Moje dijete je jako željelo imati psa, dugo je trajalo razmišljanje nabaviti ga ili ne, muž i ja smo to iskreno nastojali izbjeći, znate velika je to obaveza, ali kćerka nam nije dala izbor na kraju (smijeh), jednog je dana dovela psa sa sobom doma.“ „Muž mi je umirovljeni invalid koji inače voli pse, on cijeli život drži pse, ima lovačke pse i oduvijek ide s njima u lov. Znači kad su došla djeca, kad su cure bile neki 5. ili 6. razred onda je u našu kuću stigao i kućni ljubimac, kćer ga je jednostavno našla i dovela doma, a s obzirom da svi volimo životinje nitko se nije pobunio (smijeh).“ „Pas je bio želja moje najstarije kćerke, koja je tada htjela psa jer su ga sve njene prije, kako ona kaže, imale, a mi ga njoj je li nikako nismo htjeli kupiti. I ja i suprug stvarno puno radimo, oboje imamo svoje privatne firme i smatramo da nemamo baš vremena za psa, to jest za adekvatnu brigu o njemu. Volimo mi životinje i sve to, moja djeca su uvijek imala nekog kućnog ljubimca, ali nekog manjeg upravo zbog brige o njemu, nekog kojem ne treba posvetiti toliko puno pažnje. No D je bila uporna što se tiče psa i onda su je i druge dvije sestre podržale tako da smo na kraju, pogotovo kada smo saznali za L i njene poteškoće, pristali na to da im kupimo psa.“
	LJUBAV PREMA PSU	Posebna veza (poseban odnos) (14)	„Ona je stvarno uvijek, i bez obzira na sve bila uz tog psa, to je bila posebna ljubav, nešto nevjerovatno, ne znam uopće kako bih to opisala.“ „Sjećam se i kad je kćerka prvi put odlazila na školovanje van Sinja, D vam je to nekako shvatila, osjetila je valjda, ne znam, to je ta njihova povezanost, ali nije se nikada prije dogodilo da D trči za autom, a tada kad mi je suprug vozio kćer na školovanje u Split i sve njene stvari D je pobjegla za njima i pratila auto dobrih 2-3 km dok je oni nisu vidjeli u retrovizoru. Stali su da je auto ne pregazi na cesti i sjeli je u auto sa sobom i povelj je sa sobom u Split. Kćer je cijelim putem tješila da se ne brine, da će doći kad god može, da će sve biti ok.“ „Kad je došao svi su ga zvali „Hijena“, ona to opće nije shvatila negativno, tipa znaš ono hijene kakve su, mislim svi znamo kakve su hijene – ružne, podvijenoga repa, agresivne, boja ona čudna.. Njoj je to bilo: „Moj je pas kao hijena“, njoj je to bilo nešto pozitivno. I ja sam joj namjerno bila rekla: „Mislili smo ti kupiti ovog jednog da te iznenadimo“, „Ne! Ovaj je najljepši na svijetu, najdivniji, najbolji.“ Znači ona je njega prihvatila odmah kao nešto, ono, odmah je tu ta nevjerovatna konekcija se stvorila, ljubav na prvi pogled.“ „Dogodila jedna situacija da kada je pas operiran, pas nije htio nikome, grizao je tamo, valjda mu nitko nije mogao staviti ni ovratnik ni ništa, i onda je čula njezin glas i odmah je ono, živnuo je pas, znači na njen glas, i doslovce kad je ona došla prema njemu stavio je šape njoj na ramena, i ona je psa ljubila, grlila, nosila ga kući.“

		„Po meni nema ljepšeg odnosa od odnosa između psa i djeteta, jednostavno ne postoji ljepši odnos, to je stvarno nešto posebno, i to djeca baš osjete.“ „Pas jako vezan za djecu, zna ih tražiti kada ih nema, pretraži cijelu kuću, ako idu na put ili negdje pa se spremaju njemu ništa nije jasno, najradije bi ušao u torbu da može (smijeh). I tako, vezani su stvarno.“ „Ova kćerka koja s njim ima najčvršći odnos, ona točno zna kako se on osjeća, što on misli, on nju sve sluša, na primjer kada ona njega šeta njoj ne treba povodac, dok na primjer kad ga ja izvedem vani ja se uvijek bojim hoće li on doći kad ga zovnem, smijem li ga pustiti s povodca, hoće li me poslušati, oni ipak imaju taj posebni odnos, najviše su vezani.“ „Njih dvoje su se stvarno povezali. On je počeo spavati samo u njenoj sobi, pratio ju je gdje god bi ona išla, on je znao da će ga ona izvesti vani kad treba ići tako da bi odmah tražio nju. Uglavnom njih dvoje su razvili baš jedan dobar odnos.“ „Da se mi razumijemo O nije terapijski pas i O nije obučen za takve nekakve stvari, ali jednostavno njihov odnos je postao toliko dubok da je taj pas počeo biti sve što njoj treba.“ „Oni imaju tu neku posebnu vezu, rekla bih da ona njemu čita misli, ona njega šeta, izvodi vani, brine se o njemu, točno zna što on voli, tako da oni su vam sad baš povezani.“ „Najmlađa kćer je posebno vezana s tim manjim psom, pas nju svako jutro traži, ali baš nju, kad se ja dignem onda ona zna da će i kćerka brzo i onda ona ide u njenu sobu, viri kroz vrata i onda uđe, dođe do kreveta do nje pa dignu glavu i gleda kad će se ona probuditi, čeka je.“ „Dok mi je kćer bila u bolnici u Zagrebu, možda nekih petnaestak dana, onda pas nije bio s nama no on je baš bio u šoku, on nije normalno ni jeo, ni pio, on je odbijao sve ono što inače voli i čemu se veseli. Kako da kažem, on kao da je imao neki oblik depresije. Naša obitelj se dobro brinula o njemu, ništa njemu nije nedostajalo osim nje. I kad se ona vratila doma to je bilo nešto nevjerovatno, nešto u potpunosti neopisivo, ja ne znam jesam li ikada vidjela toliki oblik sreće i radosti. Nevjerovatna je ta njihova povezanost.“ „Znate kada su prošle zajedno i dobro i loše njih je to posebno zbližilo. To ih je dodatno povezalo. One sad imaju nevjerovatan odnos, toliko su povezane i ne mogu jedna bez druge.“ „Pas je bio na operaciji i operacija je potrajala baš dugo. Kćer je natjerala oca da je vozi tamo, da vidi što se događa. Kada su vidjeli da je došla pustili su je unutra doslovno da se oprost od psa, predugo je to buđenje trajalo i polako su svi izgubili nadu, a ona je ušla k njoj ne znajući to ništa. Mazila je po njuški i kroz plač je dozivala. D se probudila odmah kad je čula njen glas, htjela joj je prići, dignuti glavu, ali nije mogla kako je bila jako slaba pa se kćerka uplašila, ali onda su je odmah utješili kako je to odličan znak, kako se probudila i kako bi sada sve trebalo biti ok kad je ona tu. Znači pas je reagirao samo na njen glas.“
--	--	---

		Vjerni (najbolji) prijatelj (9)	„Djeca već od male dobi znaju biti jako nemilosrdna, ne samo prema životinjama, nego i prema drugoj djeci i onda vam tako već u vrtičkim skupinama određena djeca grade grupe oko sebe i na taj način izoliraju onu djecu koja se ne znaju baš tako dobro snaći u određenoj situaciji ili koja ne sklapaju prijateljstva tako lako. Oni tu djecu ignoriraju tako da se ta djeca osjećaju potišteno, takoreći stvaraju im određene komplekse u ranoj dobi. I onda recimo to dijete koje tako ne može pronaći prijatelje i koje se toliko ne druži van vrtića, tom je djetetu pas prvo pravo društvo, to jest prvi prijatelj i zaštita. I zato je taj odnos između djeteta i psa toliko poseban.“ „Kad su počeli družiti se u skupinama kao sedmaši ili osmaši, onda nije više htjela (kćer) da ja idem s njom u šetnje, ali D bi uvijek išla, ipak je ona bila njena najbolja prijateljica.“ „Kad je moje dijete bilo usamljeno ili tužno iz bilo kojeg razloga, pas je uvijek bio tu, bila joj je najbolja prijateljica.“ „Ako bi joj je pustili u sobu znala bi duže ostati budna pričajući s njom ili igrajući se. Ja bih rekla da joj je pas stvarno bio prijatelj.“ „Prije svega moje dijete je imalo jednog velikog prijatelja u tom psu što mislim da ništa ne može zamijeniti, to je baš bio jedan poseban odnos koji je uvelike pozitivno utjecao na razvoj moje kćeri.“ „O je zapravo njoj postao jedan veliki prijatelj prije svega, pa je to prijateljstvo zapravo njena najveća dobit jer ona više nikada i u ničemu nije sama.“ „Sa sadašnjom suprugom imam jednog sina, te kada je on bio tek rođen tada smo nabavili i psa tako da su oni takoreći bili vršnjaci. Cijelo djetinjstvo su oni proveli zajedno u igri, šetnjama, sve su te razvojne faze nekako prošli zajedno, dijete je progovorilo uz njega, počeo je hodati uz njega, pas je jednostavno bio prvi djetetov pravi prijatelj.“ „Kćer baš ima prijateljicu u njoj, tako ona nju gleda, ili možda čak kao sestru s obzirom da je sama s njih troje muških.“ „Tu večer prije nego je P uginuo, sin je došao kući iz vrtića, bio je mrak, i uvijek bi on čim bi došao iz vrtića istrčao iz auta i zagrlio P, i tako je napravio i tad i još mu je rekao: “P ti si moj najbolji prijatelj.” To nikada neću zaboraviti.“
		Bliskost (4)	„Čitavo vrijeme su bili nerazdvojni, stvarno su bili nerazdvojni dok prva ta L već nije postala stara, nešto joj se dogodilo sa zadnjim nogama, nije se više mogla dizati, te sve neke traume smo prošli, oni su tada bili manja djeca, ali su bili jako bliski s njom i shvatili su da nešto nije u redu, bili su puni pitanja, pa smo mi njima rekli kako je otišla na farmu za pse, ovo ono, ali su ipak oni shvatili da je nema više.“ „Kada ova moja kćerka koja je najviše bliska s njim ide spavati, on se odmah diže i ide za njom, i leže njoj točno pored glave. Ima on naravno svoju košaru, i čak svoj kutak s igračkama, ali ne, neće on tu spavati nego on odmah ide njoj i spava pored njene glave, i tako cijelu noć on ne mrda, možeš ga ti zvati i ne znam što mu nuditi, ali on se od nje ne miče. Ako ona spava do podne i on spava do podne, a kada se ona diže i on je odmah tu, nikako drugačije. Njih dvoje su baš ono privrženi jedno drugom.“

			„I kad one odu leći, nema šanse da će on spavati negdje drugo, ima on tapetić i u mojoj sobi, ali ne, on će spavati samo tamo gdje su i one, ili na balkonu ljeti, ne, samo pored njih. Vezane su one za njega, ali i on je za njih, baš traži da su one uvijek uz njega.“ „Ja ne mogu niti zamisliti što će to biti jednog dana kada tog pasa ne bude jer oni su nerazdvojni, oni su stalno skupa. Ako njega ne daj Bože boli, ona neće da ide u školu, ona se jednostavno ne želi odvojiti od njega.“
	UVAŽAVANJE PSA	Pridavanje važnosti psu (stavljanje psa na prvo mjesto) (11)	„Prvo svaki dolazak doma je bilo javljanje D, a onda sve ostalo.“ „I dan danas svaki put kad mi muž dođe doma iz lova prvo pitanje je: “Kako su psi, jesu se svi vratili doma?”, a tek onda se priča o ostalim stvarima, tek onda ide pitanje: “Kako je bilo?”, psi su najbitniji.“ „Vole ga jedna i druga, on je uvijek na prvom mjestu, njegove želje i potrebe su uvijek prioritet, čak toliko da sam i ja jednom rekla: „Kod vas je samo B, B, gdje sam ja u cijeloj toj priči, imam li ja vremena za sve to, pita li se mene išta?“ „Znači njima je kazna kad nema psa. One njega toliko vole, toliko da, čak i svađu sa mnom će preživjeti, samo da njemu udovolje. Znači sa mnom će se posvađati, ali B mora biti ok i zadovoljan.“ „Znači ono, ona nju baš prati, svaki pokret, njene osjećaje, što voli, što joj smeta, uvijek joj je prva na pameti.“ „On uvijek brine o njima i bitno mu je da su oni sretni i zadovoljni. Na primjer, ako mi idemo negdje njemu nije jasno zašto i oni ne bi išli s nama, po njemu su oni u potpunosti ravnopravni nama. Onda tako on mene zna pitati kad idemo na more: “Zašto P ne ide s nama na more? Kad ćemo njega povesti?” A meni se P stvarno ne vodi zbog njegove duge dlake (smijeh).“ „Ona je toliko vezana uz njega da kad bi bili dani škole ili neka posebna događanja na mažoretkinjama oni bi njoj uvijek pustili da ga povede sa sobom, on je uvijek bio maskota. Isto tako on ima svoju majicu na sinjske mažoretkinje i gdje god se išlo na turnire on je išao zajedno s njima. On je naravno velika faca, omiljeni je među svim njenim prijateljima, čak ima i svoj Instagram profil, ono stvarno svi živi ga znaju, gdje god smo mi tu je i on. Imamo jednaka prava (smijeh).“ „Sin je ujutro kad se probudi prvo imao običaj psu nositi četkicu za zube, onu je li koščicu i zagrliti ga za dobro jutro, prije bilo čega drugog, mada sam ja u to vrijeme bila onako dosta zaštitnički nastrojena prema njemu, stalno bih govorila: “Nemoj ga puno dirati! Pazi da ne skoči na tebe! Pazi ovo, pazi ono!” Ja bih ga stvarno znala odmicati od tog psa premda je to bio jako društven pas, a on bi ga uvijek grlio i ništa ga ne bi spriječilo u tome, svaki dan obavezno kada dođe iz vrtića, prvo mora zagrliti svog P.“ „Ona s njim takoreći priča, ona s njim priča više nego sa mnom, njoj ne treba ni dnevnik, znate onaj što druge curice pišu. Ona s njim gleda televiziju, zna da on voli te „Kućne ljubimce“ i ona njemu u 11 h upali televiziju, on tu laje na životinje na ekranu, ona sjedi s njim, smije se. On točno zna kad je to, i sada kako je bila korona nije bilo emisije, ona je njemu tražila stare snimke i puštala mu ih. I kada ona negdje ide, ona će uvijek njemu upaliti „Discovery“ jer zna da on to

			voli, da nas netko gleda sa strane rekao bi da smo luda familija (smijeh), ali pas je nama često prioritet.“ „On će bez problema obaviti sve u vezi psa što god treba, da ga ja sad nazovem i kažem kako ja nešto neću stići, bi li on možda mogao, on će odmah pristati i obaviti to kad zna da je za P, P je prioritet.“ „Ona je njemu kupila kabanicu za kišu, kaputić za snijeg, ma sve on ima, baš sve. Ništa mu ne smije nedostajati. Kada se ide u Split prvo se sve kupuje sve što B treba, a onda što nama (smijeh).“
		Pas kao glavna tema (5)	„Ja sam s njima išla sve na zezanciju u vezi dolaska psa. Rekla sam im: „Sad nemamo muškoga u kući, treba nam jedno muško i nabavili smo B.“ I B je postao naš muškarac u kući, nova glavna tema umjesto razvoda (smijeh). Nije prošlo dana, pa i danas, da nije B ovo, B ono.“ „Njemu svi u vrtiću i školi znaju za A, on je njemu jako bitan, on uvijek priča o njemu.“ „Pas nije dugo bio s nama, kad je došao već je bio stariji, imao je preko 8 godina i onda mu je trebalo malo vremena još dok se oslobodi i privikne na život u obitelji, tako da on nije doživio puno s nama, ali je stvarno mojoj djeci uljepšao te 3-4 godine djetinjstva na nevjerovatan način. One i dan danas pričaju o njemu, uvijek ga spominju, uvijek pitaju za njega, svi njihovi prijatelji i učitelji znaju za njega. Bio je kratko, a stvarno je ostavio veliki trag na moju djecu.“ „Svakodnevno se znači taj pas oko nas spominje, stalno pričamo nešto o njoj, kada smo npr. u dućanu onda pitaju: „Hoćemo ovo kupiti L, njoj bi se to baš dopalo?“ Pogotovo kada su igračke u pitanju. Oni točno znaju što ona voli i uvijek misle na nju.“ „Sve što ona radi je djeci glavna tema, tete u vrtiću, učiteljice, svi znaju za L. Kada god se nešto crta ili se o nečemu piše, L je uvijek tema, kada se kiti bor onda ima kuglica M, E, ali se pitaju gdje je za L, ono, ona je njima na neki način uvijek tema, onda ne znam, kad se slažu lego kockice, kada slažu neke kućice onda je tu i dodatna kućica uvijek za L, kad se ide na kampiranje na Peruću onda se nose šatori i sve što treba za velike i male, i naravno za L.“
	RAZLIČITE ULOGHE PSA	Pas kao dio obitelji (5)	„Mi smo ti svi oko nje baš angažirani, a pogotovo djeca, baš kao da je ona član obitelji, taj pas je svugdje išao s nama.“ „Nekako bili smo svi svjesni to je obaveza i upuštamo se u nju svi zajedno, i nekako što je ona duže bila s nama, jednostavno ona više nije bila ljubimac ona je postala član obitelji, spava u krevetu s njima, ne znam, mislim ima sve privilegije člana obitelji.“ „Ona je stvarno eto član obitelji, gdje smo mi, tu je i ona, sudjeluje u svim aktivnostima na svoj način. Kada je igra, glavna je, kada se uči, mirna je, razumije da ne smije smetati, kada se jede napeta je, kada se gleda tv gleda tko će je maziti, i tako. Gdje god mi idemo, ona je s nama, u Mostar na vjenčanje, ona je s nama, na more, u planinu, svugdje. Nije ono pas je pas, ona je član obitelji, nema onoga da je se vodi kad je zgodno, ona je uvijek tu, način se nađe i uključuje se i nju u planove.“ „Baš se povežeš s njima, i to je taj neki poseban odnos, ta sreća kad ih vidiš, a pogotovo kad oni vide tebe, pa ja ne znam je li mi se neka

			druga osoba ikada tako radovala i veselila, jednostavno uđu pod kožu, postanu jedan od nas, dio obitelji.“ „Još bih samo istaknula kako je taj pas, to jest psi, oni su mom sinu jako, jako važni, oni su njemu doslovno poput članova obitelji.“
	Pas kao izvor sreće, radosti i zabave (sakupljač negativnih emocija) (11)		„D je posebno voljela vodu, ona ne bi mogla odoljeti, uskočila bi u fontanu uvijek bez obzira koliko je ti držao i čuvao, i onda bi se sretno tresla okolo od vode. Djeci je to bilo jako smiješno, obožavali su to.“ „On bi njih naravno uvijek nakon škole čekao na vratima, to bi bilo veliko veselje, skakanje, ljubljenje, kao da ih nije vidio tko zna koliko.“ „Moj otac je uvijek imao puno mačaka, i uvijek se neka mačka kotila, onda bi L kad joj ne bi bila godina za koćenje, jer nam je bilo teško naći mužjaka sličnog njoj, onda bi ona imala onu umišljenu trudnoću i onda bi ukrala mačiće mačkama, ona bi njih nosila u svoju kućicu, onda bi ušla ta naša djeca u tu kućicu, pa bi L lizala njih, pa bi lizala te mačiće, onda bi to bio show program, onaj mali mačić kad ga pas izliže, to ne slični na ništa i on mijauče, trese se, mačka zove mog oca upomoć, L vuče te mačiće, grli, ljubi, i to je stvarno bila neka zanimljiva anegdota jer to bi djeci bilo urnebesno, zanimljivo, smiješno, zabavno, oni bi uživali u tome.“ „Došla je ta mala L, ona je unijela stvarno veselje svima, djeca su i plakala od sreće jer sam ja nju stavila u jednu kutiju i snimala to sve, ona je njima iskočila, oni su nju grlili, ljubili, i to je bilo urnebesno. Posebno sad moja mlađa mala, pas je bio kod nas doma dva dana jer je otac bio na putu pa je morala biti s nama u stanu, to je bio show program. Tada su djeca vidjela sve prirodne stvari koje pas radi, i to po stanu, to je njima bilo super zanimljivo, pa su vrištali kad bi kakila, i još kad bi to bilo po 5-6 puta dnevno, pa trči s njom vani s trećeg kata i kad ti se baš ne da, ali moraš. Oni su to sve prihvatili kao obavezu, ali kroz igru, kroz smijeh, baš je donijela veselje u naš dom tih par dana.“ „Kod mlađe kćeri koja je malo nervoznija i grintavija, čim vidi L, ona njoj momentalno trči u zagrljaj, ona njoj u trenutku toliko podigne raspoloženje da je nama to nevjerovatno. Odmah kreće neka igra, interes, zadaci oko psa, nema dosade, ni vremena za tugu.“ „Pas je najviše utjecao na kupljenje negativne energije u kući, doslovno nas ne bude dvije sekunde, iziđemo negdje, pogotovo djeca, a kad se vratimo u kuću to je veselje, jednostavno pokupi to, ako i jesi nervozan nešto, ona kupi to sve.“ „Kad se mi vratimo to je toliko veselje, znači ona je donijela to neko veselje.“ „A kad se ona probudi to je tolika sreća kao da je nije vidjela danima, to pleše oko nje, skače, ona nju toliko obraduje odmah za dobro jutro da se to dijete nikada još nije ustalo iz kreveta loše volje, ja stvarno to ne pamtim.“ „U početku bi suprug njemu bacao štap ili loptu, pokušavajući ga potaknuti da to donese, a djeca bi tu bila s njima u vrtu. Tada tom psu lopta uopće nije bila zanimljiva, ali valjda s vremenom kad je vidio kako djeca trče za loptom vjerojatno je pomislio da bi i on to trebao,

			ne znam (smijeh). Djeci je to bilo jako smiješno, one su stalno govorile tati kako je doveo „glupastog“ psa koji ništa ne zna i onda smo se uvijek tako zezali, baš je bilo smiješno.“ „Vukle bi malo one njega, malo on njih, ove druge bi se smijale, vrištale, to je njima bilo baš, baš zabavno. Čim bi se ujutro probudile odmah bi išle njega tražiti da se igraju.“ „Gdje god bi on krenuo s njima to je bio smijeh i ludilo.“
		Pas kao zaštitnik (8)	„Znači moj brat i ja smo dobili djecu u slično vrijeme, 4 mjeseca razlike je između njih, i od malena, znači otkad su oni počeli sjediti ona je bila tu. Bila je ženka koja se već par puta i kotila, stara tada 3-4 godine, a oni su imali po par mjeseci. Znači ti bi doveo tog psa doslovno da čuva tu djecu, on bi njih umirivao, lizao im noge, znam da je bilo ljeto. Oni su bili stvarno mali, mi bi njih pustili da pužu tu oko tih pasa, a oni bi ih nadgledali.“ „Kada sam rodila mlađu kćer, L je toliko bila zainteresirana oko tog djeteta, ja bi nju morala podignuti, a ona je imala 60 kg, više od mene, uglavnom morala bih ju podignuti u kolica samo da ona nju pogleda, da ona nju ponjuši, ona je tako bila zaštitnički nastrojena prema njoj, taj neki majčinski instinkt je imala, to njušenje nogica, te neke scene, to je nešto posebno stvarno.“ „Ako npr. oni muški nešto kćer gnjave, napadaju ili viču na nju ili nešto, onda će ovaj veliki naš pas, ona je više ovako zaštitnički nastrojena kako je i sama bila mama štencima, ona će odmah doći, stati između njih i braniti je, baš poludi, ne da im nju dirati, ili ako se oni muški nešto zezaju ili nadjačavaju, ona će odmah doći i razmiriti ih, ili čim čuje da je curica grintava, da će početi plakati ili nešto, odmah ona otvara vrata, dolazi, gleda što se događa, ona je baš tako zaštitnički nastrojena prema djeci.“ „Kada je kćer bila mala bojala se strašno grmljavine, a ovaj pas naš veći samojed se isto baš boji grmljavine, vatrometa i toga, i ja nikada neću zaboraviti scenu kad smo se spremali za u grad, ja sam spremala kćer, češljala je, oblačila i prozor je bio širom otvoren, a grmjelo je. Kćer je gledala kroz prozor i odjednom je grom udario točno u kuću ispred naše, ona je odmah šok doživjela, stavila je ruke na uši, baš se prepala, i u taj tren je došao i taj pas, skočio i sjeo na kćer malenu i pokrio ju je svojom glavom da je zaštititi, a ne zna se tko se više bojao od njih dvoje. Pas je znači u tom trenutku zanemario svoj strah i išao pomoći djetetu, to je bilo nešto nevjerovatno, ta će mi slika uvijek ostati u glavi, u sjećanju.“ „U početku je to više bilo tako lovljenje lopte, ili štapa, više je on njih zapravo čuvao nego se igrao s njima. One bi njemu to bacile, on bi donio i sjeo pored njih. On je to tada možda više shvaćao kao naredbe nego kao igru, samo da su one sretne i sigurne. Posebno mu je zanimljiva bila najmlađa kćer koja je taman tada nekada prohodala i onda bi ona od uzbuđenja često padala, nije bila još baš stabilna, a on bi odmah doletio do nje, gurao je njuškom da ustane, a njoj je to bilo toliko smiješno i zanimljivo da bi onda ona namjerno padala samo da privuče njegovu pozornost.“ „Npr. sjećam se kad je suprug prvi put odveo djecu s psom na jezero, ta se anegdota i dan danas prepričava. Znači tada se pas već bio

			oslobodio i igrao se s djecom, međutim još su njemu ostale te neke navike iz doba vojske. Situacija je bila da su djeca ušla u jezero, najstarija je kćerka tada već znala plivati, srednja je taman učila, a najmlađa ih je pratila s kolutom i drugim napravama. One su od sebe bile dosta slobodne, i uglavnom kad su one ušle u jezero i zaplivala pas se samo odjednom skočio s obale, uletio u jezero i krenuo ih izvlačiti vani jednu po jednu, on se toliko uznemirio, shvatio je situaciju jako zaštitnički, međutim djeci je to bilo jako smiješno, pa bi one njemu uvijek glumile da se utapaju, a on bi skakao za njima.“ „Ako neku od nas boli, on će cijele dane i noći provesti uz nas, neće ni trepnuti, a kamoli zaspati, kao pravi mali čuvar.“ „Ne znam kako bih točno opisala taj njihov odnos, ali u jednu ruku njemu je P poput vjernog čuvara, taj nekakav oslonac i prije svega zaštita, pa i prijatelj.“
	ŠIRENJE LJUBAVI PREMA ZIVOTINJAMA NA DRUGE	(9)	„Ja vam nisam oduvijek voljela životinje, ali spletom okolnosti kasnije u životu moje djetete je jako željelo imati psa, dugo je trajalo premišljanje nabaviti ga ili ne, no jednog je dana ona dovela psa sa sobom doma. U tom trenu nam je to bio šok, iskreno, ali s vremenom smo se naviknuli. I što da vam kažem, svi smo se povezali s njim, pa tako i ja, zavoljela sam ga baš, i sada se manje bojim drugih pasa.“ „Bila je jedna curica u ulici koja se ne može približiti niti ja mislim nacrtanom psu pa papiru, znači jako se bojala, a prijateljica je s kćerkom, i sad je bila situacija: „Ajme, N je u ulici s psom, nemoj da ga vodi, mama će zvati policiju.“ Onda sam ja rekla: „N, mi smo pročitali, znači pas nije neka agresivna vrsta da mora nositi brnjicu, mora biti na povodcu. Znači brnjica ti ne treba za Z, povodac imaš i to je to.“ I sad je curica to lagano, to je trajalo tjednima, znači iziđe pa neće, pa hoće pa neće, dok N nije njoj govorila: „Pa vidiš da ti sjedi, približi se, dobra ti je.“ I to je toliko trajalo da je ona doslovce izvodila na njoj kao terapijsko, nije jahanje s konjima nego terapijsko ne znam šetanje i upoznavanje pasa. I ta curica, i druga još jedna iz ulice, sad uredno drže Z. Znači evo, nakon mjesec, dva, tri dana, ono koliko je sad prošlo, one su sad: „Gdje je Z, kad ćemo izvesti Z?“ Ili kada treba dolje očistiti, one dođu, znači šetaju s njom i ovaj, ono vole tog psa, ono ne vole kao moja kćer da je to sad ljubav, da te liže i da skače po tebi, ali normalna šetnja, komunikacija i igranje, Z igra s njima „kukala“ i to je to. Tako znači, pridobila je sve te curice koje su bile ono u strahu na neki način, lagano i polako, nije bilo: „A neće ti bit ništa!“, ono klasično naše: „Evo ti uhvati, uhvati!“ Nego ona je polako s njom šetala i govorila: „Pa vidiš da je sve ok.“ Prvo su bile udaljene na metar-dva pa polako, i to mi je super ono, kako su je onda u principu i drugi privoljeli i, ako su imali neki strah na takav su način u biti odagnali.“ „Kad bih ja prije njoj rekla: „Ajme N, gdje ćemo sad s njom tu?“, a sad je ne znam: „Idemo u auto, ide s nama, idemo ovamo, idemo onamo.“ Pas se i nauči i sve, i zavoliš životinju naravno, kad ti djetete voli nešto, ne možeš ni ti ono ići protiv toga.“ „Ja osobno nikad nisam bila neki veliki ljubitelj životinja, da mi je netko rekao da ću imati psa u kući rekla bih mu da je lud, no to obično tako bude, sve što kažeš da nećeš obično ti se vrati pa tako i ja

		sada imam psa doma kojega toliko volim i bez kojega ne mogu zamisliti svoj život u stanu.“ „On je jedna baš lijepa uspomena svima nama, i meni je na kraju strašno drago ipak što ga je suprug doveo, zavoljeli smo ga svi, a na početku sam bila strogo protiv toga – tako to u životu bude je li (smijeh).“ „Kad je suprug ugledao psa doma, odmah je stao vikati: „Neće pas u kuću, neće u auto, neću gledati dlake, neće ovo, neće ono.“ Ali naravno, drugi dan je već pas spavao s nama (smijeh), i naravno s vremenom ga je i on zavolio.“ „Od moga brata dijete ima probleme s govorom, malo je lijen, i njih su savjetovali da nabave psa, nevjesta nije htjela to niti čuti, međutim odlučila je pokušati radi djeteta i sad ja ne znam jesmo li mi to svi umislili, ali to dijete je progovorilo uz psa doslovno. A nevjesta je sada vezana za tog psa gotovo koliko i dijete (smijeh), zavoljela ga je nenormalno.“ „Ja sada čak moram organizirati rođendanski party psu na kojeg dolaze svi kćerkini prijatelji. To bude po 20 djece i što je zanimljivo je da sada većina te djece isto ima psa doma koji im možda, da je drugačija situacija bila, ne bi bio u planu. I što je zanimljivo to nisu više psi koji stoje vani na lancu, nego bez obzira koje vrste bili ili koliko veliki bili, oni stoje u stanu.“ „No nije ona tu ljubav prema psu prenijela samo na djecu, sada kao što sam već rekla i naša rodbina obožava pse, ali baka koja je odgojena tako da od životinja prihvaća samo kravu, kozu, kokoš i tako te domaće životinje, i njoj je taj pas sada postao jako drag te mi je tako jednog dana došla i rekla: „Znaš, nije taj pas toliko ni loš, i Margaret Thatcher ima jednog takvog.“ (smijeh).“
	ŠIRENJE STRAHA PREMA ŽIVOTINJAMA NA DRUGE	(4) „Moj sin se ne boji prići niti jednom psu, on će bez problema prići bilo kome, dok npr. gledam druge roditelje čija se djeca boje, i gdje su većinom sami roditelji krivi za to jer tako kad izvedu djecu vani onda ih odvlače od pasa i viču im: „Ne diraj psa, ugrist će te. Odmakni se!“ I onda ta djeca imaju unaprijed razvijen strah, sad nemaju svog psa, a neće ga sigurno ni imati jer se panično boje bez ikakvog povoda.“ „Moja zaova stvarno ne voli pse, boji se, no kada sam ja završila u bolnici i moja kćer ostala „sama“ 7 mjeseci, onda je ona shvatila da bi i ona trebala možda nabaviti psa s obzirom da je ona svoj strah prenijela na svoje dijete, a ne želi jednog dana zakinuti dijete za jedan tako dubok odnos, ne daj Bože da mu pas ili netko drugi bude baš potreban kao što je mojoj kćeri sad bio. Ona je isto taj strah naslijedila od svoje mame, no odlučila je stati tome na kraj, ne želi to za svoje dijete, još se nećak stvarno voli igrati s mojom kćeri i psom, šteta bi bila da njezin panični strah to sve uništi.“ „Ja vam nisam oduvijek voljela životinje, kao dijete moji su držali krave, kokoši i tako to, ali mi djeca nismo toliko ni bili u kontaktu s njima, više su nas plašili da će nas te životinje napasti samo da ne idemo u staju, da im ne smetamo, tako da sam se ja bojala većine životinja, i još uvijek se bojim.“

			„Na primjer kad je dijete malo, do nekih dvije godine, dijete nema straha prema psu, ono se ne plaši, nego taj strah očito potječe od roditelja i od načina odgoja, jer naravno djetetu trebaš kazati kako ne može prilaziti svakom psu, jer on je premali i to još ne može razumjeti. I onda se zna dogoditi da dijete priđe psu iz znatiželje, i sad ako je taj pas agresivan on će u najmanju ruku zalajati, a možda krenuti na dijete, i sad ne daj Bože da ga malo štipne ili ogrebe, dijete će biti u fobiji od psa.“
	RAZLIČIT ODNOS S PSOM S OBZIROM NA DOB DJETETA	(3)	„A što se tiče samog odnosa djeteta i psa tu sam primijetio da se to mijenjalo kroz godine, na primjer kad je dijete malo, do nekih dvije godine, dijete nema straha od psa, ono se ne plaši, kasnije dijete ovisno o okolini ili razvije ljubav, ili fobiju prema psima. Onda kasnije, u vrtićkoj dobi, dijete lagano kreće razvijati odnos s psom, no prvenstveno je to igra, pas mu je, je li, prijatelj. Tek tamo oko 7. godine, ili otprilike kada dijete krene u školu, onda dijete počinje imati ozbiljniji odnos s psom, počinje brinuti o njemu, šetati ga, tada se rađa posebna veza.“ „S obzirom da ovaj pas nije bio toliko dugo s nama, i to je baš bilo u vrijeme kad su djeca bila dosta mala, smatram kako one osobno još nisu bile u razvojnoj fazi da se povežu s njim na različite načine, pogotovo dvije mlađe kćeri, za njih je on većinom bio izvor igre i veselja, dok je najstarija kćer već uspostavila neki odnos s psom i mislim da je njoj taj odnos najviše utjecao na razvoj odgovornosti.“ „Kćer mi je imala 7 godina kada je pas stigao. Smatrala sam kako je to nekako idealna dob za djetetu nabaviti psa jer prije toga dijete ne može izvesti psa samo, niti može adekvatno brinuti o njemu, treba se prvo naučiti brinuti o sebi, mlađoj djeci pas isključivo služi za zabavu, a već kod djece njene dobi može imati više različitih dobrobiti.“
ULOGA PASA U SOCIO- EMOCIONALNOM RAZVOJU DJECE	BRIGA O PSU	Zadovoljavanje osnovnih životnih potreba psa (6)	„Nakon nekog vremena preselile smo se u podstanarstvo, starija kćer se dosta brinula u njemu, stalno ga je izvodila, šetala, brinula se da ima dovoljno hrane i vode, da je čist i očetkan.“ „On stvarno pazi na njega, on njega i kupu i češlja. On ga šeta i igra se s njim. Uvijek će provjeriti ima li hrane i sve što treba.“ „Ona psa šeta, brine se o njemu, hrani ga, četka ga i kupu, uvijek se brine da ima sve što mu je potrebno, ona s veterinarom priča poput odrasle osobe, i što je posebno bitno za spomenuti, dok sam ja bila 7 mjeseci u bolnici ona je ta koja se isključivo brinula o psu.“ „To je njihova obaveza voditi psa vani ujutro, popodne i navečer, one se stvarno brinu o svemu u vezi njega, hrani, vodi, kupanju, pranju šapa kad dođe iz šetnje. Eventualno ako njih nema doma onda ću ja to preuzeti, ali to je rijetki slučaj. Kada pas treba ići u veterinaru one to znaju, one to obavljaju.“ „Najstariji sin ih uvijek kupu, najmlađa kćer ih češlja, dok su ova dva sina u sredini zapravo koncentrirani na ove svakidašnje, bitne radnje, oni će im uvijek dati jesti, piti, izvesti ih vani kada moraju ići.“ „Ona je bila zadužena za hranjenje, šetanje, kupanje i četkanje, takoreći za sve ono najbitnije u vezi O, i ona je to odlično odrađivala.“

		Posebna briga oko psa (7) „Oporavak za D je bio dug, šepala je mjesecima na tu nogu, u početku smo je morali nositi uz i niz stepenice, ali kćerka nije odustajala, ništa joj od toga nije bio problem. Ona je s njom radila neke njene izmišljene vježbe za nogu, brinula se o njoj, skupljala joj za vitamine jer su u školi učili da ti trebaju vitamini kad si bolestan, tješila je kako će sve biti ok.“ „(Psu je otkriven tumor na maternici, bila je već stariji pas, operacija je bila skupa i jako rizična, tako da roditelji nisu htjeli riskirati.) Međutim kćer nije htjela niti čuti za to, ona nije htjela da pas živi s bolesti, bila je uvjerena kako nju to smeta i boli, jer je tumor bio velik, premda su nam rekli da ona to ona još ništa ne osjeća, no kćer je na svoju ruku, zna ona biti jako tvrdoglava, dogovorila sa stricem da joj financira operaciju, da će se ona njemu sav taj novac vratiti čim skupi. I tako je D išla na operaciju.“ „Nakon operacije ona je nosila nju, tu je spavala kod nje u sobi, ono na krevetu, mazila je, tetošila je, ne znam, ona je pratila sve, znala je da je pas uzeo malo vode, hrane nije, ali ona je rekla kako to nije bitno, sad je bitna ta tekućina za početak.“ „Muž je išao jednom u lov i jednog od pasa je prilikom lova izgrizao vepar i to je bilo grozno. Kćer je bila u šoku što će s tim psom biti, svi su morali prvo ići tražiti ga gore gdje se to dogodilo jer je on od straha pobjegao, suprug ga je zatim morao dovesti doma i odvesti ga veterinaru, sve po njenim uputama. Ona bi svaki dan došla do njega u boks, nosila je sa sobom zavoje i lijekove, previjala mu je redovito rane, brinula se da ima sve što mu je potrebno, doslovno ona se nije micala od njega dok on nije u potpunosti ozdravio.“ „Dok sam ja bila 7 mjeseci u bolnici ona je ta koja se isključivo brinula o psu. Ona nije željela za to vrijeme ostati s mojim roditeljima, koji žive 100 m od njene škole, nego je ona zbog psa išla svaki dan doma jer je on navikao tamo biti i nije željela da on mijenja navike i dodatno se uznemiruje zbog situacije. Ona bi svako jutro prije škole njemu dala jesti, prošetala bi ga, onda bi njen djed, moj otac došao iz Sinja po nju i odvezao je u školu. Nakon škole bi ona kratko svratila kod njih na ručak i odmah tražila da joj se vozi doma jer je pas sam. Baka je ispaljivala zbog toga jer kao ona je dijete od 15 godina koje je po cijele dane samo u kući zbog psa. To je bila ogromna odgovornost s njene strane. Tako i sada, otkad je donijela tog napuštenog mačića doma ona ne želi izići vani nego odlučuje ostati doma i brinuti se o njemu. Pas i mačić su se odmah sprijateljili, igraju se, spavaju zajedno, tako da su sad oboje stalno s njom.“ „Nakon nekog vremena dovezli su D doma iz bolnice, cijelu onako zavijenu, s ovratnikom. Kćer se nije micala od nje. Ozbiljno je shvatila upute doktora kako D ne smije skinuti ovratnik jer će onda otparati šavove i stvoriti problem, tako da je ona ponovno bdjela uz nju, čuvala je, mazila, bodrila.“ „Način na koji se ona brine o O, jesmo li mu kupili hranu, jer on slučajno ne smije ostati bez svoje hrane, je li ima vode, kada će ići na kupanje i šišanje, je li izveden vani, treba li njemu što - to su za L veliki koraci jer donedavno ona nije pokazivala nikakav oblik brige za druge. Ja ne kažem da je ona neosjećajna, ali jednostavno to dijete
--	--	---

			nije shvaćalo tuđe potrebe, i nije im predavalo pažnju. Ona sada njega grli kada grmi ili kad je vatromet, ona ga vodi veterinaru i bdije uz njega ako ga boli, ona ne dopušta da itko digne glas na njega.“
		Zaštita psa (utjeha) (4)	„Njihov odnos je bio obostran, npr. D se jako bojala vatrometa, uvijek smo imali problem kada bi bio vatromet i jedan put samo je nestala, nismo uopće znali gdje je. Kćerka ju je našla ispod svog kreveta, valjda joj je to bilo najsigurnije mjesto u kući, i pas je toliko bio u šoku da nije htjela izići, a znate što je moja kćer na to napravila, ušla kod nje ispod kreveta i zagrlila je da je utješi i stala s njom dok nije odlučila izići.“ „Djetetu je uvijek bilo najvažnije samo da je pas dobro i da mu nitko ne naudi. Sve bi ona napravila samo da ga zaštititi, pa čak i sebe i svoje zdravlje stavila na drugo mjesto.“ „I zanimljivo je kako će moj sin uvijek nju braniti kao: „Nije to moja L napravila, pogriješili ste.“ Pa čak i ako zna da je ona kriva, on će uvijek biti njen zaštitnik.“ „Bože, baš su nerazdvojne, ja nekad samo ono pomislim što će to biti kad toga pasa jednog dana ne bude, ma strah me iti pomisliti. Nedavno je baš, ovaj stariji sin, pas je mali išao izići vani i on joj kao nije dao i malo ju je po guzici udario, kćer je odmah skočila, ona je sat i pol vremena plakala, ona jednostavno nije mogla doći sebi kako je on to njoj mogao napraviti, još su je ispred čekale prijateljice, ali ne ona je uzela psa u ruke i nosala ga okolo, čudila se kako on može tako vikati na nju, tući je, ona je bila zgrožena, nije ju htjela ostaviti s njima dok ona nije tu.“
	POZITIVNE POSLEDICE BRIGE O PSU	Razvoj brige o drugima (4)	„Pas je naučio svoju kćer da se brine o drugima, ne samo o sebi, tj. više o drugima nego o sebi što je za nju bilo jako bitno s obzirom da je jedinica, a znate kako jedinci uvijek budu malo i sebični i razmaženi, ali taj pas je nju skroz promijenio.“ „Uostalom ona je njima i briga, preko nje se uče brinuti o drugim živim bićima, životinjama, ali i drugim ljudima, stječu tu odgovornost, da netko ovisi o njima.“ „Sve one meni imaju strašno razvijenu tu brigu o drugima, prvenstveno o psima, ali i o svim drugim životinjama jer imali smo mi i mačke, i ptice, i hrčka, ali što je najbitnije one su na taj način razvile brigu o drugim ljudima. Tri kćerke mi igraju rukomet i neće se nikada dogoditi situacija da će one u naletu nekoga ozlijediti, a da neće zastati i pitati kako je, je li sve ok, da neće pružiti ruku toj osobi, ispričati se, znači uvijek će to napraviti što u tako kontaktnom sportu i nije baš česta situacija.“ „Ona je baš nekako brižna za djevojčicu od 9 godina, razvija taj osjećaj odgovornosti te brige o drugima, nekako su uvijek on i njegova dobrobit njoj na pameti.“
		Obzirnost prema drugima (6)	„Previše tih dobrih stvari i anegdota mene podsjeća na odnos djece i psa i definitivno mislim da su psi odigrali veliku ulogu u njihovom razvoju i da je briga o tim psima utjecala na to tko su one sada i kako se odnose prema životu, prirodi, životinjama i drugim ljudima. Baš su obzime prema svima i prema svemu za svoju dob.“ „Kada imaš psa moraš biti obziran i prema drugima, a pogotovo ako živiš u zgradi, a ne u kući. Znači opet ne možeš uzeti pasminu koja

		puno laje, na primjer ja kada sam tražila psa isto sam gledala da to bude pas koji ne laje puno, i baš mi kćer govori kako ta njena prijateljica ima psa koji stvarno puno laje i kako uopće susjedi u zgradi ne mogu spavati od njega, i sad i ona sama kaže kako to nije u redu jer je tako učim od početka kako trebamo biti obzirni prema drugima i držati se nekog osnovnog kućnog reda i mira.“ „Od početka ih obje učim da kada izvode psa moraju paziti gdje će on izvršiti nuždu, da ne može to biti nekome ispred ulaza, te da obavezno moraju pokupiti za njim ako se radi o velikoj nuždi. Međutim tu mi drugi roditelji i druga djeca stvaraju problem jer se navodno drugi njima dvjema rugaju ako to rade, kao u smislu: “Pa zašto to radiš, vani smo, imaju smetlari da to pokupe.” ili “Ti nisi normalna, zarazit ćeš se, to je odvratno.” I onda njima bude glupo to napraviti, ali im ja uporno govorim: “Ili ćete kupiti za svojim psom, ili nećete imati pasa.”, jer nije ni meni ugodno kada mi smrdi ispred ulaza ili ugazim u nešto ujutro kad idem na posao, pa sigurno tako nije ni drugima.“ „Tako mi je jednom došao, bili smo vani u prirodi sa psom, i rekao: “Majko, ja sam silno razočaran, mene A ne voli.“ I onda sam ja njemu morala objasniti da nije da njega pas ne voli, nego je on sada u prirodi i ima taj svoj nagon da se istrči, da sve ponjuši i razgleda, a ovaj bi htio da je on stalno uz njega, da se mazi, da se igra s njim. Na taj je način on naučio da i pas ima svoje želje i potrebe i da to treba cijiniti isto kao što je i pas za njega tu kad je njemu potrebno, i što razumije kada mora ići u školu i učiti, a isto tako jedva čeka igrati se s njim.“ „Prije dva mjeseca smo dobili ovog drugog psa, malog pekinezera, otac mi je bio nešto loše pa je pas došao živjeti s nama, inače je to bio njegov i sin je odmah prihvatio i njega, odlično se slažu. Sin je dosta emotivan prema njemu, i pazi na njega, valjda kako je novi tu s nama i on mu nastoji olakšati, dosta je obziran prema njemu, uključuje ga u sve aktivnosti svoje i P, on želi da su oni jednaki.“ „I onda ja njoj govorim „N, sad smo se tek preselili, mama nema sad kuna, kako ćemo sad to?“, a ona mi odgovara: „Ne brini mama, ja sam štedjela.“ I stvarno je, štedjela je, jako je obzira što se psa tiče.“
	Razvoj odgovornosti (8)	„Taj pas je nju skroz promijenio. Naučio ju je odgovornosti. Naučio ju je da je drugo biće ovisno o njoj i da, bez obzira je li od volje ili ne, mora se pobrinuti oko njega.“ „Tu je odmah ta odgovornost se bila vidjela, kad ga se vodi vani, kad ga se kupi, što se mora kupiti za štene, što je dobro za zube, četkica za zube posebna, pa mu gleda te zubiće je li sve ok, ima li dah drugačiji, ne znam, što jede, što pije, koja mu je dlaka, kad najviše otpada, kad najmanje, znači odmah se vidjelo, uspostavio se taj neki vrhunski odnos gdje je ona bila baš ono što, kad i kako mora obavljati s njim. Općenito mi se sviđa što ima toliko obaveza, normalno počela je i škola i sve kasnije u jesen, počeli su i treninzi rukometa, sve što je sama birala naravno, nitko je nije silio na ništa, no ta odgovornost je tu, znači ujutro, navečer, kroz popodne, ne dao bog jakog nevremena ona će ići kod nje.“

		„Najznačajniji aspekt odrastanja uz pse je razvoj odgovornosti definitivno. Ali ne stvarno, briga ta i ne znam, da odeš dalje čistiti, a da si dijete od 7 godina koje može, ne znam, provesti to vrijeme možda s prijateljima na mobitelu, ne, ona zna što ima, ona će to odraditi, očistit će sve, očetkat će joj zube, baš mislim ta odgovornost, znat će u životu što treba, i da joj neće sve mama ili tata.“ „Uče se nekakvoj odgovornosti, da je to nešto o čemu se moraju brinuti, imaju to na glavi, na pameti, da nije to nešto evo kad se sjetim ili kada mi je dosadno, najviše znači pomaganje nekome te stjecanje navike za nekakav rad ubuduće, za obavljanje svojih obaveza. Oni kao mali tako kad obave nešto osjećaju se jako važni, oni uliju vodu, daju keksić, počesljaju je, operu, daju joj ampulu, vode je u veterinaru zajedno s nama, E je vodi u šetnju, nešto što je psu neophodno, i tako sve te stvari. Isto tako kad je ružno vrijeme i kad se nikome ne da ići vani, onda ja njega pitam hoće li otići prošetati L, malo je istrčati, on to rado učini. Eto znači to, stjecanje radnih navika, učenje i pomoć drugima je ono u čemu pas najviše pridonosi kod djece.“ „M je tada bila 7. razred i mislim da joj je O baš došao ono što se kaže u pravo vrijeme. Preuzevši brigu o njemu M je dobila puno na odgovornosti i u drugim poljima u životu.“ „Nekako baš ima tu odgovornost prema njemu, npr. B nije jeo i ona mora pronaći što će on pojesti, ne znam kako bih to rekla, ali ona tu stječe veliku odgovornost, ona se zapravo brine u njemu i o njegovoj dobrobiti. Ona točno zna do kada on ujutro mora biti izveden i ako nije to je odmah panika, on odmah mora ići vani. Isto tako ona zna da on mora imati barem jedan obrok dnevno i ona se brine o tome, a ima samo 9 godina. Navečer prije nego krenemo spavati njoj je isto prvo na pameti je li B izveden, ako nije ona će se dignuti iz kreveta i izvesti ga bez problema. Malo je ona plašljiva, neće ga baš ona sama izvesti navečer, ali će izludjeti mene i stariju sestru dok se to ne odradi: “Brže, moramo ga izvesti, ako mislimo da nas noćas ne budi.” „Svi su oni meni odgovorni što se brige o psu tiče, svi oni znaju da pasu treba dati i jesti i piti, da ga treba okupati, počesljati, oprati mu šape kada ulazi u kuću, stvarno njih na to ne treba podsjećati, svi će oni to obaviti, valjda su s godinama naučili od mog ponavljanja (smijeh), ali i naučili su dosta jedni od drugih, kako vide što jedan radi tako onda i ostali. Stvarno su odgovorni što se te brige o psima tiče. Super mi je i kako su se oni podijelili i organizirali sami oko aktivnosti vezane za pse, npr. ovaj najstariji sin ih uvijek kupa, on gušta u tome i nitko drugi mu se ne dira u to, najmlađa kćer ih češlja, ona je jedina ženska pa je valjda njoj jedinoj i stalo do njihovih frizura (smijeh), njima muškima to ne predstavlja neki značaj, dok su ova dva sina u sredini zapravo koncentrirani na ove svakidašnje, bitne radnje, oni će im uvijek dati jesti, piti, izvesti ih vani kada moraju ići, a kao što sam već rekla svi se igraju i maze s njima. Ne mogu reći, stvarno su organizirani oko pasa, kad bi bar oko svega bili takvi (smijeh). Neće se nikada dogoditi da je pas ostao gladan, žedan
--	--	--

			ili neuredan. Najmlađa kćer će njima još dodatno dati i keksiće, srediti ih i sve, ona uživa u svemu što uključuje pse.“ „Mislim da je njoj taj odnos najviše utjecao na razvoj odgovornosti, ne u smislu šetanja, kupanja i brige o psu na takav način jer je i ona bila mlada za to, a pas već star kada je krenula u školu pa je imao i posebne potrebe što se toga tiče, već više u smislu odgovornosti prema drugom živom biću, da se sjeti da i on ima svoje potrebe, da se sjeti promijeniti mu vodu i odnijeti jesti, jednostavno da shvati njegove potrebe i to da je on na neki način ovisan o njoj.“
		Preuzimanje odgovornosti u posebnim (teškim) trenucima (4)	„Kćer je držala na sebi u rukama sve dok nije otišla (suze u očima). Isplakala je se kao nikad, ali preuzela je odgovornost na sebe u tom najtežem trenutku i postupila je kao jedna zrela odrasla osoba, puno hrabrija od mene.“ „I onda ja njoj govorim: „Sad smo se tek preselili, mama nema sad kuna, kako ćemo sad to?“, a ona mi odgovara: „Ne brini mama, ja sam štedjela.“ I stvarno je, štedjela je, i onda smo išli kod veterinara, ona je dogovorila da ćemo doći i popričala je s njim, kako to ide, koje mogu biti posljedice, mislim strašno zrelo, jako jako je zrela za svoju dob, i to je ono što kod nje malo buni, ono, 7 i pol godina, a u principu toliko to shvaća realno kako je, nema sad tu nekih: „Ajme mama, što ako?“ ne, doktor je tako rekao, ono postoji mogućnost toga i toga, ali idemo ono, idemo u to. Onda mi je rekla kao: „Bolje i to da ne dolaze drugi pasi dolje ispred kuće, da ne namirišu je, a to su i hormoni mama, ona će sigurno tražiti nekoga.“ Tako da, dogovorila je tu sterilizaciju, preuzela je sve na sebe.“ „Bila je kod nje u sobi nakon operacije, međutim pas je bio pod narkozom, nikakav, ona je tu bila s njom, bdjela je i to sve, i tokom noći pas je valjda skinuo ovratnik i rastvorila je dolje sebi sve, doslovce su joj visjeli organi dolje vani. Ništa, ona je odmah rekla: „To moramo srediti.“ Tata je njezin držao psa na podu, onda je došao susjed pa smo sve sanirali i vodili smo je na novu operaciju i opet je bila preko noći tamo i ona je onda opet išla po nju, znači toliko je vidjela u principu koliko je tanka granica od tog veselog psa, ne znam živahnog, razigranog do ne znam neke tuge, i da pas se drugačije ponaša, ne znam, drugačije je to sve bilo ta dva dana anestezije i tog stresa, svega. Međutim, ona je to sve prihvatila i sama je rekla, kad je veterinara zvala tu večer, kao: „Ona se ne ponaša kao inače.“ Onda je on njoj objasnio: „To ti je zbog narkoze, trebaš tako i tako.“ I to je to bilo, znači ok ako me i ugrize znam da to nije ona, to je, ona je prihvatila taj drugi dio.“ „Ispred kuće je stvarno bilo, pošto ima dolje taj dućan, to je bilo paleta, kamenja, svega. Ona bi dolje, pa ne bi svaki dan, ali svako drugi dan bi sišla, ona bi kupila to, slagala da lijepo izgleda. Zadnji put je imala akciju, jedna prija joj je pomogla, ono nije trebala, bila je prijateljica tu, pitala je hoće ići s njom, ova je rekla da hoće. Ja mislim da jedno 3-4 sata su bile dolje, ona sva kamenja su stavljale na istu hrpu u vreće i to je toliko bilo čisto da je ona to sve sredila, metlu je donijela dolje, lopate, i ja je gledam s prozora i govorim joj: „N, dođi nešto pojesti.“ Ali ona kaže: „Ne, ne, ne.“ Toliko ta odgovornost, znači to ću ja sad tako obaviti, odraditi, to je

			nevjerojatno bilo. Muž mi je išao navečer baciti to kamenje, on je uzeo „karijolu“, kaže on nije mogao, u par navrata je nosio, stvarno je bilo svega. Ona je stavila tu odgovornost na sebe, nas nije niti pitala za pomoć, dapače htjela je to sama obaviti za Z.“
		Razvoj samostalnosti (3)	„Stariji sin je dosta samostalan, on će sad treći razred i on ode znači tu iz centra grada dolje kilometar sa biciklom, nju zaveže za povodac, vodi je u šetnju, dok druga djeca njegove dobi, npr. njegovi prijatelji iz razreda, njihovi roditelji ne mogu zamisliti da im dijete ode biciklom tako daleko sam, ili da sam šeta psa, moj je E baš odrasliji dosta u tom pogledu.“ „L je postala puno samostalnija uz O, prije bi ona sve pitala nas: „Mama kako ću to? Mama kad mi je ono? Mama gdje mi je ono?“ , dok je brinući se o njemu postala i sama nekako snalažljivija, odgovornija, ma baš više samostalna – počela je pratiti kad ima što za školu, kad su „Malci genijalci“, kad dolaze tete za učenje, što će danas obući, gdje ostavlja pribor za školu i druge stvari, uglavnom počela je se odlično snalaziti bez da nas pita za svaku baš sitnicu.“ „Naš je sin uz psa postao dosta samostalniji i odgovorniji, prije je uvijek čekao da mu mama pomogne sa školom, kako je ona profesorica, nije se htio pomučiti, možda smo i mi tu malo krivi, ali otkada vodi brigu o psu tako je počeo preuzimati brigu i o školi, puno manje pita mamu za pomoć, osim naravno ako nije baš nešto što ne razumije, ali inače gotovo sve sada obavlja sam. Valjda je po psu vidio da može pa se i tu ohrabrio.“
		Razvoj strpljenja i smirenosti u teškim situacijama (3)	„Ona je to sve prihvatila i sama je rekla, kad je zvala veterinara tu večer, kao: „Ona se ne ponaša kao inače.“ Onda je on njoj objasnio: „To ti je zbog narkoze, trebaš tako i tako.“ I to je to bilo, znači ok ako me i ugrize znam da to nije ona, ona je prihvatila taj drugi dio, bila je smirena i strašno strpljiva s psom. To mi je isto bilo ono, kako djeca odmah prihvate da je to jednostavno drugačija situacija i nisi ono: „Ajme meni, makni mi tog pasa, ugrist će me, ne volim ga.“ To je kod nje bilo ja ga volim i dalje, međutim moram mu dati prostora, boli ga, nije isti trenutno, i proći će. Moramo pričekati.“ „Pridobila je sve te curice koje su bile ono u strahu na neki način, lagano i polako, nije bilo: „A neće ti bit ništa!“; ono klasično naše: „Evo ti uhvati, uhvati!“ Nego ona je polako s njom šetala i govorila: „Pa vidiš da je sve ok.“ Prvo su bile udaljene na metar-dva pa polako, puno je tu strpljivosti trebalo. To je trajalo i 2-3 mjeseca, ako ne i više.“ „Ona je operirala srce sa 13 godina, a to je operacija pri kojoj je ona morala biti budna i zbog tog se razloga u Hrvatskoj većinom ne izvode takve operacije na djeci nego moraš ići vani, no kada je doktor vidio njeno psihičko stanje i tu kontrolu emocija on je prihvatio to odraditi jer je znao da ona to može. Njoj je sve bez panike, škola joj je bez panike, jako je smirena, a pas joj je veliki oslonac u tome.“
	RAZVOJ SAMOPOUZDANJA	Zadovoljstvo samim sobom (ponos) (9)	„Kćerka je bila tako ponosna što je to njen pas, sva bi je djeca ispitivala o psu i ulazila u razgovor s njom.“

		„Druga djeca bi joj došla reći kako su joj vidjela psa ispred škole ili kako su ga nahranili, pitali bi kako se ne izgubi, kako je zna pronaći, a njoj je to sve laskalo.“ „On nju zaveže za povodac, vodi je u šetnju i pravi se s njom jer je onako cijela lijepa, pa nju svi gledaju i pitaju, onda on govori: „To je malamut, to je moja mama kupila.“ To mu baš daje na samopouzdanju.“ „Kada čita neki magazin ili knjigu i vidi svog psa, to je odmah ponos, ili kad negdje šetamo po ulici i vidimo sličnog psa, to je njima nešto posebno, on će bez problema doći do te druge osobe i reći: „Ajme mogu li vam pogledati psa? Kako se zove? Imamo i mi sličnog takvog.“, i to je taj nekakav osjećaj važnosti.“ „U razvoju tako mlađe djece, sigurno im pas podiže na neki način i samopouzdanje, samopouzdanje u smislu da danas većina djece nema neke velike obaveze, odu recimo do dućana pa ga ti zato pohvališ, zahvališ mu se na pomoći i onda se oni dobro osjećaju jer su nekome pomogli, jer su bili korisni, ali pas je isto jedna velika obaveza, a sve oko njega djeca rade s guštom, tako da isto nije mala stvar kad oni psa prošetaju, očetkaju, daju mu jest, pit, kad se brinu o njemu neko duže vrijeme, pa ga ti pohvališ i još pogotovo ako mu netko drugi kaže vidi što ti je pas lijep, što ima lijepu dlaku, onda se oni osjećaju dobro i ponosno, i sigurno da im se diže samopouzdanje, pa 1 %, 1 % dobro je.“ „Prema mom iskustvu djeca (nevezano muška ili ženska) ti negdje u 11. ili 12. godini poželes ići s ocem u lov. I onda ih moraš dobro pripremiti jer njima to očito diže samopouzdanje. To se vidi pogotovo iz njihovog ponašanja nakon lova. Moj sin je nakon tog prvog lova osjećao se samodopadno, bio je pun samopouzdanja, bio je dosta slobodniji i prema nama, a i prema drugima, posebno prema drugoj djeci, nekako je bio nesputan. Po mom mišljenju dijete je naravno svjesno svojih fizičkih ograničenja i kada mu ti daš do znanja da ćeš ga voditi sa sobom u prirodu sa psom, gdje dosad nije mogao ići, on iz toga odmah dobiva na važnosti i osjeća se odraslije, i da će možda držati pušku u ruci, to je djeci ono WOW!, pravu pušku držati lovačku, a onda sve to skupa njima valjda diže adrenalin i čini ih ustvari važnima i u vlastitim očima.“ „Svaki dan on njega šeta, izvede ga vani, igra se s njim, brine se je li pas jeo, četka ga i kupa. To mu daje osjećaj zadovoljstva, na neki način diže mu samopouzdanje, znaš ono to je moj pas ja se brinem o njemu, ja to mogu.“ „Bude tu skupina od njih 5-6 djece i onda oni mene često zamole da ja njega ostavim par sati da se on igra s njima ili mazi, i isto tako ako sin ode sa mnom po njega onda se on odmah poveže s tom djecom, on se tada osjeća ponosno, znate to je moj pas, on će ostati s vama ako ja to dozvolim, daje mu to na važnosti i samopouzdanju.“ „I rekla bih da taj pas utječe na njihovu ulogu u društvu, ne znam kako da to objasnim, ali moje kćeri se osjećaju puno bitnije, važnije, samopouzdanije kada je taj pas uz njih i kada one pričaju o njemu i naravno kada ih druga djeca pitaju za njega. Poraslo im je dosta samopouzdanje zbog psa.“
--	--	---

		Sigurnost u sebe (5)	„Od O je puno dobila na samopouzdanju i to na dva načina. Prvi način je taj da je ona postala slobodnija, da se druži s više djece, da je nije strah što će joj netko reći s obzirom na njene poteškoće, dok s druge strane se to samopouzdanje vidi kroz njeno učenje jer ona sada ipak stječe nova znanja i sretna je i zadovoljna zbog toga, lakše pristupa izazovima i problemima, škola i učenje joj nisu više toliko odbojni, postala je sigurnija u sebe, ali pozitivno sigurnija.“ „Sad je to dijete koje se zafirkava, koje je sigurno u sebe, mogu reći da je njoj uvelike poraslo i samopouzdanje. Na kraju se ispostavilo da je njoj najveći problem bilo to što je ona bila dijete razvedenih roditelja u maloj sredini. Ja ne mogu reći koliko je njoj pas pomogao u toj situaciji, ali sigurna sam da uvelike je. Ona bi njega izvela u šetnju, zaboravila bi na sve brige, kada bi bila u kući igrala bi se s njim, češljala bi ga, radila bi mu frizurice, i u jednom trenu ona je postala ona djevojčica sa slatkim psom, a ne više ona djevojčica razvedenih roditelja. Koliko god je prije bila nesigurna u vezi toga, toliko je sada sigurna u sebe i ponosna na psa.“ „Znači to moje dijete koje je bilo u potpunosti asocijalno, ona sada može takoreći sa crnim „ciganom“, ona je toliko slobodna i sigurna u sebe, neprepoznatljiva doslovno.“ „Tu se javlja to njeno samopouzdanje koje je ona uz psa razvila. Prije bi se ona osjećala strašno loše ako bi joj druga djeca nešto rekla, i uvijek je mislila kako je tuđe sve bolje, kako je njeno najlošije pa bi se tako mijenjala u školi za stvari, robu, ali danas to više ne radi. Dapače, sad je dosta sigurna u sebe i može prihvatiti i kritiku, ali isto tako zna i koliko vrijedi, a pas je uvelike utjecao na taj razvoj samozadovoljstva.“ „Ne samo što je ona sad više samouvjerena, nego je i dosta slobodnija, napraviti će nešto što prije nikada ne bi niti pomislila da bi moje dijete moglo napraviti. Baš me nedavno zvao ravnatelj kako moja kćer stalno ispravlja jednog profesora i zamolio me da joj kažem da to više ne radi, da to profesoru smeta. Ja sam naravno stala na stranu svog djeteta nakon što sam vidjela o čemu se radi, ali ono što vam hoću reći, ona je sad skroz drugo dijete, jako je sigurna u sebe i zna da uvijek ima podršku od svih nas. Od psa pogotovo.“
		Omiljenost u društvu (7)	„Puno djece želi imati psa a, ili roditelji ne daju, ili ne znam, nemaju mogućnost, i onda ta jadna djeca, dođu kod mene, traže to, ne znam, uvijek govore mojoj djeci: „Ajme blago ti se imaš psa, ajme blago ti se imaš mačku, ajme blago ti se.“, ne znam, ono, na taj način druga djeca to gledaju. „Ti imaš sve što poželiš, a ja ne mogu imati ništa.“, i onda tako bitan si, osjećaju se sretnima, i važnima, omiljeni su nekako u društvu.“ „Nekako je počela više biti u centru pažnje druge djece. I njoj je ta pažnja u potpunosti odgovarala, ona je O počela voditi svugdje sa sobom, čak i za maskare sada svake godine im pripremamo zajedničku masku, on na rođendanu sjedi pored nje i ima svoju tortu na kojoj on takoreći isto puše svjećice. Drugoj djeci je to precool.“ „Ona voli nju izvesti vani, ona voli da ja dođem po nju u školu s njom, da je svi vide, onda ona bude cijela sretna, pa je pokazuje prijateljicama - vidite to je moj pas, pa se hvali što sve pas zna, kako

			se one igraju zajedno, kako se ona brine o njoj, kako joj radi frizure, onda te curice imaju puno pitanja o psu, a ona bude cijela ponosna. S tim psom ona baš privuče pažnju na sebe.“ „Kad je D tu oko nas se skupi grupa djece u tren. Moja kćer je jako društvena i uživa u tome.“ „Inzistirala je da je uvijek vodi sa sobom u društvu, još nije puno djece tada imalo psa pa je bila i omiljena u društvu zbog nje.“ „D je izabrala O, po izgledu naravno (smijeh), jer ona je tada bila u tim godinama kada je on njoj služio za dokazivanje u društvu, za šetnje s prijateljima kada će ona povesti njega i biti u centru pažnje i tako to.“ „On je naravno velika faca, omiljeni je među svim njenim prijateljima, čak ima i svoj Instagram profil, ono stvarno svi živi ga znaju, gdje god smo mi tu je i on. To je recimo puno utjecalo na samopouzdanje moje kćeri u društvu, djevojčica koja je prije uvijek bila tiha i po strani sad je postala kako se kaže “glavna”, glasna i sretna.“
		Otvorenost prema novim stvarima (sloboda) (4)	„Ona je dosta aktivna i slobodna i onda njoj smeta što joj u Hrvatskoj svi stalno govore: „Pazi, past ćeš!“ jer su joj u Norveškoj svi govorili: „Bravo, ti to možeš!“ I to stvarno je tako, međutim, mi nju odgajamo malo, neću reći na drugačiji način, nego ne znam, pročitali smo i ja i muž masu i tih knjiga i pričamo o tome, i ne želimo je odgajati da misli: „Ajme ugrist će te pas, ajme pazi, past ćeš preko njega, ajme što ako ti pas sad, ne znam.“, jednostavno nema toga. Ne želimo da razmišlja tako, ako i dođe ne znam, alergija, riješit ćemo i to, vidjet ćemo što se može, kako se treba ponašati u toj situaciji, ono, kako bi rekla, nećemo svaki problem, ako naiđe nešto negativno, crno, ponašati se kao da je smak svijeta, nije. I onda sad tako razgovaramo, idemo kroz bilo što, sve ćemo razgovorom riješiti. Bitno da ima pravog prijatelja, psa uz sebe i da se ne plaši svega.“ „Kako mi živimo odmah do sportske dvorane i u takvom kvartu gdje ima mnogo djece, onda baš primijetim kako moja djeca lakše stupaju u kontakt s drugim ljudima, pogotovo s drugom djecom, nekako su slobodnija i mislim da je pas puno pridonio tome jer su mnogo kontakata upravo ostvarile na račun njega, i onda to ostane, prijeđe i na druge životne situacije, bar ja mislim, ničega se one ne boje, previše su slobodne.“ „Njima je to sve normalno - ući u boks, prići vani bilo kojem psu, nijednoga se one ne boje bez obzira na veličinu ili vrstu.“ „Meni je sin toliko opušteniji, slobodniji je, ne boji se drugih pasa niti drugih ljudi, meni je otac prije ima one velike tornjake gore na planini, no on se ne boji prići niti jednom psu, on će bez problema prići bilo kome, pa čak i onim psima koji reže ili su onako napadački nastrojeni, on ima svoju metodu, on želi i njima prići, i meni je to super.“
		Pobjeda straha uz psa (3)	„Uz nju je E takoreći naučio plivati. Kada bi ga tata vodio ne bi imao hrabrosti ići daleko, ali kada bi i L tu bila onda može bilo kuda, on zaboravi da je u vodi, da pliva, on gušta gledajući nju, u potpunosti zaboravi na strah.“

			„Svaki put kad bi se negdje išlo on bi pazio na psa, tješio ga u putu, sjedio s njim, otvarao mu prozor da ima zraka, uvijek ga je budrio. Na taj način i jednom i drugom je put puno lakše padao. Sin bi zaboravio na svoj strah od puta pazeći na psa. Pomogao je njemu pas i da prebrodi strah od mraka, naš se sin užasno bojao mraka, ne bi htio ići spavati ugašenog svjetla, niti bi navečer smio doći sam do doma, ali otkad je pas s njim on bez problema spava bez svjetla jer ga kao pas štiti pa mu mrak ništa ne može, je li, i isto tako kako se oslobodio šetati sa psom tako sada i bez njega se više ne boji mraka, ne obazire se više na to. Možda je dio jednostavno dio odrastanja i vjerojatno bi to došlo samo s vremenom, ali njemu je to došlo puno brže i na neki način prirodnije uz psa.“ „Srednji sin se strašno bojao pasa pa smo se mi prepali da on ne bi doživljavao još veće šokove kad pas dođe u kuću. No, dogodila se upravo suprotno situacija. Kad je pas stigao u kuću on joj je prišao prvi, pomazio ju je i u biti na taj način se on oslobodio straha od pasa.“
	EMOTIVNOST	Pokazivanje (izražavanje) emocija (3)	„Ja ne znam jesam li ikada vidjela moje dijete tako sretno, ona je plakala od sreće, grlila psa, toliko emocija, ja to neću nikada zaboraviti.“ „Kćerka je toliko plakala kada se morala oprostiti od nje kad je odlazila na školovanje, za nama nije plakala (smijeh).“ „Puno je npr. ona pomogla mom sinu pri izražavanju emocija. Kad je izvodila ludosti plakao je od smijeha, a kad je prva L otišla otvoreno je pokazivao strah i tugu. Baš je emotivan dječak koji pokazuje svoje emocije, ali i uvijek brine o tuđim. Kad je bio mlađi stalno bi on meni govorio: „Mama, ovako je mazi, to ti ona voli.“ Ili ono: „Mama, ovo kupi L, baš će biti sretna.“ „Nakon smrti prvog psa, sin je bio toliko presretan dolaskom novog psa, kao da je mislio da mu se njegov prijatelj vratio, nešto neopisivo, još su psi bili u potpunosti isti pa možda i zbog toga. Vjerojatno ga nikad u životu nismo vidjeli toliko tužnog, a onda opet toliko sretnog, to su emocije prštale na sve strane.“
		Verbalizacija emocija (4)	„Kad je bio mlađi čak je počeo svoje emocije izražavati preko nje, to nam je bilo baš super, i jako smiješno u početku. Tako bi on kada mu nešto nije po volji meni rekao: „Mama, L se to ne sviđa i tužna je što ja ne mogu ići kod Ante igrati se.“ ili „Mama, L ne voli kada ti kuhaš brokule za ručak, ne bi trebala to raditi.“ Mi smo uvijek znali točno kako se on osjeća.“ On je i danas jako emocionalan i jako dobro, kako da kažem, verbalizira te emocije. On će nama uvijek reći kako se osjeća i zašto, ali on odlično raspoznaje i tuđe emocije, što je izuzetno za njegovu dob, i često mu nije jasno zašto druga djeca ne kažu lijepo kako se osjećaju, pa on meni dođe cijeli zbunjen iz škole kao: „Mama, ja stvarno ne razumijem Ivana, on neće da priča sa mnom, a nije mi rekao ni da je ljut na mene ni ništa, što je njemu?“ Tu je L baš imala veliku ulogu od malih nogu, ona mu je budila prve velike emocije i o njoj i njenim emocijama je najviše pričao.“ „Npr. kada pričam s njima, pogotovo s ovom mlađom kćeri koja je s njim baš od malena, vidim koliko je ona više počela pričati o svojim emocijama i prije nego starija joj sestra koja je bila starija kad je

			dobila psa i koja ga je dobila baš za vrijeme stresne situacije, tako da su njih dvije odrastale uz psa na drugačiji način malo. Meni je ta mlađa kćer vrlo mlada znala doći i reći: „Mama, znaš to me ljuti, ili mama, znaš kako me Ana razočarala.“, dok mi je starija kćer dosta kasnije došla u tu fazu. Ova mlađa dosta promatra i brine o osjećajima psa pa zato mislim da joj je emocionalnost izraženija.“ „Znači ono, ona nju baš prati, svaki pokret, njene osjećaje, što voli, što joj smeta i onda to komentira, i ona isto tako i kod ljudi, baš svima gleda face, kako god primijeti na pasu tako i na ljudima, i uvijek ona to komentira: „Vidi mama on je nešto ljut, vidi mama kako je ona teta ponosna.“, a tek ima godinu.“ „Zanimljivo je kod moje kćeri to što je ona izrazito mlada počela zapažati emocije drugih ljudi puno bolje nego mi odrasli. Valjda je to izišlo iz te njene povezanosti sa psom, ona bi tako na primjer meni znala doći reći: „Mama, jesi li ti shvatila što ta gospođa hoće, i kako se svi ostali osjećaju loše zbog nje?“ To se dogodilo jako puno puta, ona na neki način stvarno čita ljude, a da ne kažem djecu iz razreda. Njoj nikada neće promaknuti ako je netko tužan ili pod stresom, ili ako se osjeća zanemareno. Ona je jako osjetljiva na te stvari. Isto tako kad bih ja nju pitala zašto se ne druži s nekom djecom ili zašto joj ne pašu, onda bi ona meni odgovorila: „Mama ja jednostavno ne mogu s njim, on je jako hladna osoba.“ I to je bilo puno ispred ostale djece njene dobi. Koliko je pas, a koliko ta njena ljubav prema čitanju i puno toga pročitano pridonijelo tome ja ne znam, ali mislim da joj je razumijevanje emocija psa puno pomoglo kod razumijevanja emocija drugih. Ona se puno ranije počela izražavati drugačije od druge djece. No, nažalost često su djeca znala iskorištavati tu njenu emocionalnost, ali što je starija sve više ona to kontrolira, i baš otvoreno meni kaže: „Ma neću ja više zbog njih patiti.“
	Zabrinutost za druge (10)		„Jednog je dana kćer dovela psa sa sobom doma, druga su ga djeca mučila, zlostavljala, bacala s mosta u rijeku i strašila ga, a ona je oduvijek bila slaba na životinje, baš je previše, previše voljela životinje i nije to mogla gledati i odlučila ga je uhvatiti i dovesti doma, spasiti ga. Međutim taj pas nije bio pitom i nije se dao uhvatiti tako da ga je ona mamila nekih 5 km do kuće da ide za njom. Isto tako je ona doma dovela još 3-4 psa kroz kraće razdoblje zbog zabrinutosti za njih.“ „Ona nije htjela uopće otići kući dok je trajala operacija premda su joj puno puta rekli da ide jer operacija može trajati satima. Ona je bila toliko rastresena i napeta, nije se mogla smiriti, stalno je pitala: „Zašto ne zovu, je li to znači da je D mrtva?“ Natjerala je oca da je vozi tamo, da vidi što se događa.“ „(D je pobjegla iz dvorišta, jedan čovjek ju je našao i odveo sebi doma.) Moja kćerka se tada drugi put stvarno uplašila za nju, čak je bila i ljuta na nas kako nam se to moglo dogoditi. Odmah je pokrenula potragu, morali smo sve obići i svih pitati jesu je vidjeli. Ona se nije smirila dok nismo pronašli D.“ „Muž i ja smo izveli psa u šetnju predvečer kad se smirila situacija s „mačkulama“, pustili smo ju da se istrči, međutim nismo znali da će

		vatromet, kojeg se ona boji. Uplašila se i otrčala je. I ona je počela bježati, ona je jedna krenula nazad prema nama, međutim kad je granulo to jače ona je otišla dolje, a tu je odmah glavna cesta i to, i ja zovem kćer u kuću, ona je izišla sva preplašena, kaže meni susjed kasnije: „Prvi put sam je vidio da plače.“ Jer ona stvarno, ono kao mali vojnik je, sve će ona odraditi, bude ona, može ona biti tužna i pokazat će ona te emocije, i strašno je dira sve oko nje što se događa, i sve prima srcu, ali ono baš iz srca da je pakala, kaže on: „Prvi put da sam je vidio.“, jer kao pitale su je prijateljice: „Što je, što je bilo?“ Kaže ona: „Nema mi Z.“ Odmah je to ono tuga bila. I onda smo je naravno pronašli, bogu hvala, tamo dolje, ja mislim čak ispod kuće da je bila potraga ono. Netko nam je viknuo: „Tu je dolje, dolje je!“ I onda srećom, našli smo je, i onda je opet sve bilo kako treba, sve ok. Nisam ni ja nikada vidjela kćer tako zabrinutu prije.“ „Ima dvije godine je slomila nogu (pas), bila je bura i pale su joj skale na nogu, to je bio show program, sin mi se nije nikada u životu toliko prepao. Mi smo je vodili kod veterinara, a on je zahtijevao da ide s nama. Nije htio izaći iz auta, jer kao ne može on gledati kada nju boli, to je grozno, ali je isto svako minut dolazio provjeriti što se događa i imao je sto pitanja ono: „Ajme što će s njom sada biti, što će oni njoj napraviti, hoće li nju to boljeti?“ Stvarno se prepao.“ „To jutro kada je taj pas uginuo on je njemu je li nosio tu četkicu, tražio ga je iza kuće i zvao ga: „P, P!“ kad ono P ne dolazi. I ja ono pogledam kroz prozor što je s P i vidim da leži u kućici, ono sklupčan, ne mrda se. I ja se približim i vidim da je pas mrtav. Nisam htjela sinu to reći jer sam znala da će njega to šokirati, taman je negdje imao nepunih 5 godina, i ja njemu kažem: „Ma P nešto nije dobro, ostavi ti tu četkicu tu, idemo mi do grada, reći ćemo tati da zove veterinara.“ Nije mu bilo svejedno otići, bas se uplašio što je s P. Zatim sam ja 8 mjeseci u biti sina lagala da je pas kod veterinara, jer je to bila teška tuga i zabrinutost, on je mene stalno pitao: „Gdje je P? Kad će on doći doma?“ Ja sam svaki dan morala kao zvati veterinara, te kako je on stalno želio vidjeti gdje je pas u tom trenutku onda sam ja njega jedan dan sjela u auto i odvezla se dolje put polja gdje je ona stara veterinarska stanica i pokazala sam mu da je pas tu, da bi on jednog dana, ne znam negdje smo išli tim putem, prolazili smo, i on je valjda to prepoznao, tu zgradu kako sam mu je pokazivala i došao mi je i rekao: „Mama, čini mi se da sam vidio P na prozoru.“ Ja sam rekla da je to moguće, na što je on odmah rekao: „Hajde mama zovi veterinara pitaj ga može li P ići s nama doma.“ I onda sam ja kao zvala veterinara može li P doma, pa kao ne može, veterinar je rekao da mora još malo ostati, i tako je to trajalo. Onda je još jedna od metoda bila da sam mu na Youtube-u pokazivala samojede, kao tipa gdje bi bio jedan veliki samojed s malim samojedima, to su kao bili mama sa štencima samo on tada još nije znao koji su muški, a koji ženski pasi, pa bih ja njemu rekla: „Eno P, vidiš kako je njemu tamo dobro, on se igra s drugim psićima.“, i onda bi tako par dana sve bilo super, ali onda opet sve ispočetka, kad će on moći doći i tako u krug, 8 mjeseci, stalna briga dok nije saznao istinu.“
--	--	---

		„I stvarno koliko god on često pobjegao, a stvarno često bježi (smijeh), sin je još uvijek svaki put zabrinut za njega. On nema mira dok se taj pas ne vrati doma, pa su to svako 5 minuta pitanja: “Je li došao? Zašto nije došao? Zovi radio Sinj, javi da je nestao.” i tako, nama je to više postalo smiješno, ali on se stvarno brine, nekako se valjda uvijek plaši da mu se ne bi dogodilo što i sa starim psom. Osjetljiv je dosta na njega, uvijek on nas opominje: “Jeste zatvorili vrata? Jeste provjerili je li P u kući?” „I stvarno stalno kad taj pas nije oko njega on se baš brine za njega, on uvijek pita gdje je, je li ima sve što mu je potrebno, je li jeo, ima li za piti i tako.“ „Kad je psu došao kraj muž ga je odveo uspavati da se ne pati, i nismo znali što reći djeci jer su one stalno pitale za njega, baš se osjetila ta neka zabrinutost, tuga i tišina u kući bez njega, i onda im je suprug onako nepripremljen rekao prvo što mu je palo na pamet, a to je bilo da je pas poludio od starosti i odlutao, a taman je u to vrijeme bio tu jedan stariji susjed u ulici koji bi nekada tako znao zalutati, nije više bio svoj pa se ne bi znao vratiti doma, morali bi ga tražiti i onda se sjećam da je ova srednja kćer na to pitala je li naš pas možda s barba Stipom, da bi trebali provjeriti (smijeh).“ „Imam vam jedan baš veliki događaj kada je dijete stavilo zdravlje psa ispred sebe same. (Susjed nam drži golubove, D je poletjela na njih i on ju je upucao iz zračne puške i teško ju ranio. Operacija je bila jako skupa i to smo rekli kćerki.) Ona je odmah donijela svoju uštedevinu, zvala je djede i bake da joj posude novca da joj hitno treba, htjela je pitati u prijatelja, ali rekli smo joj da ni uz sve to nećemo imati niti blizu dovoljno i da je bolje da se oprostí od psa, teško je bilo reći djetetu da će pas umrijeti ali još teže nam je bilo davati joj lažne nade. Uglavnom, pas je bio nepomičan na kauču nekoliko dana, odbijala je jesti i piti, ali kćerka se nije makla od nje. Bila je toliko zabrinuta da je bdjela nad njom. Ona se nije predavala, stalno joj je donosila jesti i piti, jedva je htjela ići u školu, isključivo pod obećanjem našim da pas nigdje neće otići dok nje nema. Ona nije htjela ići u doktora na teško zakazani termin i ostaviti D samu, a kad smo je nekako nagovorili da ode ona nas je stalno požurivala, da je D sama, a da nitko ne voli biti sam kad ga boli.“
	Tuga zbog gubitka psa (4)	„I onda jednom prilikom on je izašao na balkon, isto tako je osjetio da one dolaze iz škole, i on je ne znamo ni sami kako, ali je pao s balkona. Samo si u jednom trenutku čuo viku, plač ispred zgrade i znali smo odmah da se nešto dogodilo. Muž je izletio vani, njih dvije su bile tu, one su bile slomljene, shrvane, ali i sva druga djeca koja su se tu našla u tom trenutku su plakala kao da se radi o njihovom psu, jer su ga svi iz kvarta znali, sva djeca su se igrala s njim, on je ono bio glavno društvo, nije bilo igre ili nekakve druge aktivnosti bez njega, u svemu je bio prisutan, moje cure su ga svugdje vodile sa sobom. I ništa, muž ga je odveo u veterinara, međutim njemu nije bilo spasa, sve je u njemu bilo puklo. To je bila tuga nemila. Kćer koja je s njim bila najviše povezana, ona nije mogla doći sebi, ona 3 mjeseca nije bila svoja, jedno mjesec dana je ona samo plakala.

		Svima nam je bilo teško, ne znam kako to objasniti, on je jednostavno svima ušao pod kožu, ali njoj pogotovo.“ „Kada im je bilo 7 godina psu je otkriven tumor na gušterači, pokušali smo sve što se pokušati može, pobrinuli smo se o njemu kao o bilo kojem drugom članu obitelji, no spasa nije bilo. Bio je u tolikim bolovima da smo ga morali uspavati. To nam je svima bio veliki šok, a pogotovo sinu. Silno je patio, baš je osjećao taj gubitak. Mi nismo znali što napraviti osim naći mu u potpunosti istog novog psa. Doslovno smo tu noć supruga i ja sjeli i našli novog psa jer ga nismo više mogli gledati takvog.“ „On je bio plakao samo zato što ga nema, što je kao kod veterinara, i onda smo mislili zamisli što bi bilo da mu kažemo da je uginuo, to bi bio teški šok. Onda nakon što smo mi to njemu ipak rekli, išli smo vidjeti gdje je P pokopan, i svaki put kada tu prođemo onda on govori: “Trubni P.”, i svaki put uredno trubnemo P i dan danas, nikad on njega nije zaboravio.“ „I najteži događaj kroz koji sam sa svojom kćeri prošla do sada je bio kada smo trebale odvesti D uspavati, bila je jedna stara već, imala je probleme s crijevima duže i na kraju je doživjela moždani ili srčani udar kada su joj otkazale sve noge i nije više ništa mogla sa sobom. Kćer je prepoznala njenu bol i znala je da je to previše za nju, željela joj je olakšati. Rekla je da će je ona odvesti i da će biti uz nju do kraja jer zna da bi i D za nju učinila isto. Tako je i bilo, ja sam znate odmakla se sa strane nisam mogla, ali ona je držala na sebi u rukama sve dok nije otišla (suze u očima). Isplakala je se kao nikad, mislim da i dan danas plače kad se toga sjeti, to je bila baš tuga velika.“
	EMPATIJA Razumijevanje tuđih emocija (suosjećanje) (20)	„Ona je uvijek znala kad je D sretna ili tužna. Jednom je kćerka shvatila da psa boli, da mi nismo niti primijetili. Njoj je bila čudna i znam da mi je govorila: „Mama, mama s D nešto nije u redu. Nije mi se radovala kad sam došla kao i obično, pogledaj ne traži kekse, ne prosi, samo leži čudno.“ I stvarno, na kraju je D imala zatrovanje želudca, nešto je vani pojela krivo s ulice i morala je kod veterinara i par dana joj je baš bilo loše, ali kćerka je to prva prepoznala. Uvijek se brinula o njoj u takvim situacijama.“ „Kćer nije htjela ostaviti psa samog dok ju je boljelo, jer je smatrala kako „nitko ne voli biti sam kad ga boli.“ „I najteži događaj kroz koji sam sa svojom kćeri prošla do sada je bio kada smo trebale odvesti D uspavati. Tada sam ja vidjela koliko je moja kćerka emocionalno odrasla uz tog psa, ono dijete koje je nekada vjerovalo u čuda i nije slušalo nikoga nego je samo htjela da njen pas bude dobro, i radi psa ali najviše radi sebe je sada znala da je psu došao kraj i da se pati, a to nije željela za nju. Ona je prepoznala njenu bol i znala je da je to previše za nju, željela joj je olakšati. Rekla je da će ju ona odvesti i da će biti uz nju do kraja jer zna da bi i D za nju učinila isto.“ „Te situacije, situacije kad grmi i sijeva i kad je vatromet, to je onda panika, Z se užasno boji, N odmah ide dolje, mazi je, vodi je u kuću, pazi se na to, znači poštuješ takoreći i osjeća je životinje, ne znam, pokazuješ empatiju prema svemu zapravo što je oko tebe, ujedno i prema tom biću, i respekt prema njoj.“

			„On uvijek npr. zna kako se ona osjeća, on vidi tugu ili sreću u njenim očima, točno zna što njoj odgovara, što ona voli i uvijek joj nastoji ugoditi, kao da suosjeća s njom, uvijek je ona njemu najbitnija.“ „I kada je nešto kriva, kada nešto pogrešno napravi, on će njoj objasniti: „To ne možeš tako, zašto si to napravila?““, ali sve mirno, dok kada mu sestra nešto napravi to je odmah drama, rat, on točno zna kako se prema kome može ponašati, tko može što podnijeti.“ „One isto tako znaju kako se on osjeća u kojem trenutku, te što njemu paše ili ne paše, one uvijek paze na to da je on sretan. Npr. one znaju da on ne voli nove ljude i kad nam netko novi dolazi doma one će uvijek reagirati pravovremeno, upozorit će te ljude na psa i reći im kako trebaju pripaziti na njega, ne u smislu da će ih on ugristi ili nešto, nego jednostavno kako se oni njemu trebaju javiti, kako ga trebaju pustiti da ih ponjuši, da ih upozna, jer njemu to znači, on se tek tada može osloboditi i smiriti. One stvarno paze da on nije uzrujan.“ „Što je bila starija to je L sve više vremena provodila s njim. U početku se oni i nisu baš slagali jer, kao što sam rekla, L je bila dosta, pa rekla bih ja to i razmažena, pa bi ona njega gnjavila i ne bi znala prihvatiti to da se on nije njena lutka, te da on ima svoje osjećaje i da jednostavno ne može s njim kako ona želi. Upravo tu je najveća korist O u djetinjstvu L. Pomoću njega ona je počela shvaćati da se ne može uvijek i prema svima ponašati kako ona želi, počela je shvaćati kako i drugi imaju osjećaje i kako mora paziti i na tuđe osjećaje, a ne samo na svoje. To su bili počeci njenog razvoja empatije. Za dijete koje do tada nije marilo za ničije osjećaje, to je bio veliki napredak. Ona je počela zapravo shvaćati kada je O sretan i raspoložen za igru na primjer, dok je isto tako znala primijetiti i ako je O gladan, ili ako je tužan ili umoran pa bi ga u tom slučaju pustila da se odmori i ne bi ga gnjavila. To je za nju stvarno bio veliki korak.“ „L nikada nije imala toliko problema u komunikaciji ili druženju s djecom koliko je imala problema pri izražavanju emocija, ali isto tako i pri razumijevanju tuđih emocija i kod pokazivanja brige o drugima. Ona je tu najviše dobila od O. Npr., sad je nedavno jedna djevojčica u školi, prijateljica, odjednom prestala pričati s L. L se nije naljutila ni ništa nego joj je baš onako odraslo prišla i pitala je u čemu je problem, zašto je ljuta na nju, je li joj možda nešto krivo napravila ili rekla. Međutim djevojčica joj je samo rekla kako ne priča s njom i da se odmakne. Onda je L došla doma i vidno zabrinuta to ispričala meni, rekla mi je kako je baš tužna zbog toga, ali kako misli da s tom prijateljicom nešto nije u redu, kako se baš ponaša čudno u zadnje vrijeme. Na kraju je otkriveno kako djevojčica ima blagi oblik depresije i kako se skroz promijenila, ušla u sebe i distancirala se od svih, a zapravo je moja L to prva shvatila, mi je uopće nismo doživljavali jer je curica uvijek bila i vesela i sve. Baš joj je vidno porasla ta empatija i samo razumijevanje drugih i njihovih osjećaja.“
--	--	--	--

		„One točno razumiju njegove emocije, one točno znaju što on voli i što ne voli, na primjer kada on otiđe kod njihovog oca, one znaju da on baš i ne voli biti tamo, pogotovo ako one nisu tamo, jer njima otac puno radi i nema vremena biti oko pasa, onda one meni znaju doći i reći: „Mama, on grebe šapama, on ne želi biti tamo, on tamo nije sretan.”, one točno vide na njemu sve, suosjećaju s njim.“ „Razvio im je dosta i empatiju, to suosjećanje s drugima, prvo s njim, a onda i s drugim ljudima, puno bolje one sada razumiju i mene i moje probleme na primjer.“ „Isto tako iz iskustva znam da djeca znaju biti jako naporna, pa rekao bih čak i zločesta prema životinjama koje im to dopuštaju, valjda se tako osjećaju nadmoćno, ne znam, ali to može biti jedna izvršna terapija da dijete shvati od malih nogu što smije i što ne smije, tj. na koji se način trebaju odnositi prema drugom živom biću, naravno uz roditelje koji im neke stvari moraju objasniti. Moraju reći djetetu da pokuša sebe staviti u tu situaciju te ga pitati bi li on volio da se netko tako prema njemu ponaša. To je početak razvoja empatije kod djece. Tako djeca uče pravilan odnos prema životinjama, prema drugima, ali i prema prirodi. Mislim da dijete treba zarana shvatiti da je svako biće za sebe, da svako biće treba poštovati, da nikoga ne smiješ kažnjavati za ništa, da isto tako i sam imaš vlastitih grešaka i da iz tih grešaka treba učiti.“ „Pri transportu tog novog psa dogodila se jedna nezgodna situacija. Naime čovjek koji ga je vozio je imao nesreću na autoputu, zabio se u neke palete i pas je tada doživio nemogući šok. I mi kasnije kada god bi negdje išli s tim psom dalje, s autom, on bi uvijek slinio i imao napadaje šoka. Sin se i tu baš suosjećao s njim jer bi i njemu nekad od puta bilo loše i onda smo mu mi uvijek govorili kako su on i pas u potpunosti isti, kako su sigurno rođaci i njemu je to bilo jako smiješno, ali svaki put kad bi se negdje išlo on bi pazio na psa, tješio ga u putu, sjedio s njim, otvarao mu prozor da ima zraka, uvijek ga je bodrio.“ „Kad je pas stigao u kuću on joj je prišao prvi, pomazio ju je i u biti na taj način se on oslobodio straha od pasa. Sada kada gledamo na to sve zapravo je njemu taj pas najviše i pomogao. Na njega je to baš djelovalo, ali i dan danas je on još uvijek prema tim psima i najnježniji od svih njih, nekako ima najviše razvijenu tu empatiju, valjda on taj svoj strah koji je imao prepoznaje i kod njih te ne želi da se oni tako osjećaju. Strašno je osjetljiv prema njima.“ „Kćerka se prema njoj ponaša baš kao prema ravnopravnom živom biću, ne znam ona meni zna nekada tako reći kako je njoj najteže vidjeti ostavljenu životinju, ili životinju kojoj je netko nešto napravio, i ona inače ako taj pas mali iti zacvili, njoj je to odmah: „Ajme, što joj je?” Rekla bih čak da više osjećaja ima prema njoj nego prema nekim ljudima, ne znam, baš su povezane.“ „Kod nje je empatija baš puno izražena prema svim životinjama, ne samo prema psima, jer imamo mi i papigu pa ona i za njega uvijek pita: „Zašto je on sad tužan, što mu je?”, a nama svima ptica kao ptica, ne vidimo nikakvu razliku, pas ono ima tužne oči ili nekako vidiš na njemu da je potišten, ne znam, ali kako ćeš na papigi
--	--	--

		primijetiti, ali ona primijeti, ona to baš prati i suosjeća s njima. Nema šanse da će ona primijetiti da je pas loše volje i ostaviti ga takvog, ona se odmah igra s njima, gleda što im je, daje im jesti, njoj je vrlo bitno da su oni sretni i zadovoljni. I prema ljudima ona isto tako. Ja pretpostavljam da su naši psi, a pogotovo taj mali imali veliku ulogu u tome jer oni su s njom od njene prve godine života stalno.“ „Kod sinova je empatija isto jako izražena, još su oni onako muški kao ne pokazuju osjećaje, ali uz pse se baš primijeti ta suosjećajnost i nježnost i kod njih. Kad je grmljavina i kad se pas boji, pogotovo ovaj veći pas, to je ono katastrofa, boji se, leta po kući, onda ovaj srednji sin, onaj koji se u biti bojao pasa, znači on dođe kod nje pa bude cijeli nježan, smiruje je, on valjda baš osjeća taj njen strah, pa on nju mazi, priča s njom, pa otiđe tamo negdje gdje je tamnije da se ne boji. On zna s njom provesti tako i sat vremena kad grmi ili je vatromet. On nju tješi i nju to stvarno smiri.“ „A ova samojedica se svega boji stvarno, pa čak i kiše, i onda meni kćer kako njih uvijek promatra uvijek vidi na njoj kad je prepadnuta pa govori meni: “Mama, vidi ona je prestrašena, kiša će.”, i stvarno uvijek tako bude. Ona jednostavno „čita“ njene osjećaje.“ „Odnos s psom utjecao je i na razvoj njene osjećajnosti, tj. empatije pogotovo kako je pas bio sve stariji, tako je ona shvaćala što može s njim, a što ne, kako se on osjeća kada želi nešto od njega i tako.“ „Ona se kao osoba puno izgradila uz njega. Ona ima tako izraženu empatiju, ne samo prema psima nego i prema svim drugim životinjama, evo na primjer prije 3 dana kada je išla šetati dovela je kući crnog mačića, morala mu je pomoći.“ „Svi njeni prijatelji koji pronađu na putu neku životinju ostavljenu ili ozlijeđenu, oni odmah znaju koga treba zvati, oni odmah zovu nju jer znaju kakva je po tom pitanju. Ali jednim dijelom je ona tu svoju empatiju na taj način prenijela i na njih jer to su prije bila djeca kojih nije bilo briga, a sada ni oni neće proći i ne obratiti pažnju na takve stvari.“
	Mučenje životinja (3)	„Znam često tu u ulici vidjeti djecu, pogotovo mušku, koji će u žaru igre kada vide mačku kako prolazi potegnuti je kamenom ili štapom kako bi se dokazali u društvu. Oni uopće ne razmišljaju da je ta mačka možda nečiji kućni ljubimac. Smatram da su tu dosta krivi i roditelji jer mislim da mom djetetu tako nešto nikad ne bi palo na pamet, dapače on sve ranjene životinje koje vidi po cesti dovodi doma kako bi im pokušali pomoći. Isto tako ne mora značiti ni da će djeca roditelja koji imaju kućnog ljubimca se adekvatno ponašati prema životinjama, i tu ih roditelji moraju naučiti nekim osnovnim pravilima, što mogu sa životinjom, a što ne. Prvo što moraju znati jest da pas nije igračka, nego živo biće, koje zahtijeva adekvatnu brigu. Danas često vidim djecu kako šetaju pse čisto da ih pokažu, ti psi su željni znanja i pažnje, ali je u takvim uvjetima ne dobivaju, i to je na jedan način mučenje životinja također.“ „Ne znam, ima djece koja npr. tuku životinje, ne znam uopće od kud njima to dođe, mom sinu to nikada ne bi palo na pamet, on stvarno ima te emocije prema njima, on zna da je to živo biće koje je ranjivo i na neki način potrebno od njega i on vidi koliko ta životinja cijeni

			tu pomoć i kad joj ugađaš i paziš je. I kako je razvijena ta empatija prema životinjama kod njega, isto tako je i prema drugim ljudima. I mislim da je odrastanje uz pse odigralo veliku ulogu u tome.“ „Jednog je dana kćer dovela psa sa sobom doma, druga su ga djeca mučila, zlostavljala, bacala s mosta u rijeku i strašila ga, a ona je oduvijek bila slaba na životinje, baš je previše, previše voljela životinje i nije to mogla gledati i odlučila ga je uhvatiti i dovesti doma, spasiti ga. Međutim taj pas nije bio pitom i nije se dao uhvatiti tako da ga je ona mamila nekih 5 km do kuće da ide za njom.“
	PAS KAO PODRŠKA	Podrška pri učenju (6)	„Kada bi učila uvijek bi njoj recitirala pjesmice napamet, ona joj je bila glavna publika, sjećam se da bi meni rekla: „Neću pred tobom to, ti uvijek nađeš što ne valja, D je uvijek zadovoljna“ (smijeh). Prije nego je došao pas je znala imati problema s tim recitacijama napamet, nisu to bili neki veliki problemi, uvijek je bila odlična učenica i sve je radila sama, ali to baš nije voljela i valjda bi je trema uhvatila pa bi se znala zbuniti, ali otkad je D došla ona bi to s njom nekako s guštom ponavljala, ova bi ležala na podu i gledala je, vjerojatno čekala keks i stvarno nikad više nismo imali problema s tim, možda je stvar razvoja i odrastanja, ali mislim da je i D odigrala svoju ulogu. Prije bi meni znala neke lekcije za ispitivanje prepričati, ali poslije je D bila glavna publika za sve. Valjda joj je dala tu dozu sigurnosti i opuštenosti, kako da kažem uz nju se i dijete osjećalo uspješnije, a opet mirnije, kao da je nestala ta trema.“ „On ti leži pored nje dok ona uči, kao on to sve to sluša, on je njoj baš podrška.“ „Ona ne voli učiti, to jest ona je svjesna svojih poteškoća i čim vidi da zaostaje za drugima ona gubi volju za učenjem. Pokušavali smo na sve načine olakšati joj učenje, svi smo naizmjenice radili s njom tako da joj bude što manje monotono i dosadno, uzeli smo i neke učiteljice sa strane da radi s njima. Problem kod L je to što ti nikad ne znaš kako će ona prihvatiti nekoga i kakve će rezultate steći jer njoj to sve ovisi o raspoloženju taj dan, tako da će jedan dan ona sve shvatiti i biti super dok će drugi dan njoj sve biti nejasno i ništa joj se neće dati napraviti. Tu nastupa O. On je počeo shvaćati L i njene potrebe. Valjda je on nekako shvatio da je njoj najteže od svega učenje i počeo je biti uz nju baš u tim situacijama, on bi njoj skočio u krilo kada bi ona počela negodovati, smirio bi ju, rasteretio na trenutak tako da može nastaviti s radom. Njoj je to stvarno odgovaralo, mi bi nju pustili par minuta da se poigra s njim, da ga pomazi i onda bi se ona vratila i nastavila učiti bez problema. Mi nju prije nismo mogli nagovoriti da sama nešto uzme i čita ili napravi, tipa da riješi domaći rad, ona bi uvijek govorila kako ona to ne može, ne zna, znači uvijek je netko morao biti uz nju da bi ona nešto radila, no otkad se povezala s O to se promijenilo. Čak je počela sama raditi svoje zadaće, ali uvijek uz njega koji bi sjedio kraj nje ili na njoj. Mi iza to provjerimo naravno, ali sve manje i manje joj se miješamo u rad, puštamo je da bude samostalna. Ona bi tijekom cijelog tog procesa s njim pričala, njega mazila, njemu bi nešto objašnjavala ili ga pitala tako da je on njoj u samom tom procesu učenja jako puno pomogao. Ona na primjer nikada ne bi htjela učiti pjesmicu napamet,

		njoj je to stvaralo preveliki stres prvo jer ona ima probleme s čitanjem zbog disleksije, a zatim jer ona ima probleme s pamćenjem. To joj je bila najveća noćna mora. Ali eto uz O i to se promijenilo. Ona bi sjela kraj njega i recitirala mu tu pjesmicu, mi ostali ne bi smjeli slušati jer kako ona kaže mi je osuđujemo dok O nije takav. Njegov izraz lica njoj govori je li dobra ili ne (smijeh). Ocjene nam stvarno, što se nje tiče, nikada nisu bile toliko bitne, ali eto otkad se povezala s O one su se znatno poboljšale. Ta volja za učenjem, za radom koja se u njoj pojavila je zasigurno njegova zasluga velikim dijelom.“ „Ovaj najstariji sin baš zna uzeti ovog malog psa na sebe i kada nije nešto od volje ili kada ima puno za učiti, kad mu je neka stresna situacija uglavnom, onda se on mazi s njom, što god on radi, ona sjedi na njemu i miruje, ona je kao nekakva podrška mu. Doslovno on njoj kaže: “Sjedi sad tu i slušaj me.” Baš nekako traži da bude kraj njega. Najmlađa kćer je to valjda pokupila od njega pa sada i ona tako otkad je krenula u školu, sve zadatke obavlja s njom u krilu.“ „Od moga brata dijete ima probleme s govorom, malo je lijen, i njih su savjetovali da nabave psa, nevjesta nije htjela to ni čuti međutim odlučila je pokušati radi djeteta i sad ja ne znam jesmo li mi to svi umislili, ali to dijete je progovorilo uz psa doslovno. Prvo su to bili neki čudni zvukovi između njih dvoje, a onda malo po malo, dječak sad normalno razgovara i obožava životinje, pas je tu morao imati neki utjecaj po mom mišljenju. Isto tako kad se ostavljao pelena nije bilo druge metode nego mu reći kad se popiški u wc školjku da će mu dati kuna da kupi nešto psu i onda bi vidio njega kako ode na wc pa trči iza presretan s novcima birati što će uzeti psu.“ „Isto tako kada ona uči on je ispod njenih nogu. Moja kćer jako puno čita i napravili smo joj posebno mjesto u kući za čitanje i onda ona i pas znaju tu provesti sate, ona sjedi na svom mjestu, a on leži pored nje.“
	Podrška pri teškim, tužnim ili stresnim situacijama (23)	„Kada je bila sretna prvo bi nju pomazila i bacila joj igračku, kada bi bila tužna uvijek je grlila psa, ona joj je baš bila utjeha. „Uhvatila“ sam je ja nekoliko puta i da se jada psu, priča o problemima, povjerava se, pa čak i prije nego meni, ona joj je uvijek bila ta sigurna luka prije nego se obrati nama.“ „Djetetu je to stvarno potrebno, bila ona sama jednog dana, ne bila sama, bila tužna ili možda ne mogla se povjeriti meni ili mužu, možda će samo zagrliti psa i njoj će biti lakše, ja ne znam, ali pretpostavljam da će joj na takav način puno pomoći, u tim teškim situacijama.“ „Ona je bila strašno vezana i za Norvešku, i gore je imala isto svoje životinje koje nismo mogli povesti s nama u avion (smijeh), prijatelje, mislim ona se smatrala Norvežankom, budimo realni. Ali, dobro tu je bio i konj koji je stigao, stigao je i pas, tako da sve skupa (selidba), nekako joj je taj prijelaz bio drugačiji uz njih kao podršku, tj. lakši.“ „Stariji sin koji je tada imao 2-3 godine par puta je bio napadnut od strane tih malih psića, ali stvarno, baš napad, oni bi njega izgrebali, iščeprljali, izgrizli, skakali po njemu, i on je baš doživljavao šokove

			od toga, i onda bi on to često znao reproducirati na L, on bi gledao njene zube i prepao bi se, ali ona je njega cijelo vrijeme smirivala, on je se na neki način oslobađao straha uz nju. Meni je tu bilo najbitnije da on vidi da nisu svi psi isti, ovi su manji, mislim pas je opasna stvar, čak se i po zakonu pas vodi kao opasna stvar, opasne te vrste i tako, ali čak i ti mali mogu napraviti problem kod male djece. Tako da je, ovaj, nama bilo bitno da on meni nema nikakve strahove ni šokove kasnije, da on može uzeti pasa i prošetati, igrati se samostalno s njim i zahvaljujući L to je tako danas.“ „On nije sklon promjenama raspoloženja, ali sigurno da će mu, kad mu je dosadno ili kad je bezvoljan, L prva pasti na pamet. On meni dođe i kaže: „Idem ja kod svoje L prošetati malo.“ I uvijek se vrati sretniji i zadovoljniji iz te šetnje, druženja.“ „Kad je ona došla u auto, ona je valjda shvatila koliko se on (dječak) boji i kako da kažem, nekako ga je smirila, naslonila je glavu na njega i umirila se, tada je on znao da će ona biti ok, izvukla ga je doslovno iz stresne situacije, više je značio taj njen pokret nego 100 naših riječi i objašnjenja.“ „Recimo kad je nekakva stresna situacija u školi, ili neki njima tužni događaj, onda je ona njima velika utjeha, ne samo zagrljaj i maženje, nego ona njih i digne, zaigra ih da zaborave na sve. Ona je nama kao spužva, sve kupi (smijeh).“ „Koliko mi god mislili da je toj djeci danas lako, i nije, njima zna biti dosta teško i stresno i treba im dati, ne znam, trebaju imati tog jednog prijatelja za sebe, koji će ih dignuti kada padnu i vratiti kada zalutaju. To je za moju djecu pas.“ „On je tu za njih u svim situacijama, ne mogu reći da nije, i u veselju i u tuzi, ali što mi prvo pada na pamet, kada će baš doći njemu, je npr. kada su djeca tužna ili pod stresom zbog nečega, onda će doći psu jer znaju da će ih on oraspoložiti, a da neće puno pitati koliko bi mi roditelji možda. On njih tada ljubi, on njih grli, on je njihov najdraži. One su stvarno emotivno vezane za njega, a pogotovo ta jedna kćer.“ „On je postao njen veliki oslonac, netko kome će ona prvome doći u tužnim ili stresnim situacijama, netko kome će ona ispričati svoj problem i u kome ona vidi pravog prijatelja.“ „Odmah nakon razvoda sam im i nabavila psa da im taj period bude lakši, samo da njima nekako misli i pažnju odvučem od toga, da one ne misle na to. I mislim da im je stvarno pomogao puno, puno - one bi se zaigrale sa psom i zaboravile na sve ostalo što se događa oko njih.“ „Osobno moje mišljenje je kako puno, puno dobra u biti ima u tome što sam nabavila psa. U to vrijeme kad su one bile izložene tom jednom velikom stresu, i za mene je to bio stres i teško razdoblje a kamoli za njih, mislim da im je tu pas stvarno puno pomogao, baš im je bio od velike koristi. I društveno, one bi se zaigrale s njim, izvele ga u šetnju ili jednostavno ležale s njim doma i mazile se, ali i emocionalno jer one ako su tužne ili uznemirene one će uvijek doći prvo zagrliti njega, sjesti s njim, umiriti se. On ih baš smiri, baš im je velika potpora.“
--	--	--	--

		„Jedno vrijeme, neposredno nakon razvoda, ona je bila toliko zatvorena da sam je čak vodila psihologu i pokazalo se da je ona na krajnjoj granici depresije. Do tad je pas češće znao ostati kod njenog oca, ali od tada je on sve više bio doma s nama, to jest s njom, i ona je počela sve više vremena provoditi sa njim, šetati ga, iz tog razloga sam je tada upisala i u konjički klub, te kad god bi ona išla na jahanje ona bi vodila B sa sobom. I sada, sad je to drugo dijete, ona se s tim psom toliko zaigra i bude vesela i kako da kažem, bezbrižna. To je nju transformiralo, ona je sad dijete koje se samo smije, koje se šali, ono skroz je pozitivna, ne vidi se više d od depresije. Mene je nekad bila i sramota to reći da mi dijete ima depresiju, ali danas je ta bolest jaka česta, i meni je iznimno drago što je moja kćer uspjela prebroditi to i stvarno joj je puno, baš puno u tom procesu pomogao pas. Ja sam čak u jednom trenutku, nakon što je njoj počelo biti bolje i sve, razmislila i rekla sama sebi: „Što bi bilo da B nije bio tu?“ „Meni djeca kada dobiju lošu ocjenu ili ih neka prijateljica naljuti ili razočara uvijek će prvo doći i zagrliti B pa tek onda meni ispričati kada ja primijetim da nešto nije u redu.“ „Zanimljiva je jedna situacija što se dogodila mom mlađem sinu dok je bio mali, imao je nepune 3 godine tada. Ja sam bacio psu kosti da jede, i pas ih je odnio u dvorište, gdje je imao naviku jesti i sin je izašao za njim što ja nisam vidio. U jednom trenutku začuo sam vrisak. Istog trenutka sam izletio vani i vidio sam da je pas ogrebao sina. Sin još uvijek nije dobro govorio i cijeli je bio u šoku. Naravno odmah sam odvezao sina na hitnu, nije to bila nikakva strašna ogrebotina, ali ipak smo se htjeli uvjeriti da je sve u redu. Kasnije kad smo se vratili doma i kad se sin smirio onda sam ja njemu išao nacrtati što je on napravio te kako to nije smio napraviti. Znači to je dijete sa nepune 3 godine koje još nije dobro govorilo, i ja sutra čujem, ovako dosta rano ujutro, kako se vrata dječje sobe otvaraju i kako je netko izašao vani. Znači to je bio taj moj sin mlađi, otišao je do psa, ja sam stajao na balkonu jer me zanimalo što će napraviti, a opet da sam tu ako se uplaši ili nešto. On je došao do psa, zagrlio ga, pomazio ga i stao mu tepati: „Nisi ti ništa kriv, ja-ja sam sve kriv.“ Pas je isto bio u šoku jer je i on bio svjestan što je napravio u tom trenutku, ali je valjda prepoznao da se dijete boji više od njega i odmah ga je na neki način utješio, stavio je glavu na njega i umirio ga.“ „Pa na primjer kada smo bivša supruga i ja prolazili kroz razvod braka ona je, pravom koji joj je sud dodijelio, odvela djecu sa sobom i na taj ih je način odvojila i od mene i od psa. Naravno, djeca su dolazila vikendom kod mene, ali s vremenom sam primijetio kako se naš odnos blago mijenja, ide na gore recimo jer se puno manje vidimo, dok sam isto tako primijetio kako je odnos djece i psa postao još jači, valjda im je on u tim trenucima bio najveća utjeha. Oni bi došli i samo sjeli do njega, on bi ih lizao i naslonio glavu na njih i oni bi u tom trenutku bili bezbrižni na neki način, igrali bi se s njim i zaboravili na sve što se događa. Pas je uvijek ostao njihov najbolji prijatelj, ništa tu ljubav nije moglo slomiti.“
--	--	---

		„Kćer i kad je tužna, onda ona dođe i uzme nju pa ona njoj to sve priča, pa je povede sa sobom u sobu, legne je na krevet i onda njih dvi tako stoje, druže se, ma baš ima prijateljicu u njoj.“ „Smatram da im je pas puno pomogao u tome na način da će izbaciti sve ono što drže u sebi vani, sve ono što nikome ne bi rekli oni će povjeriti toj životinji koja ni ne priča nit išta, ali ona je tu za njih, saslušat će ih, učinit će da se odmah osjećaju bolje.“ „Valjda ga je netko naljutio ili rastužio taj dan u vrtiću i njemu je trebao njegov P, taj pas mu je bio oslonac, on bi uvijek njemu došao prvom u takvim situacijama, tražio bi zagrljaj.“ „Pa vidi, on će u nekoj tužnoj ili stresnoj situaciji prvo izići vani i potražiti P, i on će se družiti s njim i igrati dok ga ne prođe sve to što ga je mučilo, doslovno dok ne zaboravi na to.“ „Onda je došao period, sa njenih znači 9 godina, kada je ona imala neke malo teže zdravstvene probleme i tada nam je pas stvarno dosta pomogao. Ona bi primala mjesečnu terapiju, i taj dan bi bila ajme, ajme, ajme, s nikim ona ne bi pričala taj dan, nema šanse, dok bi išli od bolnice do doma muk teški u autu, a onda bi je doma čekao on, skočio joj u krilo i onda bi njih dvoje išli u njenu sobu, zatvorili se cijeli dan, i cijeli dan ni on ni ona ne bi izašli iz sobe, kako donesem njoj jest, tako i njemu i to je to. Na taj način, uz njega bi ona te terapije podnijela puno lakše. Baš joj je bio velika podrška u tim teškim trenutcima.“ „Trenutno sam sad i ja bolesna, nedavno sam provela punih 7 mjeseci u bolnici, uopće nisam dolazila doma, a kada sam došla doma primijetila sam kako su se pas i kćer baš puno više još povezali u tom razdoblju, prije je pas bio jako puno privržen meni, i njoj je, ali većinom meni, no nakon ovog perioda dok mene nije bilo njih dvoje su postali u potpunosti nerazdvojni. On je njoj uvelike pomogao prebroditi taj period dok joj nije bilo mame 7 mjeseci, za dijete kao što je ona, koja je baš privržena meni to je bilo jako teško, ali on joj je to vrijeme uljepšao i učinio lakšim.“ „Ona je operirala srce sa 13 godina, a to je operacija pri kojoj je ona morala biti budna i zbog tog se razloga u Hrvatskoj većinom ne izvode takve operacije na djeci nego moraš ići vani, no kada je doktor vidio njeno psihičko stanje i tu kontrolu emocija on je prihvatio to odraditi jer je znao da ona to može. Njoj je sve bez panike, škola joj je bez panike, jako je smirena, a pas joj je veliki oslonac pri tome, uz njega ona može sve.“
	Osjećaj sigurnosti zbog prisutnosti psa (4)	„Jedan dan možeš biti ono nesigurna u sebe, u tom trenutku će ona otići k njoj i osjećat će se odmah bolje, sigurnije uz nju, to znam.“ „Kad mi je sin bio manji i kad je počeo spavati u svojoj sobi, osjećao je se sigurnijim kad je pas bio s njim, tu se stvorila neka posebna veza, ona će spavati s njim u krevetu i on će spavati u svojoj sobi bez problema, dok prije kad bi spavao u svojoj sobi se često znao dizati i prelaziti nama kad je krenulo to odvajanje.“ „Bila je jednom situacija kada je starijeg sina zaboljelo, a mi nismo bili doma i ona je to nekako predosjetila, ona je cijelo vrijeme sjedila kraj njega i gledala ga u oči, u biti ga je čuvala dok mi nismo došli, stalno je stala kraj njega i nije se micala. Dala mu je taj osjećaj

			sigurnosti, da nije sam. Ona je čekala znači da on nas nazove i stala je uz njega, tek je se pomaknula kad smo mi došli, i mi smo ga odmah odvezli na hitnu, a ona je čekala doma napeta, zavijala je, kao da je plakala za njim doslovno. A kad je on došao nazad doma to je bila tolika sreća i veselje. On se često zna prisjetiti tog događaja, često priča o tome, valjda je on tada shvatio kako je ona bila cijelo vrijeme uz njega, predosjetila je to i nije ga sekunde ostavila samoga.“ „Ja bih rekao zapravo da je najveći utjecaj psa kod mog sina baš vidljiv u tom razvoju samopouzdanja, sigurnosti u sebe. Moj je sin recimo dosta zatvoren, ne da on neće reći nešto kad ga pitaš, ali ono često zna gledati u stranu ili spuštati pogled u pod dok priča s tobom, pogotovo ako nije siguran u to što govori ili te ne poznaje dobro, međutim kad je pas uz njega on skroz drugačije priča, puno je samouvjereniji, smije se, priča, onda je on frajer. Puno to bolje izgleda sa psom nego bez njega, daje mu taj neki osjećaj sigurnosti, samopouzdanja.“
	LAKŠE POVEZIVANJE S DRUGIMA	Stjecanje poznanstava (5)	„D je posebno voljela vodu, ona ne bi mogla odoljeti, uskočila bi u fontanu uvijek bez obzira koliko je ti držao i čuvao, i onda bi se sretno tresla okolo od vode. Djeci je to bilo jako smiješno, obožavali su to, oko nas bi se skupila grupa djece u tren. Svaka šetnja neka nova poznanstva.“ „Zanimljivo je kod nje to što je slaba na perad pa bi često donijela kokoš od nekog susjeda, to je ta vrsta, mi to ne možemo nikako preodgojiti, ne znam kako ćemo to riješiti. To je moje doma spojilo s mnogim poznanstvima jer bi ljudi dolazili doma tražeći svoje kokoši (smijeh), pa čak i ljudi iz drugih sela, to je nama sve bilo zanimljivo, a tako su mi i djeca stekla neke nove prijatelje, poznanstva.“ „Pas je imao ogromnu ulogu u socijalnom životu moje djece. Upoznaju tako mnogo nove djece koju inače možda nikada ne bi upoznale.“ „Najviše smo poznanstava stekli na način kad P pobjegne i onda mi idemo po njega, tako smo upoznali baš dosta ljudi i manje više smo sa svima ostali u kontaktu i čujemo se, no međutim P najčešće pronađu djeca, i onda kada ja dođem po njega bude tu skupina od njih 5-6 i onda oni mene često zamole da ja njega ostavim par sati da se on igra s njima ili mazi, i isto tako ako sin ode sa mnom po njega onda se on odmah poveže s tom djecom. I tako, stvarno smo na taj način stekli baš dosta poznanstava i mi, a pogotovo sin. Čak ta djeca nama znaju ponuditi da im se javimo ukoliko nekada treba psa pričuvati ili prošetati, da broj imamo (smijeh).“ „Taj pas se svako malo negdje udomi i neće da ide doma, to je show program (smijeh). Tako da imamo poznanstava na sve strane na račun njega.“
		Sklapanje prijateljstava (7)	„S D je nekako uvijek bilo lako steći prijatelje.“ „Kod djece koja su sramežljiva, pa ih još roditelji forsiraju: „Hajde, idi, igray se s ovim, s onim.“, to je nešto grozno, i sad tako ta djeca kad se odmalena socijaliziraju s psom, oni možda i ne razumiju da taj pas nije njihova vrsta ili nešto, nego se jednostavno počnu igrati i taj pas im stalno prilazi, stalno je tu oko njih, tako da pretpostavljam da

		sramežljivijoj i zatvorenijoj djeci sigurno pas pomaže pri sklapanju prijateljstava, a prijateljstva su naravno jako bitna za odgoj djece.“ „Pas je njoj puno pomogao i u društvu. Ona je i prije imala svoje prijatelje i družila se, ali to je uvijek bila manja skupina djece, većinom njih 4-5 koga zna cijeli život, ili žive blizu nas ili su djeca obiteljskih prijatelja, u školi joj sklapanje novih prijateljstava i nije bilo tako lako. Međutim, otkako je L počela šetati O tako su joj nova djeca počela prilaziti i pitati je u vezi njega, šetati zajedno s njom. Isto tako su i djeca iz njenog razreda saznala za O pa su se i oni zainteresirali i počeli više obraćati L. Sada ona ima puno više prijatelja.“ „Baš su se tako šetajući pse sprijateljile i s jednim dječakom tu iz naše ulice koji također ima psa. Puno su one prijatelja stekle na račun psa.“ „Baš mi je tako starija kćerka upoznala jednu curicu preko društvenih mreža koja također ima psa i tako smo nekako stupili u kontakt, to jest one su stupile u kontakt, i onda je ta curica došla tu s mamom i sa svojim psom i one su se šetale, družile, i još uvijek se one čuju i pričaju o psima, stalno su u toku što se događa, sad su prijateljice.“ „Pas ima velikog utjecaja na socijalizaciju djece, mome sinu je puno pomogao pri sklapanju prijateljstava, on je od sebe zatvoreno dijete i neće tek tako prići nekome, a otkad je počeo šetati psa i više ga samostalno izvoditi tako je i on postao puno samostalniji i otvoreniji, puno lakše stupa u kontakt s nekim i isto tako je počeo stjecati prijatelje i dovoditi drugu djecu doma, u početku prvenstveno da vide njegovog psa, a kasnije da se druže jer su postali prijatelji. Pas mu je baš puno pomogao u tome.“ „Kada bi izvela psa u šetnju i kada bi joj prišle neke gospođe ili djeca, ona bi počela s njima komunicirati pa čak i sklapati prijateljstva što je do tad za moje dijete bilo nezamislivo. Ona je sa 7 godina imala prijatelje i od 10, 12 godina, oni bi išli zajedno u šetnju, družili se i meni je to odgovaralo.“
	Druženje (13)	„Moja kćer je uvijek bila okružena djecom zbog psa. Koliko je samo djece dolazilo doma s njom vidjeti psa i nakon škole. Uvijek neko druženje, i D s njima.“ „Kod nas je uvijek krdo djece. Kod moje djece uvijek netko dolazi vidjeti pse, družiti se.“ „Moja djeca su inače od sebe druželjubiva, vesela, razigrana i sve to, ali taj pas je na sve to dao još nešto, npr. izideš vani, družiš se s drugom djecom, pa čuješ: „Ajme vidi lijepoga psa.” Pa su ti tu nova poznanstva, kada kreneš gradom upoznaš druge ljude koji šetaju svoje pse, upadneš s njima u priču. Također su upoznali puno prijatelja na taj način, pa onda ti prijatelji dođu kod njih pa idu zajedno u šetnju, ili ako imaju svoje pse onda ih povedu, ma to ti je druženje samo takvo.“ „Kada idu šetati te lovačke pse, onda im, kako njih ima više, dođu i prijateljice iz kvarta pa svaka uzme po jednog psa i svi zajedno idu u šetnju. Baš guštaju u tom.“ „On je sada bio pas kojeg je ona pokazivala u društvu, zbog kojeg su njene prijateljice dolazile doma, i to sve češće.“

		„Pas je imao ogromnu ulogu u socijalnom životu moje djece. Ima tu jedna djevojčica iz susjedne ulice, prijateljica moje starije kćerke, koja također ima psa, onda one tako uzmu pse, svaka svoga, i jedan dan u polje, drugi dan po gradu, treći dan s društvom do škole, jako često one zajedno šetaju pse, druže se i igraju.“ „Pomogao je on njima dosta i u njihovom društvenom životu, ova starija kćer njega sada uzme samostalno, izvede ga vani, bude sa svojim društvom, upoznaje novu djecu, stječe nove prijatelje, i tako, druži se baš dosta.“ „Druga djeca dolaze kod nas baš vidjeti psa, znači baš puno njih dolazi isključivo radi toga u početku, a kasnije se oni sprijatelje pa ta djeca dolaze svakako, no u početku je to sve krenulo od psa. Ta djeca dođu i onda oni uzmu P i svi zajedno idu u šetnju.“ „Najstarija kćer je ubrzo krenula u školu pa je ona počela dovoditi prijateljice doma da se i one igraju s njim. Djeca su mu bila strašno draga, on ne bi niti htio izići s mužem u šetnju nego bi radije ostao i igrao se s djecom, osim ako bi i one išle.“ „Kada šetamo, šetamo svi skupa, djeca nam se puno više druže od bilo kojih rođaka koje poznajem, ti psi su nas baš povezali.“ „Moja kćer vam prije psa nikada nije dovodila drugu djecu doma, ona jednostavno nije imala tu naviku. Kao mala je uvijek govorila da ne voli djecu i juhu (smijeh). To je bila katastrofa. Jako je bila asocijalna. Najviše je se družila s odraslima, s djecom nikad, dok on nije došao. I kad je došao imam osjećaj da je on joj pomogao da se nauči družiti, ona kao da se bojala druge djece i nije znala kako im prići. No, otkad je pas tu ona stalno nekoga dovodi. Ja sada čak moram organizirati rođendanski party psu na kojeg dolaze svi njeni prijatelji. To bude po 20 djece. Onda tako na tim rođendanima se družimo i mi roditelji, razmjenjujemo iskustva, djeca se igraju s psima, valjaju se, igraju društvene igre, zabavljaju se vani na zraku.“ „Danas je on njoj čak postao paravan za druženje, sad je ona već u toj dobi kada ima i simpatije pa ona meni dođe kako ide prošetati B, ma daj molim te (smijeh).“ „Rekla bih da je u tom pogledu pas mojoj kćerki puno pomogao jer je E prije bila puno zatvorenija, baš si teško mogao stupiti s njom u komunikaciju ili vidjeti je da se snalazi u novom društvu, a sada je ona u potpunosti drugačija, sada je ona jedno jako društveno i komunikativno dijete, baš druga osoba što se toga tiče. Puno se više druži i sve različiti joj je krug prijatelja.“
	Manji osjećaj usamljenosti (3)	„Što se mene tiče, ja isto osjećam tu dobru stranu njegove prisutnosti, kao da se čovjek manje osjeća usamljeno dok je on tu.“ „Kad mi kćeri negdje odu meni je tako drago što je taj pas tu, nekako ne znam, nisi sam, izvedeš ga i u šetnju, a i u kući opet uvijek imaš neko društvo.“ „Kad je moje dijete bilo usamljeno ili tužno iz bilo kojeg razloga, pas je uvijek bio tu, bila joj je najbolja prijateljica, otkad je pas stigao nikada se više nije osjećala sama.“
	Bolji međusobni odnosi	„Svi se više družimo, pričamo, i o njoj, ali i o nama, npr. kako smo proveli dan, što nam je u planu. Djeca su mi 6 godina razlike pa nije da se nešto puno druže, još žensko i muško, ali psa uredno šetaju

		(4)	zajedno, preuzimaju odgovornost za njega, dogovaraju se oko izvršavanja obaveza, nekako im je puno bolja komunikacija s obzirom na psa. Ona je stvarno pridonijela tom boljem odnosu u obitelji.“ „O je utjecao na sve odnose koje L ima - na odnos L i djece u školi, L i djece u ulici, L i njenih sestara te isto tako i na odnos L s nama roditeljima. Svi ti odnosi su se znatno popravili zahvaljujući O.“ „I što je zanimljivo on je puno utjecao na odnos između moje djece, njih dvije, kako postoji ta razlika u godinama, one će se i posvađati, takoreći zaratiti, bude vike, tuče, galame sve dok ja ne interveniram, ali kada dođe u pitanje B onda se sve brzo izgubi, kad je nešto u vezi njega onda su tu stvarno složne.“ „Inače sinovi nije da se druže, svaki od njih ima svoju ekipu, i različite su dobi, ali oko pasa su nekako uvijek svi zajedno, ili bar njih trojica. Oni će ih zajedno uzeti i otići u šetnju, onda se tu njima znaju pridružiti i susjedi ili druga djeca iz sela, nekako ti pasi uvijek kupe djecu oko sebe.“
		Lakše uspostavljanje komunikacije s drugima (9)	„Imamo susjeda tu jednog što se bavi isto psima, i ona bez problema ide kod njega po sugestije, znači: „Što vi mislite o tome, o ovome?, a on je čovjek, ono može joj djed biti u najmanju ruku, ali to nije problem, nađe ona tema za komunikaciju kad je Z u pitanju.“ „Mislim da stvarno njoj taj pas pomaže uvelike, i da joj je pomogao kad je došla ovamo i sve to skupa, a i socijalizacija nekako, kad ti dođu djeca i priđu ti na ulici, tako i, ne znam, kad vidi nekog starijeg, ona sa svima ulazi u komunikaciju u vezi nje bez problema. I puno je proširila svoj vokabular na taj način.“ „Puno se više oni tako socijaliziraju, ali i puno bolju komunikaciju imaju, to jest lakše komuniciraju s drugim ljudima, pogotovo s onima koji imaju pse, pa onda o vrstama, o anegdotama uz pse, o smiješnim scenama.“ „Ona s veterinarom priča poput odrasle osobe.“ „Kćer, dijete osnovnoškolske dobi, je posebno zvala jednu veterinariku za koju su joj rekli da je jedino ona izvodila takve operacije po Sinju, raspitala se o svemu i molila je da operira D, na što je gospođa pristala. Nas nije niti pitala za pomoć, sama je saznala za gospođu, našla broj i dogovorila sve.“ „I onda smo išli kod veterinara, ona je dogovorila da ćemo doći i popričala je s njim, kako to ide, koje mogu biti posljedice, mislim strašno zrelo, jako jako je zrela za svoju dob, i to je ono što kod nje malo buni.“ „Kad vidi nekog starijeg, ona sa svima ulazi u komunikaciju u vezi nje bez problema. Smiješno mi je tako kad nije znala na početku što bi rekla kad bi je pitali: „Je li čistokrvni?“ ne znam točno, ili: „Je li lovački?“ A ona bi samo odgovarala: „Je, je, je.“ Kaže čovjek: „Je li čistokrvni?“ a ona kao iz topa: „Je.“ Jer ona nije znala dobro ni hrvatski, mislim znala je hrvatski, ali nije to sad bilo na tolikoj razini, pa bi ona samo govorila: „Je, je, je, čistokrvni je, lovački, ptičar.“, sve je, dok nije shvatila, ali ona je to toliko sigurno odgovarala, znaš, komunicirala je s ljudima bez problema i bez obzira na manjak vokabulara što možda i ne bi da je bila neka druga tema.“

			„On bi mogao tako s njom pričati sa bilo kim ono satima ako treba, stane sa svima, bez problema, i inače je postao slobodniji i komunikativniji tako otkada šeta psa samostalno.“ „Moja kćer je bila dijete koje je jako zatvoreno, i previše, ali baš previše je vezana za mene, znači nju nitko drugi nikada nije niti pričuvao, ona nikada nije ostala kod moje mame, svoje bake, tetama u vrtiću doslovno treba skinuti zvijezde s neba što su napravile od nje da bi bar u vrtiću ostala, stvarno ono super. To je isto bio jedan od razloga zašto sam htjela nabaviti psa. Uz psa je ona prvi put počela se otvarati, npr. kada bi izvela psa u šetnju i kada bi joj prišle neke gospođe ili djeca, ona bi počela s njima komunicirati pa čak i sklapati prijateljstva što je do tad za moje dijete bilo nezamislivo. Komunikacija s drugom djecom je kod nje porasla za 200 %.“
		Dijeljenje s drugima (3)	„(Susjed nam drži golubove, D je poletjela na njih i on ju je upućao iz zračne puške i teško ju ranio. Operacija je bila jako skupa i to smo rekli kćerki.) „Ona je odmah donijela svoju ušteđevinu, zvala je djede i bake da joj posude novca da joj hitno treba, htjela je pitati u prijatelja, ali rekli smo joj da ni uz sve to nećemo imati niti blizu dovoljno (....). Nije se niti trenutka mislila koliko je taj novac skupljala ili za što je bio namijenjen, odmah ga je ponudila za spas D.“ „Meni je sin jedinač i možda je zbog toga još više povezan s njima, baš pazi na njih. I recimo zanimljivo je to što će on sve što ima podijeliti s njima, na primjer kada jede sendvič uvijek će dati i njima, kada je sretan zagrlit će i njih dvojicu, kada dobije nešto novo uvijek će to njima pokazati, kada dođu druga djeca kod nas onda on jednako pokazuje jednog i drugog i želi da ih ta djeca upoznaju, da se što više druže s njima. Što sam još primijetila je to da je on meni postao dosta manje sebičan prema drugoj djeci odrastajući uz pse, znam kad je bio manji da je u vrtiću uvijek znao govoriti: “Ostavi to, to je moje!”, i kao dijete je on često trgao psu igračke govoreći kako su to njegove, kako će mu ih samo uništiti, no s vremenom je on počeo svoje stvari dijeliti prvo s psima, a danas isto tako i s drugom djecom. Sada on bez problema u školi sve dijeli s drugima i voljan je svima pomoći. Mislim da su psi tu odigrali baš veliku ulogu.“ „Znate kako jedinci uvijek budu malo i sebični i razmaženi, ali taj pas je nju skroz promijenio. Ona je u nekoliko navrata dolazila nama kako želi pomoći djeci bez roditelja i dati im pola svoje robe i igračkica, bez da joj je itko od nas to spominjao, te kako bi i njima trebalo nabaviti jednog psa da se imaju s kim igrati i da nikada nisu sami. Uvijek je kupovala marendu siromašnoj curici iz razreda i koliko bi puta došla doma gladna jer ne bi onda imala za svoju. I onda bi tu curicu dovela da se igra s D ili bi mi uvijek svratili kod nje kada bi išli u šetnju. Bila je sretna zapravo dijeleći s drugima, a mislim da je pas tu odigrao veliku ulogu jer je na njemu prvom iskusila kako su drugi sretni i kako se ti bolje osjećaš kada nešto s nekim podijeliš, kada nekome pomogneš.“
	NAJČEŠĆE ZAJEDNIČKE	Šetnja i igrani (10)	„Često smo išli u šetnje u park s D. To mi je kćerka kao mlađa posebno voljela jer je u parku fontana i D je posebno voljela vodu.“ „D je uvijek bila tu i kada bi kćer bila ispred igrala se.“

	AKTIVNOSTI DJETETA I PSA	„Najviše vremena djeca provode s psom vani, to jest u šetnji i igri.“ „One vole ići s ocem pustiti pse da se istrču, poigrati se s njima. Ili ako mi suprug npr. radi, one će otići dolje u boks, uzet će pse i prošetati ih vrlo rado, to isto vole.“ „Mi stvarno s tim psom puno vremena provodimo vani, idemo u park, u planinu, znamo cijeli dan izgubiti vani što bez psa i nismo imali običaj toliko.“ „Moja djeca provode puno vremena u šetnji i igri vani s psom, svi oni.“ „Pas nju stvarno sluša i stalno je prati, kud ona tu i pas. Isto tako i vani, trče, skaču, hvataju se, vježbaju stalno neke okrete pa se valjaju po travi, ali neka draže mi je i to tako jer mi provodi puno više vremena vani nego druga djeca.“ „Najviše vremena s psom provode vani – u igri oko kuće, isto tako i u šetnjama.“ „Najviše su vremena s psom djeca znači provodila vani, u igri. Ušao bi on i u kuću, ali tu nisu imali toliko prostora, tu bi se više smirili prije spavanja, a po danu bi cijeli dan bili vani u pogonu.“ „Isto tako ga je muž poveo i na planinu s njima kad je pao snijeg pa je zavezao saonice za njega da ih vuče, one su guštale, pa su se valjali svi zajedno po snijegu.“
	Zajedničko druženje doma (8)	„Kada ona gleda televiziju on se pored nje namjesti da ga mazi.“ „Oni doma provode puno vremena zajedno – kod maženja, hranjenja, učenja trikova, pa čak i spavanja (smijeh).“ „U nas je recimo atmosfera u kući takva da kao smo mi ono „ležačina“, onda i pas leži, spava, mazi se, ono smirena je, a kad smo aktivni onda je i ona aktivna, točno se prilagodi, kakvog smo mi raspoloženja takvog je i ona.“ „Kćer se s njim igra, priča s njim, izmišlja igre za sebe i za njega - znači ona sad ima odnos njim kao što neka curica ima s lutkom ili bebom, barbikom, tako ona s njim, on ima svoju košaru u kojoj treba spavati, on mora ići na kupanje, on mora oprati šape kada dođe iz vanka da može šetati po kući jer ja ne dopuštam drugačije. Ona je čak svoju staru odjeću koja je njoj mala prekrojila za njega da je on može nositi. S njim ona uvijek ima neku animaciju doma i ne treba joj nitko.“ „Inače oni imaju taj neki poseban odnos, sin njega vuče za rep, grli, ljubi, ovaj uživa u tome, imaju tu neku svoju igru gdje on njemu pljesne rukama, a pas mu skoči oko vrata i zagrli ga, i onda on nama viče: „Mi plešemo tango, tango.“ I tako po cijeloj kući.“ „Moji dosta vremena provode u igri i maženju doma, ili leže na krevetu ili na podu i onda je to igranje, maženje i tada se osjeti to njihovo zajedništvo, u tome baš svi sudjeluju.“ „Srednja kćer je ovako mirnija od sebe pa je njoj odgovarala ta njegova mirna strana, oni bi ležali zajedno, mazili se, ona bi njemu pjevušila, pričala bi s njim i tako to.“ „Najmlađa kćer ga je doslovno držala u pokretu kad god je bila budna. Ona bi njega hvatala, jahala bi na njemu, suprug bi joj govorio kako ne smije to raditi psu, ali njemu se to zapravo sviđalo, pa se suprug prestao truditi. Onda bi se pas smirio, a ona bi legla na

			njega i tako zaspala. On je s njih 3 stvarno bio okupiran cijeli dan (smijeh).“
	Učenje psa (rad s psom) (3)		„Ona nju uči, pošto ona se bavi tim jahanjem s preponama, s konjima skače, i ona je isto tako učila nju skakati. Dolje ispred kuće ona njoj napravi male stanice, znači to budu 4 stolice, štap od metle i par boca od 1,5 L, znači napravi joj cik-cak kretanje, to su baš treninzi, ali Z to prihvati, znači nije ono pas da se vuče, nije ono tužan. Ne, to je to, njoj rep ne može stajati uspravnije, ponosno, i ne znam, ona je nju naučila toliko naredbi, ne znam, sjedi, lezi, okret, mirna – što je jako čudno za tog psa, pas je ono na 200 obrtaja (smijeh).“ „Najmlađa kćer također puno vremena provodi učeći psa različitim naredbama i trikovima. Baš joj je posvećena. Ona stalno smišlja neke nove zadatke za nju, ali sve kroz igru. Pas nju stvarno sluša i stalno je prati, kud ona tu i pas.“ „Ova najstarija kćer je već dovodila prijatelje doma, učila ga je različite naredbe i vježbe, kako je on bio vojni, obučeni pas onda je on dosta toga i znao pa bi se ona hvalila prijateljima s njim, ali radila bi ona s njim i nove stvari - neke izmišljene poligone, tata bi joj pokazao kako oni to u vojsci, pa bi ona smišljala nove kombinacije, samo što je pas ovdje morao nositi lutke uokolo, a prije se vjerojatno nije susretao s tim (smijeh).“
	Sveprisutnost psa (stalno društvo) (4)		„L i O provode jako puno vremena zajedno, u svim vrstama aktivnosti. Ujutro ona njega šeta, zatim oni zajedno doručkuju, nakon toga ona ide u školu, a on je zajedno s djedom ili tatom prati, nakon škole je ponovno zajednički ručak, odmaranje i šetnja, a zatim slijedi učenje gdje je O uvijek uz nju, navečer se ili igraju ili leže zajedno i maze se, ili gledaju tv također zajedno, tako da, oni su jednostavno uvijek zajedno i u svemu su skupa, mi O vodimo i na skijanje, i na more, i u šoping, O je baš jedan od nas, taj oslonac za L koji je uvijek uz nju, praktički nema aktivnosti pri kojoj O na neki način nije uz L, ne pada mi na pamet jednostavno.“ „Dosta vremena su u to vrijeme razvoda one provodile s psom, baš dosta, u svim vrstama aktivnosti, po cijele dane bi bili nerazdvojni, u igri i šetnji, učenju, ležanju, maženju pa čak i spavanju.“ „Pas čeka kćer da se probudi. Onda one dođu zajedno u dnevni boravak, legnu na kauč, maze se, pričaju, nekada i satima. Dok kćer jede, ona sjedi ispod nje za stolom, dok je ova u wc-u i ona je, dok pere zube i sprema se ona sjedi kraj nje i gleda ju, one dvije su baš nerazdvojne, kako bi rekla, one se obožavaju. Onda se zajedno igraju, dok ja češljam kćer ona češlja pasa, pa ide s njom do škole i nazad doma, onda je uz nju dok radi domaći rad i opet navečer maženje prije spavanje. Stvarno su stalno skupa.“ „Moja kćer i pas zajedno sudjeluju u gotovo svim aktivnostima, naravno u šetnji i igri, zatim već sam prethodno spomenula kako on ide s nama gdje god mi idemo, znači on je tu kada ja nju vozim u školu ili iz škole doma, on je tu kada ona ide s mažoretkinjama na gostovanja, on je uvijek tu. Isto tako kada ona uči on je ispod njenih nogu, baš pri svim aktivnostima.“
	NE tehnologiji (4)		„(...) briga ta i ne znam, da odeš dolje čistiti, a da si dijete od 7 godina koje može, ne znam, provesti to vrijeme možda s prijateljima

			na mobitelu, ne, ona zna što ima, ona će to odraditi. Uvijek će prije izabrati Z i sve u vezi nje nego mobitel ili tv.“ „Da nema psa u obitelji možda bi mi djeca više bila u kući, možda bi manje vremena proveli vani u igri s drugom djecom, vjerojatno bi više bili na internetu ili na mobitelima i više bi sjedili doma na kauču ispred televizije, ovako opet moraju otići vani izvesti tog psa. Pas im baš odvuče pažnju od tih stvari.“ „Ono što je meni bilo vrlo bitno kad smo nabavili tog psa je da su moja djeca od tog trenutka puno manje bila na računalu, na mobitelu, na tabletu. Evo recimo sad mlađa kćer koja je u toj dobi kad su svi njeni vršnjaci stalno na mobitelu ili tabletu, recimo uopće neće pogledati na mobitel ako je vani lijepo vrijeme nego će uzeti psa i izvesti ga vani, pa čak i ako je ružno vrijeme ona će se u stanu zaigrati s njim i skroz zaboraviti na tehnologiju. Dok, ako B nije s nama, jer njen otac živi blizu pa nekad bude s njim, onda njoj bude dosadno i ona će pitati gdje mi je mobitel, gdje tablet. Mislim, možda sam malo i proračunata, i neka sam kada su moja djeca u pitanju (smijeh), ali meni pas tu puno pomaže kada ih želim odvojiti od mobitela i računala, želim stvarno da što manje vremena provode na taj način. Baš čitam knjigu „Digitalna demencija“, mislim Bože sačuvaj, upravo zbog toga ih želim i odvojiti od tehnologije.“ „Provodi puno više vremena vani od druge djece, ona skoro nikako nije ispred mobitela ili tableta, uvijek je s psom ili po kući ili vani, ali onda joj još ja kažem: „Daj molim te idite vani s tom loptom.“, tako da su vani kad god je to moguće. Tehnologije se ni ne sjeti, a gledanje televizije joj nekada dođe kao kazna (smijeh).“
OSTALO	ŽIVOTINJA KAO ZANIMLJIVA TEMA ZA POTICANJE ISTRAŽIVANJA I UČENJA KOD DJECE	(10)	„Ona stvarno voli životinje i to joj je sve apsolutno, znači istraživa životinje, ona čita o životinjama, ne samo o psima i mačkama nego doslovno o štakorima i zmijama i ne znam šišmišima.“ „Imamo susjeda tu jednog što se bavi isto psima, i ona bez problema ide kod njega po sugestije, znači: „Što vi mislite o tome, o ovome?“, i pričali smo s njim pošto je Z napunila godinu dana da bi je trebalo sterilizirati, znači sad što je to, onda smo čitali o tome, i tako kroz to, na taj način uči mi biologiju i to mi je super.“ „Onda je učila naravno kako se postoperativno pas oporavlja, što joj je za činiti kako bi sve prošlo u redu.“ „Ako je to možda njezin trenutni interes, ili će se možda jednog dana baš baviti s tim, nebitno, uvijek će uzeti knjigu i pročitati, ne znam evo što je zgodno za životinju, kako ćeš joj dati naredbu, ono pogledati neke stvari, tako eto ona automatski i čita, uzela je knjigu u ruke.“ „Evo npr. sad istražuje u biti koju će kućicu, kućica je bila neka stara i sad istražuje za novu kućicu, nešto je otkrila, neka samoizolacija, termoizolacija pa je to malo istražila – koji su to paneli, koliko centimetara će joj biti dobro, kolike su nogare, pa sad to istražuje, ali opet mi je to fora, znat će što je izolacija npr. znat će ne znam, koliko je to 10 cm, znači ono povežeš sve, to mi je super što ćeš povezati hrvatski jezik i knjigu gdje će pročitati o životinjama, gdje ćeš povezati matematiku i koliko će godina imati pas kada ona bude imala toliko i toliko, znači sve nekako se to spoji u jedno.“

		„Ti sjevernjaci, oni znaju pričati, imaju neku, ne znam kako se izraziti, odgovaraju cijelo vrijeme, stvarno pričaju, imaju par nekih tonova koje stalno ponavljaju, i odmah znaš po tome ako su nervozni, sretni, oni baš zavijaju, pjevaju na neki poseban način, neki baš mogu govoriti, to smo zajedno gledali na videima na Youtube-u.“ „Moj sin će se više potruditi i oko škole, i nešto pronaći, pročitati ako je u vezi psa, jer on ga zanima. Tako je npr. on istražio kako su haskiji nastali, ili malamuti, znam da je saznao kako malamuti nemaju jako izražen miris, tipičan vonj, poput drugih pasa jer su oni nekada spavali s djecom pa su postepeno izgubili miris, grijali su tu djecu pa su procesom evolucije izgubili taj jaki miris. I onda on meni to tako sav ponosan i sretan ispriča, kako je on to pročitao, znam li ja to. Tako da smatram kako ti kućni ljubimci na neki način pozitivno utječu i na učenje djece.“ „One su ti na račun tog pasa, a i onog prije, toliko toga pročitale i proučile da ja ne znam što bi ih drugo natjeralo tako na to. One u vezi njega sve znaju. Ako slučajno njega nešto začese one odmah traže što je, te što trebaju učiniti, zašto je ovo ovako, zašto je ono onako, zašto je dobro imati dužu ili kraću dlaku u određeno doba godine, koji je veterinar najbolji, kada je psa najbolje cijepiti, kad mu je najbolje dati ampulu, koju vrstu ampule i tako, sve vezano uz tog psa je istraženo. Ja uvijek kažem da su one iz biologije više naučile same na račun tog psa nego u školi (smijeh). One suprugu objašnjavaju kada je sezona krpelja te što treba napraviti u vezi lovačkih pasa, da ih zaštititi.“ „Ali onda vidiš kako ona uvijek računa: „Koliko ja sad imam godina? Koliko će ona imati kad ja preselim? Pa ću ja kupiti još životinja.“, pošto mi sad imamo dosta životinja, kao dovoljno je sad s ovim psom, i konjem u štali, a onda će ona kupiti koliko ona želi kad odraste. I to mi je isto super, znači stane i računa, znači ona matematiku vježba, koja joj nije baš najbolje išla.“ „U nastavi, kada bi se nešto učilo i učiteljica je spominjala D jer su je sva djeca znala s odmora, pa bi ih tako zainteresirala. Jedno vrijeme je u gotovo svakoj domaćoj zadaći bila riječ o D.“
	PAS KAO ZAŠTITA OD RAZNIH BOLESTI	(3) „Zaboravila sam spomenuti, još jedan razlog zašto sam ja nabavila psa je i taj što sam čitala dosta literature o odrastanju djece uz psa, pa sam saznala kako su ta djeca puno manje sklona alergijama, koliko imaju bolji imunitet, a moja E je dijete koje ima celijakiju, znači ona je meni na bezglutenskoj prehrani, a što je celijakija nego autoimuna bolest, znači njen imunitet je bio u amo reći nekakvom kaosu tada. I onda sam ja u tom trenutku rekla kako je najbolje nabaviti psa i zbog toga“ „Na primjer sestra moja, koja kuću dezinficira sa ne znam ni ja koliko dezinficijensa, Domestosom i svim tim ostalim sredstvima, da kad uđeš unutra zavrti ti se u glavi od prašaka i svih tih kemikalija, a djeca su joj alergična, imaju dermatitis i svašta nešto. Ja joj uvijek govorim kako bi joj najbolje bilo uzeti psa, a ona se na to zgrozi. A djeci bi puno bolje bilo da su više vani i da su u kontaktu sa životinjama da steknu otpornost.“

			„Stariji sin mi je bio sklon prije i alergijama i osipima i stvarno otkad je došao taj pas u kuću to se sve nekako riješilo, nikada više nismo imali problema s tim.“
	ASPEKT BUDUĆNOSTI KOD DJECE	(1)	„Strašno želi baviti se tim životinjama, onda govori da će ona ići na veterinu, da će biti veterinarka pa će se brinuti za sve životinje i sve pase koje napuste, ona će to lijepo, pripremit će im sterilizaciju, kastraciju da ne bude problema, i ono imat će sve, bit će hrane i svega što treba, i tako je to znači aspekt budućnosti, to mi je isto lijepo. Ona računa na nju, gleda sebe kroz tu prizmu, što bi mogla biti.“
	NEDAĆE S PSOM	(7)	„To je bio iznimno pitom i socijaliziran pas, ali imao je tu naviku pobjeći od kuće kada bi djeci u školi bio veliki odmor kako živimo blizu škole, prvenstveno zbog hrane koju bi žicao od djece.“ „U par navrata je susjedima hvatala kokoši, nama je pojela tko zna koliko ručaka dok ne bi gledali, a bor i Betlehem za Božić da ni ne spominjem, vjerojatno je mislila da je to njen novi krevet, a figure iz Betlehema njene nove igračke za po kući (smijeh).“ „Napravili su ti psi nama i nekih nedaća, znali su pojesti pokoji ručak dok ne gledaš, pa bi djeca ostala gladna iz škole, ili izgristi nešto po stanu, ali to su sve sitnice naspram toga koliko su nam dobra donijeli.“ „Pas nam često pobjegne, nije da se ne brinemo o njemu nego je jednostavno takav pas koji voli se prošetati susjedstvom, otići malo na drugi kraj grada, javiti se svima i tako njega svi znaju i po gradu i po internetu, stavili smo broj mobitela na ogrlicu tako da nas ljudi mogu odmah nazvati gdje je, da nema više tih kompliciranih potraga (smijeh).“ „Ovaj nam je sad samojed baš specifičan, osim što uvijek bježi kao da ga zlostavljamo, tako je i stalno na nekim lijekovima, svako malo je prehladen, mislim evo i sad je na Klavocinu, i oči mu suze pa mu stalno mažem te oči. Baš nedavno komentiram: „Majko mila, kako bi ovaj pas preživio na Sibiru, točno nemam pojma.“ (smijeh). Znači pas koji je porijeklom sa Sibira i koji bi trebao vući saonice na minus 20 stupnjeva, on u sred ljeta pije Klavocin i suze mu oči, pa ja to baš nisam nigdje vidjela (smijeh). To je neki domaći, lokalni samojed izgleda, znači zatrči se tako 300 m preko ceste kad pobjegne i dobije upalu očiju, to baš nema nigdje (smijeh).“ „Sve je to sad smiješno, no znaju nekad te situacije s njim stvarno biti neugodne, tako je na primjer jednom dok sam radila nazvao me neki broj: „Našli smo vam psa.“ I tako ja pitam gdje je pas, opet na Medinjaku, ok, no problem mi je bio što sam ja radila, muž je bio u Splitu, a sin u školi i sad nije imao tko pokupiti psa odmah, i smišljam ja tako što bih mogla iskombinirati, kad nastavlja gospođa na telefonu: „Ma znate, nema problema, može on uvijek ostati kod nas nego mi sutra imamo vjenčanje pa su nam gosti u kući, a on neće da izađe, ušao je ispod stola.“ Meni je momentalno obraz otpao od sramote, nazvala sam odmah oca i zamolila ga da ga ode skupiti i tako on meni priča iza: „Došao ja gore, on leži ispod stola, lijepo njemu, oko njega pršuta, sira, svega. Ja ga zovem on neće. Vuču ga ti ljudi, ali nema šanse, on ne mrda. I onda što ću morao sam ga izvući i

			vukao sam ga tako do auta doslovno, ali on neće ni u auto nikako, sigurno su svi ljudi mislili da ga maltretiramo ili nešto koliko se on opirao. I toliko me osramotio da ti moram reći da sam ga klepnuo malo po guzici kad je ušao u auto i kad su svi otišli. Stvarno je bezobrazan.” Mislim prestrašno, taj pas se svako malo negdje udomi i neće da ide doma, to je show program (smijeh).“ „Zanimljivo je kod nje što je slaba na perad pa bi često donijela kokoš od nekog susjeda, to je ta vrsta, mi to ne možemo nikako preodgojiti, ne znam kako ćemo to riješiti.“
	I PAS RAZUMIJE NAS	(8)	„Isto tako i on čita nas, ako je on gladan on će doći prvo kod mene jer mu najčešće ja stavim jesti, ali međutim ako je njemu do igre on će prvo tražiti M, moju mlađu kćer jer se ona najviše igra s njim, dok na primjer ako želi ići u šetnju onda će prvo doći E, mojoj starijoj kćeri jer se ova mlađa još uvijek boji njega izvesti sama, a ova druga nema taj problem. On to sve zna. On točno zna tko će u tom trenutku najbolje zadovoljiti njegove potrebe i on će se toj osobi obratiti. Kad je njemu do maženja on samo dođe ispred mojih kćeriju i baci se na leđa, sve četiri u zrak, one točno znaju što im je činiti, odmah govore: “Gle mama, hoće se maziti.“ „Evo primjer od sinoć - Ja sjedim za stolom, njih dvije sjede na kauču i M je zaspala, pas vidi da je ona zaspala i on leži pored nje, na tapetiću na podu odmah ispod nje, i ja sam se samo digla sa stola i rekla: „Seka je zaspala, moram je odnijeti u sobu.” On je se odmah dignuo i niz hodnik otišao u sobu. Sad ja razmišljam kako ne mogu vjerovati da je on shvatio što sam ja rekla i ja dižem kćer, nosim je u sobu, baš gledam gdje je on, kad mi ulazimo u sobu, a on već leži u svojoj košari odmah pored njenog kreveta i čeka da ja dovedem nju.“ „Dode ona meni tako i kaže: “Pogledaj sad ovo, kad ja nešto pričam i kad ja sad kažem da ću ići vani i da ja nju neću moći povesti sa sobom, pogledaj sad kako ona mene gleda i kako ona ima neki tužni pogled kao da ona shvaća što ja govorim. I pogledaj kako je ona sad nakrivila glavu i kako tužno sjedi i gleda kao da je ne volimo. Sve ona razumije.” „Naš pas recimo baš obožava auto, to jest voziti se u autu, on čim čuje da netko spominje da će negdje ići ili po nekoga on se odmah diže i ide do auta i čeka.“ „Ali B isto tako zna kada s njom ili sa mnom nešto nije u redu. On točno zna. Na primjer, sada kada je meni bilo pozlilo prije par tjedana on je odmah vidio da nešto nije u redu i probudio je nju da dođe, nije muža nego baš nju. Doduše muž ne bi znao ni pročitati što on hoće, a kćer je odmah znala da nešto nije u redu i skočila se.“ „Svaki put kada bi djeca bila gotova sa školom taj pas je točno to znao, on je uvijek znao kada one imaju doći kući. On izađe na balkon u 13:15 h i stane lajati i mi svi znamo da one dolaze iz škole, ja stavljam ručak na stol, pas je iznimno sretan, svi smo nekako pripremljeni na to. On njih naravno čeka na vratima, to bi bilo veliko veselje, skakanje, ljubljenje, kao da ih nije vidio tko zna koliko.“ „O je počeo shvaćati L i njene potrebe. Valjda je on shvatio da je njoj najteže od svega učenje i počeo je biti uz nju u tim situacijama.“

			„Svaki dan kad krenemo na posao, u školu, ona vidi da se nešto događa, ona hoće s nama, ali zna da ne može, svjesna je toga, pa bude tužna, skače za nama, ali iza se smiri i čeka nas.“
--	--	--	--